

BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN BORU HATTININ YAŞANAN TARİHİ

Doç. Dr. Halil Yurdakul YİĞİTGÜDEN

BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN BORU HATTININ YAŞANAN TARİHİ

Doç. Dr. Halil Yurdakul YİĞİTGÜDEN

Şubat, 2023
ANKARA

BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN BORU HATTININ YAŞANAN TARİHİ

TERAZİ YAYINCILIK / TERAZİ PUBLISHING

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Abidin Daver Sok. No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 438 50 23-24 • **Fax:** 0 (312) 438 50 26

E-mail: terazi yayincilik@gmail.com

www.terazi yayincilik.com

Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)

E-ISBN

978-605-73572-3-6

YAZAR

Doç. Dr. Halil Yurdakul Yiğitgüden

TASARIM

Ruhi Alagöz

KAPAK RESMİ

www.123rf.com

BASKI TARİHİ

Şubat 2023

Telif hakkı © AVİM (Avrasya İncelemeleri Merkezi) 2023

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, yayıncının yazılı izni olmaksızın çoğaltılamaz, bir kopyalama/dosyalama ve erişim sisteminde saklanamaz, elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt veya herhangi bir biçimde iletilemez veya kullanılamaz.

Bu ve diğer AVİM yayınlarına ulaşmak için: www.avim.org.tr adresini ziyaret ediniz

SUNUŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası, o zamana kadar Batı'nın doğusunda yer alan Türkiye için yeni bir pencere açılmış, şekillenen bir Avrasya oluşumu içinde Türkiye bu kez Doğu'nun da batısı konumuna gelmiştir. Günümüzde büyük yansımaları olan bu gelişmenin öncü adımını, önemli bir kilometre taşıını Baku-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı oluşturmuştur.

Ülkemizde bu projeyi en baştan benimseyen, özümseyen ve gerçekleşmesi için özverili, sancılı çalışmalarda bulunan isimlerden önde geleni kuşkusuz 1997-2003 yıllarında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarlığı görevinde bulunan Dr. Halil Yurdakul Yiğitgüden olmuştur.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının Dışişleri Bakanlığı ve diğer ilgili kurumlarımızla ahenkli ve yapıcı işbirliği ile, karşılaşılan siyasi, ticari sorunlar ve özel sektör çıkar çatışmalarının üstesinden gelinebilmiş, Türkiye bakımından jeo-stratejik, jeo-ekonomik ve jeo-politik bir kazanım sağlanabilmiştir.

Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) liyakatli ve örnek bir bürokrat olan Dr. Halil Yurdakul Yiğitgüden'in BTC boru hattının bizzat yaşadığı hikayesini kendi kaleminden anlattığı bu kitabı yayınlamaktan büyük memnuniyet duymakta ve Sayın Yiğitgüden'i bir kez daha kutlamaktadır.

Alev KILIÇ
E. Büyükelçi
AVİM Başkanı

TAKDİM

Dünyanın en büyük ekonomileri arasında sayılan ve giderek artan bir küresel erişime sahip olan Türkiye'nin, jeostratejik geleceğine doğru baktığı bir dönemde, neredeyse otuz yıl önce başlamış bir girişimi, geriye dönüp değerlendirmemiz uygun düşecektir. Bu girişim hükümetler ve özel sektör kuruluşları arasında uluslararası bir ortaklığın kurulmasını amaçlamıştır. Söz konusu girişim nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'ni bölgesel bir güç merkezi haline dönüştürmüştür.

1990'ların sonlarında, tarihin en karışık ve jeopolitik açıdan önemli enerji boru hattı projelerinden birini inşa etmek amacıyla, Ankara ve Vaşington arasında stratejik bir ortaklık kurulmuştur. Sırasıyla 1768 ve 691 kilometre uzunlukta ve çoğunlukla dağlık güzergâhlar üzerinden üç ülkeden geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol hattı ve Güney Kafkasya doğalgaz boru hatları Rusya ve İran arasında jeostratejik bir iğneyi ipliğe geçirmiştir. Kasım 1999 tarihinde imzalanan ve bu projelerin hukuki ve ticari çerçevelerini belirleyen bahis konusu hükümetler arası ve ev sahibi hükümet anlaşmaları, dönemin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Bill Clinton tarafından, bu ortak çabanın ilk aşamaları sırasında, yönetiminin o döneme kadarki stratejik anlamda en önemli dış politika başarıları olarak adlandırılmışlardır.

Başkan Clinton, ileriye gören bir gözlemde bulunmuştu: Söz konusu boru hatları, Afganistan ve Orta Asya'dan, Güney Kafkasya ve Türkiye üzerinden, Akdeniz ve Karadeniz'e uzanan Geniş Hazar Bölgesi'nin jeostratejik haritasını değiştirmiştir. Boru hatları yeni uluslararası ortaklık kalıpları yaratıp, Azerbaycan ve Gürcistan'ın ekonomileri arasında kopmaz nitelikte bir bağlantı oluşturmuştur. Dahası, Türkiye'yi dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz rezervlerinin bir kısmı ile en kazançlı bazı piyasalar arasında bağlantı sağlayan bir enerji nakil merkezi konumuna getirmiştir. Bahis konusu projeler ayrıca Güney Kafkasya ve Hazar Denizi üzerinden, Karadeniz'i Orta Asya'ya bağlayan bir koridor meydana getirmiştir. Koridor, Amerika Birleşik Devletleri ve NATO müttefiklerinin, 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarına karşılık olarak, Afganistan'a ulaşım için kritik bir ikmal yolu haline gelmiştir. Boru hatları Türkiye'nin jeo-ekonomik ve jeopolitik önemini yükselterek, ülkenin hem Rusya ile Ukrayna arasında bir arabulucu, hem de doğalgazın, Rusya'yı dışlayacak biçimde, Avrupa Birliği'ne ikmali için bir geçit haline gelmesinin temelini atmıştır.

Ankara, günümüzde, enerji nakli alanındaki bu başarıların devamını getirip, enerji ticareti merkezine dönüşme üzerinde çalışmaktadır. Bunun anlamı, farklı rotalardan gelen doğalgazın Türkiye'de toplanması ve likit

ticaret vasıtasıyla alınıp satılmasıdır. Ticaret merkezleri, özel şirketlerin hükümet müdahalesinden muaf biçimde, serbestçe doğalgaz alıp satabilmeleri koşuluyla, buldukları ülkelere önemli gelirler sağlayabilir ve stratejik nüfuz oluşturabilirler. Türk hükümetinin özel doğalgaz firmalarına böylesi serbest pazar imkânları tanımaya hazır olup olmadığı zaman içinde görülecektir.

Kesin olan şudur ki, Yurdakul Yiğitgüden, 1990'ların sonlarında, ulusal hükümetler ve petrol şirketleri arasında bir kamu-özel ortaklığının kurulmasında, kârlı ve jeopolitik açıdan anlamlı boru hatlarının gerçekleşmesinde kilit bir rol üstlenmiştir. Müsteşar Yiğitgüden, bir harita üzerinde basit biçimde ülkesinin siyasi ihtiraslarını yansıtacak çizgiler çizmek yerine, bu kapsamlı girişim bünyesindeki kilit özel sektör oyuncusu olan BP'yi, ağırlığını Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol ve Güney Kafkasya doğalgaz boru hatlarına vererek, bu projelerle siyasi riskleri en aza indirgeyip, kârını azami seviyede yükselteceği konusunda ikna etmenin yollarını bulmuştur. Ve nihayetinde, BP'nin Azerbaycan'daki üretime dönük petrol ve doğalgaz yatırımları ile birlikte, bahis konusu projeler BP'nin dünyadaki en kazançlı varlıklarından biri haline gelmiştir.

ABD hükümeti, Türk Hükümeti'nin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı Yiğitgüden önderliğinde ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Mithat Balkan'ın iş birliğiyle yürütülen söz konusu girişimleri kuvvetle desteklemiştir. Bu ikili, ABD müzakere ekibiyle beraber, bütünlük içinde bir diplomatik takım oluşturup, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze'ye özel ve ulusal petrol şirketleri ile bu projeler için yatırım imkânları sağlayacak yasal ve ticari yapıları sonuca bağlamaya yönelik müzakerelerinde destek sağlamışlardır.

Yurdakul Yiğitgüden her zaman çalışmaların merkezinde yer almış ve kendi stratejik görüşünün aslında bizim görüşümüz olduğu hususunda bizleri ikna etmiştir, bu da diplomasinin özüdür. Tüm bunları Türkiye, ABD, Azerbaycan ve Gürcistan'ın ortak milli çıkarlarına yönelik kararlı gayretlerini yumuşatan nazik mizah anlayışıyla gerçekleştirmiştir. Ayrıca, çoğu zaman hararetli kurumsal ve siyasi hırsların mevcudiyetine rağmen, güven ve hatta dostluk bağları kurulmasını sağlamıştır.

Yoğunlaşan ekonomik rekabet ve hatta askeri çatışmalarla bölünmüş dünyamızda stratejik vizyon, ticari pratiklik ve insanîyet anlayışının tam da bu birleşimine bugün çok ihtiyaç duyulmaktadır.

Matthew Bryza
Emekli Büyükelçi

INTRODUCTION

As Türkiye looks toward its geostrategic future as one of the world's largest economies with an increasingly global reach, now is a good time to look back at an effort that began nearly three decades ago to develop an international partnership among governments and private companies, which ultimately helped the Turkish Republic establish itself as a regional powerhouse.

In the late 1990's, Ankara and Washington forged a strategic partnership to pursue one of the most complex and geopolitically consequential set of energy pipeline projects in history. The Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) oil and South Caucasus natural gas pipelines would traverse three countries along often mountainous routes of 1768 and 691 kilometers, respectively, threading a geostrategic needle between Russia and Iran. During the early stages of this joint effort, then-President of the United States Bill Clinton dubbed the signing in November 1999 of the inter-government and host-government agreements defining these projects' legal and commercial frameworks as the most strategically important foreign policy accomplishments to that point in his administration.

President Clinton's observation was prescient. These pipelines have altered the geostrategic map of the Greater Caspian Region, stretching from Afghanistan and Central Asia through the South Caucasus and Turkey to the Mediterranean and Black Seas. They established new patterns of international cooperation, inextricably linking the economies of Azerbaijan and Georgia, while positioning Turkey as an energy transit hub linking some of the world's largest oil and natural gas reserves with some of the most lucrative markets. These projects also established a corridor connecting the Black Sea with Central Asia via the South Caucasus and the Caspian Sea, which became a crucial resupply route the United States and its NATO Allies to reach Afghanistan in response to the terror attacks on September 11, 2001. And by elevating Türkiye's geo-economic and geopolitical significance, these pipelines laid the foundation for the country to emerge as both a mediator between Russia and Ukraine and as a gateway to the European Union for non-Russian supplies of natural gas.

Ankara is now pondering how to build on these successes in energy *transport* to become an energy *trading* hub, meaning a place where supplies of natural gas from multiple directions converge and are bought and sold via

liquid trades. Trading hubs can generate significant revenues in the countries that host them, while also providing their hosts' strategic influence, as long as private companies can freely buy and sell natural gas independently of government interference. Whether the Turkish government is prepared to open such free market opportunities to private natural gas traders remains to be seen.

What is clear, however, is that Yurdakul Yiğitgüden played a crucial role at the end of the 1990's in building a public-private partnership among national governments and oil companies that resulted in profitable and geopolitically significant pipelines. Rather than simply drawing lines on a map to reflect his country's political ambitions, however, Undersecretary Yiğitgüden found ways to persuade the key private actor in this broad effort, BP, that it could minimize political risks and maximize profits associated with these projects by throwing its weight behind the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil and South Caucasus natural gas pipelines. And in the end, these projects, combined with BP's upstream oil and gas investments in Azerbaijan, resulted in one of BP's most profitable sets of assets anywhere in the world.

The US government strongly supported these Turkish governmental efforts, led day-to-day by Undersecretary Yiğitgüden at the Ministry of Energy and Natural Resources, in partnership with Deputy Undersecretary Mithat Balkan at the Ministry of Foreign Affairs. They, together with our two-person US negotiating team, formed a single, integrated diplomatic squad whose mission to help Presidents Süleyman Demirel of Türkiye, Heydar Aliyev of Azerbaijan, and Eduard Shevardnadze of Georgia negotiate with private and national oil companies to hammer out legal and commercial frameworks to enable investments in these projects.

Yurdakul Yiğitgüden was always at the center, convincing the rest of us that his strategic vision was really our own, which is the essence of diplomacy. And he did it all with gentle humor that softened his steadfast pursuit of national interests shared by Türkiye, the United States, Azerbaijan, and Georgia, all the while forging bonds of trust and even friendship, despite often heated corporate and political emotions.

It is precisely this combination of strategic vision, commercial practicality, and a sense of humanity that is so needed in today's world so riven not only with intensifying economic competition but military confrontation as well.

Matthew Bryza
Ambassador (Ret.)

ÖNSÖZ

Dr. Yurdakul Yiğitgüden, Avrasya'da jeopolitik ortamı dönüştüren enerji projelerinin merkezinde yer almış ve eski Sovyetler Birliği coğrafyasında Türkiye'nin güçlü bir kuvvet olarak yükselişini duyurmuştur. Söz konusu projelerden en önemlisi Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı olmuştur. Milyarlarca dolarlık proje, Hazar Denizi bölgesinde dönüştürücü ekonomik kalkınmanın yolunu açmıştır. Bu ve diğer projelerin hayata geçirildiği bu yüzyılın başlangıç yılları içerisinde, bir Amerikalı diplomat olarak, kendisiyle yakın çalıştım ve ondan çok şey öğrendim. Bu yıllar içerisinde Dr. Yiğitgüden, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı olarak belirleyici bir konumda yer almış ve BTC hattının müzakerelerinde Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil etmiştir.

1990'lı yıllarda, eski Sovyetler Birliği ülkelerinin karşı karşıya kaldıkları durum zorluklar arz ediyordu. Başta Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan olmak üzere, bazı Hazar ülkeleri, dünya ölçeğinde hidrokarbon rezervlerine sahip olmakla birlikte, bunların işlenmesi için gerekli sermaye ve teknolojiye yoksundular. Dahası, bahis konusu kaynakları ihraç etmek üzere kullanılacak güzergâhlar, Rusya ve Ukrayna'daki sanayi merkezlerine enerji tedarik edecek biçimde tasarlanmıştı. Bağımsızlığa kavuştuktan sonra, bu durum, yeni bağımsız ülkelerin söz konusu kaynaklarını gelire çevirmek üzere yine Rusya'ya bağımlı kalmaları anlamına gelmiştir. Böylece, Moskova söz konusu yeni yönetimler üzerinde güçlü bir nüfuza sahip olmaya devam etmiştir.

Uluslararası firmalar bölgeye akın etmiş, bölgedeki petrol ve gaz sahalarının işletilmesi için ihtiyaç duyulan teknoloji ve sermayeyi sağlamış, ancak Hazar ülkelerinin ürünlerini ihraç etme imkânlarının sınırlı olduğu görülmüştür. Bu şartlarda, Türkiye, ABD ve Avrupa, Karadeniz'e giden ve Kafkasya üzerinden Türkiye'den geçen yeni büyük boru hatlarının döşenmesi amacıyla güçlerini birleştirmişlerdir. Söz konusu boru hatları yeni ulusların bağımsızlığını ve egemenliğini güvence altına alırken, Türkiye'yi de 21'inci yüzyılın bir enerji merkezine dönüştürecek. BTC boru hattı bu projenin temel taşı niteliğindedir.

BTC hattını inşa etmeye yönelik müzakereler hiç de kolay geçmemiş, yeni kurulmuş hükümetler ve çok sayıda özel sektör temsilcilerinin yer aldığı ekipler müzakerelere katılmışlardır. Bu noktada müzakerelerin yürütülmesi,

Avrupa ve Avrasya'dan yüksek hükümet yetkililerinin ikna edilmesi sürecinde Dr. Yiğitgüden temel bir rol oynamış ve boru hatlarının gerçekleşmesinin sağlanmasında belirleyici olmuştur. Yiğitgüden, devlet başkanlarının güvenini kazanan güçlü bir muhatap idi. Onun bir meslektaşım ve dostum olduğunu söylemekten gurur duyuyorum. Dr. Yiğitgüden tarihi bir miras yaratmıştır. Kendisinin o yılların hikâyesini bu sayfalarda anlatmış olmasından dolayı, kendimizi şanslı saymalıyız.

Steven R. Mann
Emekli Büyükelçi

FOREWORD

Dr. Yurdakul Yiğitgüden was at the center of energy projects that transformed the geopolitical landscape of Eurasia and announced Türkiye's rise as a powerful force in the former Soviet Union. The most important of these projects was the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline, a multibillion-dollar project which cleared the path for transformative economic development in the Caspian region. As an American diplomat, I worked closely with him, and learned from him, as this and other projects unfolded in the opening years of this century. Dr. Yiğitgüden occupied the pivotal position of Under Secretary for Energy and Natural Resources in those years, representing the Republic of Türkiye as BTC was negotiated.

The situation that confronted the countries of the former Soviet Union in the 1990s was a challenging one. Some Caspian states, particularly Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan, possessed world-class reserves of hydrocarbons but lacked the capital and technology to develop them effectively. Moreover, the routes to export those volumes had been designed to supply the Soviet industrial heartland in Russia and Ukraine. With the coming of independence, this meant that these newly-independent nations continued to be dependent on Russia to monetize their resources -- and thus Moscow enjoyed powerful leverage over these new governments.

International companies flocked to the region and provided the technology and funds needed to develop these oil and gas fields, but the countries were still limited in their ability to export. Against this backdrop, Türkiye, America, and Europe joined forces to support the construction of major new pipelines to the Black Sea as well as across the Caucasus and into Türkiye. These pipelines would secure the sovereignty and independence of the new nations and also would establish Türkiye as an energy hub for the 21st century: BTC was the centerpiece project.

The negotiations to create BTC were by no means straightforward, involving newly-formed governments and a constellation of private sector players. Here is where Dr. Yiğitgüden played a pivotal role, negotiating and

persuading at high governmental levels across Europe and Eurasia, to make the pipeline come to life. He was a forceful interlocutor who earned the confidence of presidents. I am proud to call him a colleague and friend. Dr. Yiğitgüden has built a historic legacy, and we are fortunate that he has recounted the story of those years in these pages.

Steven R. Mann
Ambassador (Ret.)

Matthew Bryza

Emekli Büyükelçi Matthew Bryza, Bulgaristan'ın en büyük özel doğalgaz dağıtım şirketi olan *Overgas*'ın yönetim kurulu üyesidir. Bryza ayrıca Bulgaristan'ın en büyük bakır madencilik firması olan *Asarel Medet*, Türkiye'deki *Turcas Petrol* ve Geniş Hazar Bölgesi'nden Birleşik Krallık ve Texas'a kadar faaliyet yürüten diğer enerji ve bilişim teknolojisi firmalarının kurullarında hizmet etmektedir. Bryza İstanbul'da ikamet etmekte ve oradaki önemli bir ABD halkla ilişkiler firması olan *Ballard Partners*'ın bölgesel ofisinin başkanlığını yapmaktadır.

Bryza, 2012 yılında 23-senelik ABD Dışişleri Bakanlığı kariyerini tamamlamış ve son görevinde ABD'nin Azerbaycan Büyükelçisi olarak hizmet etmiştir. Öncesinde, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı (2005-2009) ve Beyaz Saray'da, ABD'nin Türkiye, Kıbrıs, Yunanistan, Orta Asya ve Güney Kafkasya ile ilişkilerinden ve Avrasya enerji güvenliğinden sorumlu, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Direktörü (2001-2005) olarak görev yapmıştır.

1998 ile 2001 yılları arasında Büyükelçi Bryza, Hazar Havzası Enerji Diplomasisi alanında, Başkan'ın ve Dışişleri Bakanı'nın Özel Temsilci Yardımcısı olarak hizmet etmiştir.

ABD'nin Rusya (1995-1997) ve Polonya (1989-1991) misyonlarında görev yapmıştır.

Bryza, *CNN International*, *Al Jazeera*, *BBC*, *Fox News*, *Financial Times*, *Washington Post*, *New York Times*, *Wall Street Journal* ve *Bloomberg* gibi medya kuruluşlarının yanı sıra Türkiye, Polonya ve Güney Kafkasya'da bulunan çok sayıda yayın organında sık sık yorumculuk yapmaktadır.

Ayrıca, Bryza, Vaşington'da bir düşünce kuruluşu olan *Jamestown Foundation*'ın (Jamestown Vakfı) Yönetim Kurulu Üyesidir. 2012-2015 seneleri arasında Tallin'de (Estonya) *International Center for Defense and Security*'de (Uluslararası Savunma ve Güvenlik Merkezi) Direktör ve 2013-2021 yılları arasında *Atlantic Council*'da (Atlantik Konseyi) Kıdemli Üye olarak hizmet etmiştir.

Estonya'da *Cross of Terra Mariana* ve Gürcistan'da *Order of St. George* nişanlarıyla taitif edilmiştir.

Büyükelçi Bryza, Stanford Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olmuş, *Fletcher School of Law and Diplomacy*'de (Fletcher Hukuk ve Diplomasi Okulu) lisans üstü derece almıştır.

Steven R. Mann

Steven R. Mann, eski Sovyetler Birliği'nde, ayrıca, uluslararası enerji ile savunma alanlarında engin tecrübe edinmiş bir diplomattır.

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'ndaki hizmetlerinde eski Sovyetler Birliği ve bu bölgenin enerji diplomasisi alanında uzmanlaşmıştır. 1998-2001 yıllarında, ABD'nin Türkmenistan Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. 2001 ile 2005 yılları arasında Hazar'daki enerji sorunları alanında ABD üst düzey yetkilisi sıfatıyla hizmet etmiş ve başka projelerin yanında, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı ile Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı'nın kurulması sürecine ciddi katkıda bulunmuştur. 2008 senesinde, ABD'nin Avrasya petrolü ve doğalgazı konularında diplomatik girişimlerin yönetiminden sorumlu, Avrasya Enerji Diplomasisi Koordinatörü olarak atanmıştır. Ayrıca, Avrasya, Kafkasya ve Transdinyester'de meydana gelen uyuşmazlıklara yönelik arabuluculuk çabalarında etkin bir rol oynamıştır.

Pensilvanya eyaletinden olan Büyükelçi Mann, ABD Dışişleri Bakanlığına 1976 yılında katılmıştır. Diplomatik kariyerine, Jamaika ve Moskova tayinleriyle başlamıştır. Moğolistan, Mikronezya ve Ermenistan'da, ABD Büyükelçiliklerini açmıştır. Vaşington'da, Güney ve Orta Asya İşlerinden Sorumlu Müsteşar Yardımcısı dahil olmak üzere, çeşitli görevler üstlenmiştir. 2003 senesinde, Irak'taki Geçici Koalisyon Otoritesi kadrosunda hizmet etmiş, BM Petrol Karşılığı Gıda Programı'nı sona erdirerek, programa ait varlık ve programları yeni Irak hükümetine devretmiştir.

2009 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan emekli olmuş, *Exxon Mobil* Şirketi'ne Uluslararası Hükümet İlişkileri grubunda kıdemli danışman olarak katılmıştır. Grup içinde Yönetim Komitesi'ne stratejik danışmanlık ve analiz sağlayıp, iş gruplarına kaynak edinimi ve değer koruma görevlerinde destekte bulunmuştur. *Exxon Mobil*'den Temmuz 2020 tarihinde emekli olmuştur.

O tarihten itibaren *National Defense University* (ABD Milli Güvenlik Üniversitesi), *US Army War College* (ABD Kara Harp Okulu), Syracuse Üniversitesi, Massachusetts Üniversitesi ve Harvard Üniversitesi'nde, diğer sözlü ve basın yükümlülükleri yanında, dersler vermiştir.

Oberlin Koleji'nden Sosyal Bilimler Lisans Diploması ve Cornell ile Columbia Üniversitelerinden Yüksek Lisans Diplomalarını sahiptir. Columbia Üniversitesi'nde *Harriman Institute for Advanced Soviet Studies* (Harriman İleri Sovyet Çalışmaları Enstitüsü) bölümünde görev yapmıştır. *National War College*'dan (ABD Harp Okulu) üstün derece ile mezun olmuştur, Amerikan Diplomasi Akademisi üyesidir.

BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN BORU HATTININ YAŞANAN TARİHİ

Doç. Dr. Halil Yurdakul YİĞİTGÜDEN

Giriş

Aşağıda anlatılan hikaye büyük ölçüde 1997-2003 yılları arasında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı olarak görev yapan yazarın tuttuğu toplantı notlarına ve hatıralarına dayanmaktadır. Aradan geçen zaman nedeniyle yanlış hatırlanan veya yorumlanan hususlar olabilir. Konuyu daha iyi bilenleri bu konularda kamuoyunu aydınlatmaları hususunda teşvik etmek isterim. Bakü-Ceyhan müzakereleri ve projenin uygulamasında canla başla görev yapan onlarca uzman ve yetkilinin hepsine burada yer vermek mümkün olmadı. Onlara içten teşekkürlerimi sunuyorum. Metinde, "Sayın" ve "Rahmetli" ifadelerini kullanmadığım için affınıza sığınıyorum. Başta üç ülkenin Cumhurbaşkanı ve Başbakanları olmak üzere aramızdan ayrılanları rahmetle anıyorum.

Türkiye'nin Enerji Güvenliği

31 Mart 2022 tarihinde Botaş International Limited (BIL), Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın Ceyhan'daki terminalinden 5000'inci tankerin yüklemesinin yapıldığını Anadolu Ajansı (AA) aracılığıyla kamuoyuna duyurdu. 3 Temmuz 2022'de AA, Haziran sonuna kadar

BTC Ceyhan terminalinden tankerlere yüklenen ham petrolün 3 milyar 878 milyon 465 bin 512 varile ulaştığını haber yaptı. Kenarda köşede kalan ve fazla ilgi görmeyen bu haberler Türkiye'nin 1990'lı yıllarda gazetelerde hergün yer alan otuz yıllık rüyasının unutulmaya yüz tuttuğunu gösterdi. Türk hükümetleri, enerjide dışa bağımlılığı azaltmak için 1950'li yıllardan itibaren hem yurt içinde üretimi artırmak hem de yurt dışından güvenli tedarik sağlamak için çaba gösterdiler. Bu çabalar neticesinde 1960'lı yıllarda ilk defa yerli petrol üretimi 3 milyon tonun üzerine çıktı. Türkiye yine 1960'lı yıllarda, Central Treaty Organization'da (CENTO) müttefikimiz olan İran'dan İskenderun Körfezi'ne yapılacak bir ham petrol boru hattı için yoğun diplomasi trafiği yürüttü. Ancak Türkiye'yi bölgesel rakip olarak gören İran Şahı Pehlevi, iki ülke için ekonomik açıdan çok yararlı olacak bu projeyi desteklemedi. 1970'li yıllarda Irak'la yapılan müzakereler olumlu sonuçlandı. Suriye ve İran'la ilişkileri sıkıntılı olan Irak, Basra Körfezi dışında bir çıkış kapısının stratejik önemini değerlendirerek Kuzey Irak'tan Türkiye'ye uzanan ve Suriye sınırınının kuzeyinden Ceyhan'a ulaşan boru hattı projesine onay verdi. İlk boru hattının başarısı ikinci boru hattının da yapımına ön ayak oldu. Türkiye'nin enerji güvenliğine çok büyük katkı sağlayan 71 milyon ton/yıl kapasiteli bu iki boru hattı 1. Körfez Savaşı ve Irak'a uygulanan Birleşmiş Milletler ambargolarına kadar sorunsuz işletildi. Aşağıdaki satırlarda 1998 yılında anlaşma müzakereleri başlayan ve 2002 yılında nihai yatırım kararı alınan Bakü-Ceyhan boru hattının 4.000 sayfanın üzerindeki anlaşma metinlerinin nasıl oluştuğunu görebilirsiniz.

Bakü-Ceyhan Fikri Doğuyor 1990-1993

1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesi sonucu Hazar ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. Türkiye, yeni kurulan bu devletleri tanıyan ülkelerin başında yer aldı. Başta Azerbaycan olmak üzere bütün Türk Cumhuriyetlerine çoğu hibe olmak üzere ekonomik yardımlar başladı. Öyle ki sivil toplum örgütleri, belediyeler, üniversiteler ve iş insanlarının bu ülkelerdeki kuruluşlara yaptıkları hibelerden bazen büyükelçilerimiz bile sonradan haberdar oluyordu. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ön ayak olduğu

10.000 öğrenciye burs projesi ile binlerce genç ülkemizi tanıma ve burada batı standartlarında üniversite eğitimi alma şansını buldu. Genç cumhuriyetlerin Rusya ile mükemmel petrol, gaz ve elektrik enterkonneksiyonları bulunuyordu, ama eski SSCB coğrafyası dışındaki ülkelerle bağlantıları yoktu. Avrupa Birliği, Türkiye ve İran, Türk Cumhuriyetlerinin enerji kaynaklarının kendi topraklarına taşınması konusunda kafa yormaya başladılar. Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, Hazar petrolünün Türkiye üzerinden Akdeniz'e taşınması ve Türkmenistan doğalgazının İran üzerinden Türkiye'ye getirilmesi konularına öncelik verdiler. Avrupa Birliği ve Almanya, Hazar bölgesi kaynaklarının Rusya üzerinden Avrupa'ya taşınması için lobi yaptılar. Hidrokarbon zengini İran ise, Hazar petrolünün tankerlerle İran'ın Neka Limanına taşınarak rafine edilmesi ve kuzey İran'ın akaryakıt ihtiyacını karşılaması ve eşdeğer miktarda İran ham petrolünün güneydeki Bandar Abbas Limanından dünya pazarlarına ihraç edilmesini içeren ekonomik açıdan çok cazip ama devam eden ambargo nedeniyle siyasi açıdan sorunlu bir seçenek sundu. İran, doğalgaz boru hattı konusunda en hızlı hareket eden ülke oldu. Doğu komşusu Türkmenistan ile müzakereleri kısa zamanda tamamlayıp, inşaatı bizzat gerçekleştirerek 8 bcm/yıl kapasiteli Körpece-Kurtkuyu doğalgaz hattını 1997 yılında açtı.

Batılı petrol şirketleri, Hazar kıyısındaki Türk Cumhuriyetleri daha bağımsızlıklarını ilan etmeden bölgede etüd ve hazırlıklara başladılar. Kazakistan ve Azerbaycan uluslararası petrol şirketlerine arama ve işletme ruhsatları verirken sadece ekonomik değil siyasi kaygılarla da hareket ederek yeni kurulan devletlerinin bağımsızlığını güvence altına almak istediler. Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri 1992 yılından itibaren yoğun bir şekilde bu konuda faaliyet göstererek, bölgede üretilecek ham petrolün bir boru hattı ile Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan Limanına akıtılmasını savundular ve batılı şirketlerden Amoco, BP, Pennzoil ve Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ile Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi'nin (BOTAŞ) katılımı ile bir çalışma grubu kurulmasını sağladılar. Ebufeyz Elçibey başkanlığındaki Azerbaycan hükümeti batılı şirketler ile petrol işletme anlaşmaları yürürlüğe girmeden önce 9 Mart 1993 tarihinde Süleyman Demirel başbakanlığındaki hükümetle "Boru Hattı İnşası Hakkında Anlaşma" yı

imzaladı. İleride detaylandırılacak bir çerçeve anlaşması niteliğindeki bu belgenin ikinci maddesinde, 9 Kasım 1992 de başlatılan çalışmaların Bakü-Novorossiysk, Bakü-Poti ve Bakü-Ceyhan olmak üzere üç alternatifi teknik ve mali yönden değerlendirildiği ve 25 Şubat 1993 tarihinde neticelendirildiği belirtilmektedir ve “Taraflar Bakü-Ceyhan boru hattının her iki ülke ekonomileri için yararlı olacağı hususunda mutabık kalmışlardır” denilmektedir. Yedinci maddede ise “Anlaşma, konsorsiyumun (petrol üretim şirketlerinden oluşacak) kurulması ile ilgili ana sözleşmenin parçası olacaktır” ifadesi yer almaktadır. Bu anlaşmada boru hattının Türkiye sınırlarına girdikten sonra güneye inen bir rotayı takip ederek, Midyat'ta Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattına bağlanması öngörülmüştü. Sonraki yıllarda bölgedeki aktörlerle görüşme imkanı bulduğumda o dönemde Türk Cumhuriyetlerinde çok sevilen üç siyasetçinin, Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Türk dış politikasında etkili olduğunu görülmekteydi.

1993 yılında Azerbaycan ve Türkiye'de büyük değişiklikler oldu. Nisan ayında Cumhurbaşkanı Özal'ın vefatı akabinde Başbakan Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Doğruyol Partisi içindeki başkanlık yarışını Haziran ayında Tansu Çiller kazandı ve Başbakanlık görevini üstlendi. Karabağ'da devam eden savaş, onbinlerce Azerbaycanlının savaş bölgesi ve katliamlardan kaçmak zorunda kalması, ekonomik sorunlar ve bazılarının göre dış politikada Türkiye'ye verdiği öncelik nedeniyle Mayıs ayında Ebufeyz Elçibey bir darbe ile düşürüldü. İç savaş eşiğine gelen Azerbaycan'da Ekim ayında Haydar Aliyev'in başkanlık görevini üstlenmesi ile istikrar sağlanabildi. Haydar Aliyev, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yetiştirdiği en başarılı Azerbaycan kökenli politikacıydı. Genç yaşında KGB'nin Azerbaycan bölümüne girerek çalışkanlığı ve kıvrak zekası ile general rütbesine yükselen, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti birinci sekreterliği görevinden sonra Sovyetler Birliği'nin en yüksek politik organı olan Politbüro üyeliğine atanan Aliyev aynı zamanda yeni bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerden birisinin başına geçen en üst düzey Sovyet dönemi politikacısıydı. 2003 yılında vefat edene kadar bölgenin hassas dengelerini, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü ve ekonomik menfaatlerini ön plana çıkaran akıllı bir politika izlemiştir.

Türkiye'nin Hayalleri ve Hayal Kırıklıkları 1993-1997

25 Haziran 1993'te Tansu Çiller'in SHP ile birlikte 50. Hükümeti kurması ile başlayan dönemde altı hükümet görev başına geldi. Ekim 1995'de 25 gün görevde kalan 51. Tansu Çiller hükümeti, Ekim 1995-Mart 1996 arasında dört ay görevde kalan 52. Tansu Çiller hükümeti (DYP-CHP), Mart 1996-Haziran 1996 arasında üçbuçuk ay görev yapan 53. Mesut Yılmaz hükümeti (ANAP-DYP), Haziran 96-Haziran 97 arasında yaklaşık bir yıl görev yapan 54. Necmettin Erbakan hükümeti (RP-DYP) ve nihayet 30 Haziran 1997 de Mesut Yılmaz başbakanlığında göreve başlayan üç partili (ANAP-DSP-DTP) 55. Hükümet, Türkiye Cumhuriyeti'ni yönettiler.

Azerbaycan'da 1993 yılında iktidara gelen Haydar Aliyev, başlangıçtaki sarsıntıları ve darbe girişimini atlatarak durumunu güçlendirdi. Elçibey hükümeti ile imzalanan "Boru Hattı İnşası Hakkındaki Anlaşma"ya temel teşkil eden ve Bakü-Ceyhan hattını ön plana çıkaran raporda imzası bulunan konsorsiyum üyesi petrol şirketleri, raporu baskı altında hazırladıklarını ve Midyat-Ceyhan arasında mevcut boru hattının ve Ceyhan terminalinin kullanılmasının uluslararası hukuk açısından mümkün olmadığını belirttiler. Elçibey döneminde kurulan petrol üretim konsorsiyumunu iptal eden Aliyev yönetimi, global ve bölgesel siyasi dengeleri gözönüne alarak, onbir şirketten oluşan yeni bir konsorsiyumla, 10 Eylül 1994 tarihinde Mega Proje olarak anılan "Hazar Denizi'ndeki Azerbaycan-Çırac-Güneşli Sahaları İçin Üretim Paylaşma Anlaşması" nı imzaladı. Yüzyılın anlaşması olarak nitelendirilen bu proje ile Aliyev, genç Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hükümranlık haklarını bütün dünyada tescil ettirmiş oldu. AIOC adını alan konsorsiyumun yapısına bakarsak ABD'li şirketlerin %40 a yakın bir hisseye sahip olduğunu, İngilizlerin %19, Azerbaycan Milli Petrol Şirketi SOCAR ve Rus Lukoil'in %10 ar, Norveç'in %8.56, Japonların %4 ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) ise %6.75 hisseye sahip olduğunu görürüz. Konsorsiyumun büyük hissedarlarının %17 şer hisse ile BP ve 1998 yılında BP tarafından satın alınacak olan ABD'li Amoco olduğunu görüyoruz.

AIOC, sahalardan ilk aşamada üretilecek petrolün tespit edilecek bir Erken Petrol Boru Hattı ile dünya pazarlarına ulaştırılması ve

arkasından Ana İhraç Boru Hattının geliştirilmesi için karar aldı. Bu aşamada Türkiye'de görev alan Tansu Çiller başbakanlığındaki 50., 51. ve 52. Hükümetlerin 1993-1996 yılları arasında Erken Petrol için Bakü'den Rusya'nın Novorossiysk Limanına uzanan mevcut boru hattının seçilmemesi için yoğun çabaları oldu. Türkiye, ilk aşamada Bakü'den Gürcistan'ın Supsa Limanına ulaşacak bir boru hattı için ağırlığını koydu ve bu hat için finansman sağlamayı taahhüt etti. Ancak Türkiye, Ekim 1995'de Novorossiysk ve Supsa boru hatlarının her ikisinin de erken petrol rotası olarak seçiminden kısa süre önce mevcut politikasından vazgeçerek iki hatlı çözüme razı oldu. Erken Petrol boru hatları kararı hükümet ve bazı gazetelerimiz tarafından Türkiye'nin zaferi gibi duyuruldu. Daha sonra yapılan yazışmalarda konsorsiyumun Ceyhan'la ilgili hiçbir taahhütü kabul etmediği ortaya çıktı ve Mesut Yılmaz başbakanlığındaki 53. Hükümet Mayıs 1996'da Bakü-Supsa'ya finansman desteğini geri çekti. Haziran 1997'de AIOC Çalışma Grubu, Bakü-Ceyhan'ın yanısıra, Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa'yı potansiyel Ana İhraç Boru Hattı güzergâhı olarak tespit etti.

Peki Türkiye gibi güçlü bir devlet acaba Bakü-Ceyhan projesi yerine niye Gürcistan'ın Supsa Limanına yapılacak bir boru hattı projesini destekledi? Kararın, küçük bir müzakere grubu tarafından bütün paydaşlarla mutabakat sağlanmadan, bazı varsayımlara ve yanlış yönlendirmelere dayanarak alındığı anlaşılıyor. Karar alıcıların, eğer Bakü-Supsa seçilirse, ileride hattın Ceyhan'a uzatılacağına kesin olarak inandıkları ve bunun aksini savunanları devre dışı bıraktıkları anlaşılıyor. Bu müzakere grubunun kararlarına karşı çıkanların bir kısmının da petrol sektörü hakkında yeterli bilgi birikimine sahip olmadan siyasi bir mücadele yürüttükleri ortaya çıkıyor. O dönem Türkiye'nin içinde bulunduğu karmaşık ortamı gazeteci Lale Sarıbrahimoğlu Temmuz 1996'da Cumhuriyet Gazetesi'nde tefrika halinde yayımladığı araştırması ile gündeme getirdi. Araştırma, Eylül 1997'de "Kurt Kapanında Kısır Siyaset – Gizli Belgelerle Boru Hattı Bozgunu" başlıklı kitapta yayımlandı (1). Bu araştırma ve diğer bilgiler ışığında, Enerji Bakanlığı ile BOTAŞ'ın alınan kararlarda tamamen devre dışı kaldığını ve Dışişleri Bakanlığı ve TPAO içinde farklı düşünenlerin etkili olamadığını görüyoruz. Karar alıcı kadronun da, konsorsiyum şirketleri tarafından ABD ve Türkiye'de yürütülen bir dezenformasyon

kampanyasının hedefi olduklarını gözlemliyoruz. Bu dönemdeki en olumlu faaliyetin, 1996 yılında BOTAŞ'ın Dünya Bankası kredisi ile Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı fizibilite raporunu ihale etmesi ve Alman PLE firmasının çalışmalara başlaması olduğu söylenebilir.

Bu satırların yazarı, Haziran 1997 de Mesut Yılmaz başbakanlığındaki 55. Hükümetin güven oyu almasından yaklaşık iki ay sonra Müsteşar olarak göreve başladığında şöyle bir tablo gözlemledi.

1. Genel bir bozgun havası ve kurumlararası aşırı güvensizlik: Dışişleri ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), BOTAŞ ve TPAO yetkililerinin birbirlerinden bilgi saklaması veya karşı tarafı son anda haberdar etmeleri.
2. Bölgesel oyuncularla ilişkiler: Bakü-Supsa için Rusya ile kavga edilmesi; Türk Boğazları'ndan geçişin çevresel ve ekonomik maliyetlerini ön plana çıkarmak yerine siyasi bir koz olarak kullanılmaya çalışılması; petrolün sahibi Azerbaycan'ın görüşlerini dikkate almadan tezler geliştirilmesi ve buna karşı çıkan Azerbaycanlı yönetici ve siyasetçilerinin Rusya taraftarı olmakla suçlanması; üretilecek petrolde hissesi olmayan aktörlerle boru hattı yapılacağına ilan edilmesi. O yıllarda son derece kırılğan bir siyasi yapıya sahip Gürcistan'ın önce desteklenip, sonra rakip olarak görülmesi.
3. ABD ile işbirliği ve dezenformasyon kampanyaları: Aslında Bakü-Ceyhan'a karşı olan fakat Boğazlar'dan sorunsuz geçmeyi garanti altına almak isteyen petrol şirketlerinin ABD'deki düşünce kuruluşları aracılığıyla empoze ettikleri görüşlerin Amerikan hükümet tezi olarak benimsenmesi,
4. Ülkemizin görünümü: Bölgede önemli bir siyasi ve ekonomik güç olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, sürekli değişen politikalar sonucu büyük ölçüde itibar kaybetmesi ve ciddiye alınmaması.

1997 yılı Ağustos-Aralık dönemi hasar tespiti, kurumlar arası ilişkilerin gözden geçirilmesi ve 1998 yılında seçileceği belirtilen Ana

İhraç Boru Hattı güzergâhı için yeni bir strateji tespiti çabalarına sahne oldu. Bunları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- A. Kurumlar arası koordinasyon ve bilgi akışının sağlanması,
- B. Petrolün sahibi Azerbaycan ve potansiyel geçiş ülkesi Gürcistan ile karşılıklı güven ortamının sağlanması ve ilişkilerin güçlendirilmesi,
- C. Bakü-Ceyhan'a destek vermeseler bile Rusya ve Kazakistan'la işbirliğinin geliştirilmesi,
- D. 1998 yılında gündeme gelecek Ana İhraç Boru Hattı müzakerelerine hazırlık amacıyla siyasi argümanlar yerine güvenilir verilere dayanan dökümanlar üretilmesi,
- E. İran güzergahı dışında hiçbir güzergaha karşı çıkmayan ve Çoklu Boru Hatları tezini uygulayan ABD ile ortak menfaatlere dayanan bir strateji geliştirilmesi,
- F. Önemli aktörler ve bilhassa ABD ile aracılar vasıtası ile değil, sık ve doğrudan temas edilmesini sağlayacak mekanizmalar kurulması,
- G. Bölgedeki tüm gelişmeleri sağlıklı şekilde analiz edebilmek için istihbarat toplanması,
- H. Türkiye'nin gücü ve öneminin petrol şirketleri ve diğer aktörlere hissettirilmesi.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlıkları arasında koordinasyonun ve işbirliğinin sağlanması için ilk toplantı 18 Eylül 1997 tarihinde gerçekleştirildi ve takip eden dönemde iki haftada bir toplandı. Eylül 1997'de Azerbaycan, Ana İhraç Boru Hattı müzakerelerini yürütmek üzere Başbakan Yardımcısı Abid Şerifov başkanlığında bir "Nümayende Heyeti" oluşturdu.

Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in 7-8 Eylül 1997'de gerçekleştirdiği Bakü ziyareti sonrasında boru hattı konularını görüşmek üzere Başbakan

Başmüşaviri Özer Altan başkanlığında ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı, Dışişleri Enerji Dairesi Başkanı, BOTAŞ ve TPAO uzmanlarının yer aldığı bir heyet 5-10 Kasım 1997'de Bakü'de temaslarda bulundu. Seyahat dönüşünde Başmüşavir Altan toplantılar sırasında Azerbaycan heyetinin Türkiye'nin geçmişte yaptığı hataları gündeme getirdiğini ve çok üzüldüğünü ifade etti. Ama bu görüşmeler, Azerbaycan tarafının aşağıda sıralanan Ana İhraç Boru Hattı ile ilgili 'olmazsa olmaz' şartlarının öğrenilmesine vesile oldu:

1. Ana İhraç Boru Hattı kapasitesi yılda 50 milyon ton olacak, ileride 60 milyon tona çıkarma opsiyonu dikkate alınacaktır.
2. Erken Petrol Novorossiysk hattı 5 milyon ton /yıl, Supsa hattı 5 milyon ton/yıl ve 11 milyon tona çıkarma opsiyonu olacaktır.
3. Güzergah seçiminde en önemli kriter "Net-back value", yani kuyu başında elde edilecek gelir olacaktır.
4. Boru hattı şirketinde başlangıçta Azerbaycan %50 nin üzerinde hisse sahibi olacak, bu hisseye tekabül eden masraflar diğer ortaklar tarafından ödenecektir, yatırımlar geri ödendikten sonra Azerbaycan %100 hisseye sahip olacaktır.
5. 1998 yılı Ekim ayına kadar ilgili ülkelerle yapılacak müzakereler neticesinde güzergah seçimi yapılacaktır.
6. Boru hattı bir bütün olarak Bakü'den yönetilecektir.
7. Boru hattının geçeceği ülkelere tek başlık altında bir geçiş ücreti ödenecektir, bu ödeme dışında herhangi bir vergi, harç vb. ödenmeyecektir.

Gürcistan Cumhurbaşkanı Shevardnadze 1 Kasım 1997'de imzaladığı kararname ile Gürcistan Uluslararası Petrol Şirketi (GIOC) genel müdürü Chanturia'nın başkanlığında bir boru hatları müzakere heyetini yetkilendirdi.

AIOC'nin ana hissedarlarından BP yetkilileri 6 Kasım 1997 tarihinde Enerji Bakanlığı müsteşarını ziyaret ettiler. Görüşmede, Ana İhraç Boru Hattı güzergahı olarak Supsa'ya olumlu baktıklarını, Supsa'nın Samsun'dan Ceyhan'a uzanacak bir boru hattıyla birlikte çalışması halinde Boğazların da korunacağını, İran üzerinden bir boru hattı düşünmedikleri ifade ettiler. Cevaben bizim için Bakü-Ceyhan'a bir alternatifin olmadığı, Türkiye ile işbirliği yapan şirketlerin hızla büyüyen Türk pazarında elverişli bir konumları olacağı belirtildi.

10 Kasım 1997 de ABD Enerji Bakanı Federico Pena'nın Ankara ziyareti sırasında boru hatları konusunda işbirliği konuları gündemin ana maddesini oluşturdu. 19-20 Kasım tarihlerinde Washington'da CERA, ABD-Rus ticaret odası ve ABD-Azerbaycan ticaret odalarının ortaklaşa düzenlediği Caspian Pipelines Conference'de başta Federico Pena olmak üzere ABD'li yetkililer Çoklu Boru Hatları prensiplerini savunurken Bakü-Ceyhan'a da destek verdiler. AIOC ve Rus yetkililer petrol taşımacılığında Boğazları kullanma açısından bir sorun görmediklerini belirttiler. AZE temsilcisi, SOCAR Başkan Yardımcısı İlham Aliyev (Cumhurbaşkanı) Çoklu Boru Hatlarına destek verdiklerini ve Bakü-Ceyhan'ın sadece bir alternatif olduğunu vurguladı.

12 Kasım'da Çırac-1 platformu üzerinde düzenlenen ilk petrol üretim seremonisine Türkiye Cumhuriyeti Enerji Bakanı Ersümer katıldı. Akşam Bakü Respublika sarayındaki törende Cumhurbaşkanı Aliyev'den sonra Başbakan Yılmaz bir kutlama konuşması yaptı.

8 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Demirel Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ile Sadabat sarayında ikili işbirliği konularını ve Bakü-Ceyhan'ı ele aldı.

8-9 Aralık'ta Washington'da düzenlenen Ortak Ekonomik Komisyon toplantısı ve Başbakan Mesut Yılmaz'ın 17-21 Aralık tarihlerinde Washington'a yaptığı resmi ziyarette imzalanan "Enerji Konusunda İşbirliği Ortak Bildirisi" nde iki taraf heyetlerinin düzenli olarak olarak biraraya gelmesi kararlaştırıldı.

Bu dönemde enteresan bir gelişme 13 Kasım'da yaşandı. Shell şirketi, Başbakanı ziyaret ederek, Türkiye'nin geçiş hakkı vermesi halinde

Bakü-Ceyhan'ı yapmayı taahhüt eden bir anlaşma taslağı sundu. Azerbaycan'da hissesi olmayan Shell'in Türkiye ile yapacağı bir anlaşmayı kullanarak Azerbaycan'dan hisse almaya çalışacağı izlenimine varıldı ve bu teklif reddedildi.

1998 Yılı- Geciken Fizibilite ve Başlayan Müzakereler

Güvenli veriler üzerine baz edilen bir müzakere stratejisini dizayn etmek için Dünya Bankası finansmanı ile PLE tarafından hazırlanan fizibilite raporu taslağının Ocak ayında teslim edilmesi, düzeltme ve değişiklik önerilerimizin şirkete ulaşmasından yaklaşık bir ay sonra da nihai raporun tarafımıza gönderilmesi beklenmekteydi. Hem taslağın teslimi, hem de değişiklik önerilerinin çalışılarak nihai raporun ortaya çıkmasında önemli gecikmeler yaşandı. Bunun baş sebebi 1996 yılındaki fizibilite ihalesinde öngürülen 45 milyon ton/yıl kapasite ile dizayn edilen boru hattının, Kasım 1997'de Azerbaycan tarafından gelen talep doğrultusunda 50 ve 60 milyon ton /yıl kapasite için yeniden hazırlanması zorunluluğuydu. Yeni kapasitelere dayalı raporların gelmesi, düzeltme önerilerinin hazırlanıp gönderilmesi, yeni taslağın gelmesi ve onda yapılan değişiklikler, her taslağın Dünya Bankası tarafından da incelenip önerilerde bulunulması sonucu nihai raporun elimize ulaşması 16 Haziran'ı, Dünya Bankası onayının alınması Ağustos ayını buldu. Buna rağmen 1998 bahar aylarından itibaren fizibilite raporunun değişmeyeceği varsayılan verileri kullanılarak bölge ülkeleri ve ABD'de projenin tanıtımı gerçekleştirildi. Bu kapsamda 24 Şubat'ta Washington'da, 2 Mart'ta beş ülke Dışişleri Bakanları toplantısı kapsamında İstanbul'da, 13 Nisan'da Azerbaycan'da, 16 Nisan'da Rusya'da, 22 Haziran'da Kazakistan'da, 21 Temmuz'da Gürcistan'da teknik bilgilendirme toplantıları düzenlendi ve 28 Temmuz'da Washington'da ABD finans kuruluşlarına bir sunum yapıldı.

1998 başında Türkiye içinde en önemli gelişme Milli Güvenlik Kurulu'nun "Hazar-Kafkas Enerji Havzasının Petro-Stratejik Analizi ve Enerji Nakil Hatları ile İlgili Alınması Gereken Önlemler" başlıklı 22 Ocak tarih 417 sayılı kararı ve bunu uygulamaya koyan 4 Şubat tarihli Bakanlar Kurulu kararı olmuştur. Kararda, Bakü-Ceyhan projesi

dışında Avrupa Birliği, Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan ve diğer bölge ülkeleri ile ilişkiler ele alınmakta, Türkmen gazının Türkiye'ye getirilmesi ve doğalgaz yeraltı depolama tesisleri ve yeni bir petrol rafinerisi kurulması önerilmekte, Türk Boğazları ile ilgili önlemler yanında Montrö rejiminden asla taviz verilmemesi hususu vurgulanmaktadır. Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararı çerçevesinde yazarın başkanlığında gerçekleştirilen aylık koordinasyon toplantılarına Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Dışişleri, BOTAŞ ve TPAO dışında Cumhurbaşkanlığı, MGK Genel Sekreterliği, MSB, Genelkurmay Başkanlığı, Çevre Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Devlet Bakanlığı, Denizcilik Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı katıldılar. Dışişleri Bakanlığı'ndan Müsteşar Yardımcısı seviyesinde, diğer bakanlıklardan müsteşar yardımcısı ve genel müdür seviyesinde, Genelkurmaydan ise tümgeneral seviyesinde katılım sağlandı. Alınan bütün kararlar Enerji Bakanlığı'na bağlı olmayan kuruluşlara da harfiyen uygulandı. Aynı zamanda, işler geciktiği zaman kendi kurumunu savunma adeti kaldırıldı. BOTAŞ, TPAO ve Enerji Bakanlığı'ndaki yetkililer bir görevi geciktirdikleri zaman, orada bulunan diğer yöneticilere yapıldığı gibi kesin bir dille ikaz edildiler. Buna paralel olarak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı arasında her Pazartesi günü koordinasyon toplantısı yapılmaya başlandı.

27 Nisan tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile petrol ve gaz konusunda ilgili ülkelerle müzakereleri yürütmek üzere Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı (Heyet Başkanı), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Müsteşarı (Heyet Başkan Yardımcısı), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın ve Dışişleri Bakanlığı'nın ilgili müsteşar yardımcıları, Başbakan Başmüşaviri, BOTAŞ ve TPAO genel müdürlerinden oluşan bir heyet kuruldu. Anlaşmaları hükümet adına imzalamak üzere heyet başkanı ve/veya heyet başkan yardımcısı yetkili kılındı.

1998 yılı son çeyreğinde ana ihraç boru hattı seçiminin yapılacağı varsayımı ile yıl başından itibaren müzakerelerin hemen başlaması için Azerbaycan müzakere heyeti nezdinde yapılan girişimler sonuçsuz kaldı. Onlar şirketlerle müzakere prensipleri üzerinde mutabık kalmak için zaman kazanmaya çalıştılar. Cumhurbaşkanı Aliyev ise,

Ankara'dan gelen heyetleri kabulünde "Türkiye elini çabuk tutsun, Bakü-Ceyhan gecikiyor" şeklinde açıklamalarda bulundu. 20-22 Nisan tarihlerinde Enerji Bakanı Ersümer başkanlığında bir heyetle Bakü'ye resmi ziyaret gerçekleştirdik. Cumhurbaşkanı Aliyev'in resmi kabulde aynı ifadeleri kullanması üzerine, Bakan "Biz hazırız ama Azerbaycan heyeti Siz'den icazet bekliyor" ifadesini kullandı. Aliyev bürokratlarını çağırıp, izahat aldıktan sonra, gerekli talimatı vereceği yönünde bir izlenim oluştu. Mayıs başında Azerbaycan tarafı İstanbul'da bir toplantı düzenlenmesini istedi.

13-15 Mayıs'ta Conrad Otel'de düzenlenen toplantıya Azerbaycan Müzakere Heyeti yanısıra Gürcü heyeti de katıldı. Azerbaycan tarafı, SOCAR ve AIOC arasında ana ihraç boru hattı konusunda mutabık kalınan prensipleri içeren dökümanları verdi. Türk ve Gürcü heyetlerinden bu konuda teklif beklediklerini belirtti. Tarafların kuracağı alt çalışma gruplarının, Hükümetlerarası Anlaşma ve Ev Sahibi Ülke Anlaşma taslaklarını hazırlamaları bir mutabakat zaptı ile kararlaştırıldı. Ayrıca Türkiye'nin desteklediği tek projenin Bakü-Ceyhan olduğu ve geçmişte dillendirilen Samsun-Ceyhan, Karasu-İzmit Körfezi, Karadeniz-Saroz Körfezi gibi projelerin tekrar gündeme gelmeyeceği konusunda Azerbaycan tarafına yazılı güvence verildi. Bu toplantı tarafların birbirlerini daha yakından tanımaları açısından da faydalı oldu. Toplantı sırasında rahatsızlık geçiren Başbakan Yardımcısı Şerifov'u, Bakan Ersümer acilen Amerikan Hastanesi'ne götürerek chek-up yapılmasını sağladı. Daha sonra Doha ve Seul'de Büyükelçi olarak görev yapacak olan Dışişleri Enerji Dairesi Başkanı Naci Sarıbaş, Azerbaycan heyetinin bazı ihtiyaçlarını kendi cebinden karşılayarak temin etti. Toplantı sonunda heyetler arasında bir güven ortamı oluştu.

13-15 Mayıs toplantısında mutabık kalındığı üzere teknik konuları müzakere etmek üzere 5 Haziran tarihinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Metin Eral başkanlığında bir alt çalışma grubu oluşturuldu ve teknik müzakereleri başlatma talebimiz yazılı olarak bildirildi. Azerbaycan tarafında Alt Çalışma Grubu Başkanlığını SOCAR Dış Yatırımlar Direktörü Valeh Aleskerov üstlendi. Petrol konusunda derin bir bilgi birikimi ve vatan sevgisi olan bu ikili birçok detay konusunda kıyasıya mücadele ederek ülkelerinin menfaatlerini

savundular. 28 Haziran'da yazar Türkiye'nin teknik teklif dosyalarını Bakü'de Başbakan Yardımcısı Abid Şerifov'a teslim ederek, teknik müzakerelerin başlamasını ve ayrıca Abik petrol sahasından TPAO'ya hisse verilmesini talep etti. Azerbaycan tarafı teknik müzakereleri başlatmak için Türkiye'den ticari teklif beklediklerini belirtti. Türkiye olarak Gürcistan'ı bu müzakerelerde yalnız bırakmamak ve onların bilgi eksikliklerini gidermek amacıyla yoğun faaliyetler gerçekleştirildi. 20-23 Temmuz'da Türk alt çalışma grubunun Tiflis ziyareti'nde ve 5-6 Ağustos'ta Gürcü heyetinin Ankara'daki temaslarında Bakü-Ceyhan boru hattına yönelik ortak strateji ve ticari şartların tespiti için çalışmalar yapıldı. Bu arada fizibilite raporunun Dünya Bankası onayı ile kesinleşmesi sayesinde 7 Ağustos'ta geçiş ücretlerini de içeren ticari teklif Azerbaycan tarafına sunuldu. Ticari teklif, Bakü-Supsa-Cenova ve Bakü-Ceyhan-Cenova üzerinden yapılacak petrol taşımacılığının detaylı maliyetlerini içeriyordu. 27 Ağustos'ta Bakan Ersümer, Türk çalışma grubunun hazırladığı Hükümetlerarası Anlaşma taslağını bir mektup eşliğinde Abid Şerifov'a gönderdi. 10-11 Eylül'de iki taraf alt çalışma grupları İstanbul'da müzakerelere başladılar ve yapılacak işleri programa bağlayan bir protokol imzaladılar.

12 Ekim'de Azerbaycan Başbakan Yardımcısı Şerifov, Bakana bir mektup eşliğinde Azerbaycan tarafının Hükümetlerarası Anlaşma ve Ev Sahibi Ülke Anlaşma taslaklarını gönderdi. 18 Ekim'de Bakan Ersümer, yazar ve TPAO, BOTAŞ genel müdürleri eşliğinde Bakü'ye bir günlük ziyarette bulunarak, yeniden Cumhurbaşkanı seçilen Aliyev'in yemin törenine katıldı ve 29 Ekim'de imzalanması düşünülen deklarasyonla ilgili görüşmeler yaptı. 21-28 Ekim tarihleri arasında bir hafta boyunca Azerbaycan ve Türk alt çalışma grupları Bakü'de anlaşma taslaklarını müzakere ettiler. Ekim ayında kamuoyu, AIOC'nin ay sonunda Bakü-Supsa lehine bir seçim yapacağı yönündeki dezenformasyonla çalkalandı. New York Times'da çıkan bir habere dayanılarak "Bakü-Ceyhan suya düşüyor" (Radikal), "Bakü-Ceyhan'da hüsrana doğru" (Cumhuriyet), "Bakü-Ceyhan projesine petrol şirketleri darbesi" (Yeniyüzyıl), "Bakü-Ceyhan başka bahara" (Cumhuriyet) başlıkları atıldı. 22-24 Ekim tarihlerinde yeniden Bakü'yü ziyaret eden yazar, Başbakan Yardımcısı Şerifov'a müzakerelerin hızlandırılarak 29 Ekim'de Ankara'da Hükümetlerarası Anlaşma'nın imzalanması talebini

ilettiler, ancak olumlu bir cevap alamadılar. 29 Ekim'de Cumhurbaşkanı Demirel, bölge ülkeleri cumhurbaşkanlarını Ankara'da ağırladı. Toplantı sonunda Azerbaycan-Gürcistan-Kazakistan-Kırgızistan-Özbekistan ve Türkiye Cumhurbaşkanları, yeni atanan ABD Enerji Bakanı Bill Richardson'un şahitliğinde, Hazar'dan Türkiye'ye yapılacak boru hatlarını destekleyen bir deklarasyon imzaladılar. Bütün çabalara rağmen, siyasi bir destek anlamına gelen bu deklarasyonu Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Türkmenbaşı, Azerbaycan'la olan sorunları nedeniyle imzalamadı.

Azerbaycan ve Türk alt çalışma grupları 6-10 Kasım tarihleri arasında İstanbul'da anlaşma taslaklarını müzakereye devam ettiler. Yazar, Cumhurbaşkanı Demirel'in özel temsilcisi sıfatıyla, 27 Kasım'da Cumhurbaşkanı Aliyev'i ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Demirel'in mektubunu ve BP başkanlığındaki şirketlerin Aliyev'e Bakü-Ceyhan konusunda yaptığı sunumla ilgili karşı görüşlerimizi içeren bir rapor sundu. Azerbaycan ve Türk alt çalışma grupları 18-23 Kasım ve 9-16 Aralık tarihlerinde Bakü'de yaptıkları çalışmalarda anlaşmaların hukuki altyapısını son aşamaya getirdiler ve şirketlerle görüşmelere başlanabileceği sinyali verdiler.

1998 aynı zamanda ABD ile koordinasyonun sağlandığı yıl oldu. 12 Ocak'ta Ankara'da yapılan ilk Ortak Enerji Çalışma Grubu toplantısı ardından, 24 Şubat'ta Washington'da, 25 Mayıs'ta İstanbul'da ve 29 Temmuz'da Washington'da bir araya gelindi. 24 Şubat ziyaretinde Bakanımız başkanlığındaki heyetle ABD Enerji Bakanı, Ticaret Bakanı, Ulusal Güvenlik Danışmanı, Dışişleri Müsteşarı, Dünya Bankası ve Eximbank direktörleriyle görüşmeler gerçekleştirildi. Bu toplantılar dezenformasyon kampanyalarını önleme, ABD Kongresi üyelerini, TDA, OPIC, Eximbank gibi ABD finans kuruluşlarını ve Dünya Bankası'nı bilgilendirme açısından çok faydalı oldu. Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Milli Güvenlik Konseyi ve istihbarat örgüt temsilcilerinin yer aldığı toplantıda, ABD heyetinin başkanlığını Enerji Bakanlığının üstlenmesine rağmen, diğer kuruluş temsilcilerinin bir adım önde olma çabası ile doğrudan bizlerle temas kurarak bilgi almaya çalıştığına şahit oluyorduk. Yazar bu izlenimlerini, görüştüğü Kongre üyeleri ile de paylaşma şansını buldu. Bu görüşmelerin faydası olup olmadığını

bilmiyoruz ama, Başkan Clinton Temmuz ayında Büyükelçi Richard Morningstar'ı Hazar Havzası Enerji Kaynakları Özel Temsilcisi olarak atadı. Clinton'ın seçim kampanyasına bağışta bulunan ve Beyaz Saray'a yakınlığıyla tanınan, iş dünyası kökenli Morningstar ABD tarafındaki çok başlılığı sona erdirdi.

11 Ağustos'ta BP, Mega projede eşdeğer hisseye sahip ABD'li Amoco'yu 48.2 milyar \$'a satın alarak, %34 hisse ile konsorsiyumun en büyük ortağı ve operatörü oldu ve ileride de göreceğimiz üzere Bakü-Ceyhan'ın gerçekleşmesinde önemli rol oynadı. İşin komik yanı, Amoco ve BP başkanlarının bahar aylarında gizli görüşmeler yaptıklarına dair istihbari bilgiler çerçevesinde yazar tarafından Amoco-Türkiye temsilciliğinden izahat istenmesi üzerine, temsilciliğin şirket genel merkezinden aldığı ve böyle bir görüşmenin kesinlikle olmadığını belirten yazı oldu. Amoco, o tarihe kadar yabancı bir firmaya satılan en büyük ABD şirketi oldu. Bu birleşme, ABD Federal Ticaret Komisyonu FTC'nin 30 Aralık'ta verdiği şartlı onayla gerçekleşti. BP Amoco 1 Nisan 1999'da ABD'li Atlantic Richfield (ARCO) şirketini 26,8 milyar \$'a satın alacak ve bunun onay süreci 12 Nisan 2000 tarihine kadar sürecekti.

13-18 Eylül'de Houston'da düzenlenen Dünya Enerji Konseyi 17. Kongresi'ne Türkiye geniş bir heyetle katıldı. Enerji Bakanlığı'nın da teşvikiyle başta Rahmi Koç olmak üzere birçok işadamı kongrede yer aldı. Bakanımızın, ABD Enerji Bakanı Richardson ve Özel Temsilci Morningstar'la görüşmelerinde Türkmen gazı ile ilgili gelişmeler ön plana çıktı. 16 Eylül'de Houston'da yaptığımız Türk-Amerikan Ortak Çalışma Grubu'nun 5. toplantısında Morningstar, ABD'li şirketlerle yaptığı temaslar hakkında bilgi verdi ve Türk tarafının Boğazlar konusundaki kararlılığının şirketlere hissettirilmesi konusunda mutabık kalındı. 21 Ekim'de beraberindeki heyetle Bakanımızı ziyaret eden ABD Dışişleri Müsteşarı Eizenstat, Başkan Yardımcısı Al Gore'un Bakü-Ceyhan projesi ile ilgili mektubunu Başbakan Yılmaz'a verilmek üzere takdim etti. Hızlanan müzakereler hakkında bilgi almak ve ABD tarafındaki gelişmeleri anlatmak üzere Özel Temsilci Morningstar ve heyeti 28 Ekim ve 14 Aralık'ta Bakanımızı ziyaret etti. Bu çalışmalar sonucu ABD ile tam mutabakat sağlandı. Fakat AIOC içindeki petrol şirketlerinin hâlâ petrolü tankerlerle Türk Boğazları'ndan geçirme

arzusundan vazgeçmedikleri ortaya çıktı. Türk Boğazları'nın seyrüsefer zorlukları, meydana gelen ve ileride yaşanabilecek kazaların boyutunu anlatan bir kitapçık yayımlanarak ilgili çevrelere ulaştırıldı ve enerji konferanslarında tanıtıldı. Yerli ve uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları'ndan (STK) bu konuda hassasiyet göstermeleri istendi. O sırada Türkiye'de çok aktif olan ve nükleer karşıtı gösteriler gerçekleştiren Greenpeace, Boğazlardan petrol gemilerinin geçişine karşı bir engelleme yapmayacağını ancak petrolün her türlü kullanımına ve Bakü-Ceyhan Boru Hattı'na da karşı olduklarını duyurdu. Yerli STK'lardan sadece Doğa Savaşçıları İstanbul Boğazı'nda teknelerle gösteri yaparak bu hassasiyeti ortaya koydu. 19 Kasım'da Hürriyet Gazetesi ve daha sonra Financial Times, Ağustos ayında Amoco ile birleşerek konsorsiyum lideri olan BP'ye karşı, yazarın imzaladığı gizli bir yazıyla, ambargo uygulanmaya başladığını duyurdu. TÜPRAŞ'a gönderilen bu yazı bir ambargodan çok uzaktı, alınacak tedbirlerin GATT kurallarına uygun ve şirketin hayati faaliyetlerini engellemeyecek seviyede bir uyarı niteliğinde olması gerekliliği şifahi olarak iletildi. Gazete haberinde yer almayan en önemli husus ise BP'nin ana hissedar olarak Mobil ve Shell'le sahip olduğu Mersin'deki ATAŞ rafinerisinin devlet şirketi Petrol Ofisi'ne uyguladığı ticari kurala benzer bir tedbir oldu. Mersin'deki ATAŞ rafinerisi, Petrol Ofisi'nin akaryakıt talebini karşılamayarak, Akdeniz Bölgesi'nde ortaklarının rekabet gücünü yükseltir, Petrol Ofisi TÜPRAŞ rafinerilerinden Akdeniz Bölgesi'ndeki bayilerine akaryakıt temin ederdi. Benzer bir uygulama ile TÜPRAŞ, BP'nin Marmara Bölgesi için talep ettiği akaryakıtı İzmit rafinerisi yerine diğer rafinerilerden, örneğin Aliğa'dan satmaya başladı. Kısa sürede sona erdirilen bu uygulama, Türkiye'nin kararlılığı konusunda, dezenformasyon kampanyası yürüten şirketlere bir fikir verdi.

28 Ekim'de ABD Ticaret Geliştirme Ajansı TDA ile imzalanan 823.000 \$'lık hibe anlaşması ile uluslararası projelerde tecrübesi olan bir danışman firma tutma imkanı oluştu. Bu hibeye 1999 yılı içinde 500.000 \$ daha eklendi.

Başta Bakanlar İsmail Cem ve Cumhurbaşkanı Ersümer olmak üzere Enerji ve Dışişleri Bakanlıklarının müzakerelerden sorumlu yetkilileri Türk

tezini tanıtmak ve savunmak amacıyla onlarca konferansta konuşma yaptılar. Hem siyasi, hem de teknik ve ticari hususları doğru şekilde savunabilmek için Dışişleri'nin davetli olduğu toplantılara Enerji Bakanlığı'ndan, Enerji Bakanlığı'nın konuşmacı olduğu konferanslara Dışişleri Bakanlığı'ndan katılım sağlandı. Dışişleri Bakanı Cem'in ziyareti öncesi 27 Nisan'da Türk gazetecilere demeç veren Norveç Dışişleri Bakanı Knut Vollebaek, Mega Proje hissedarı devlet şirketi Statoil'un Bakü-Ceyhan projesine hevesli olmadığını, Türkiye'de hidroelektrik projelerine ilgi duyan üç Norveç şirketinin bu nedenle Türk Enerji Bakanlığı tarafından bekletildiğini duyurdu.

1998 yılını, Bakü'de Alman Körber Vakfı tarafından 27-28 Haziran'da kamuoyuna kapalı olarak düzenlenen bir toplantıya değinerek kapatalım. Yazar, Ankara'da Alman Büyükelçiliği'nde görevliken tanıdığı ve Azerbaycan toplantıları sırasında ziyaret ettiği Almanya'nın Bakü Büyükelçisi Dr. Siebeck'in, ülkesinin düzenleyeceği "Hazar Bölgesinde Enerji ve Jeostrateji" başlıklı üst düzey bir toplantıya davet teklifini hemen kabul etti. Başkanlığını Almanya'nın eski Cumhurbaşkanı Dr. Weizsaecker'in yaptığı basına kapalı toplantıya Alman Dışişleri Müsteşarı Dr. von Ploetz ve Norveç Dışişleri Müsteşarı Haga'nın yanısıra petrol şirketlerinden ve düşünce kuruluşlarından yaklaşık 35 kişi katıldı. Toplantıda verilmek istenen mesajı, Azerbaycan'ın Türkiye ve ABD ile bir ittifak kurarak Rusya'yı dışlayan bir petrol boru hattını desteklemesinin bölge barışına zarar vereceği ve petrolün Rusya üzerinden Avrupa Birliği'ne taşınmasının Azerbaycan'a getireceği siyasi ve ekonomik faydalar diye özetleyebiliriz. Avrupa Birliği'nin kurduğu INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport) ve Energy Charter Treaty'nin Hazar kaynaklarının güvenli şekilde Avrupa'ya taşınması için ideal enstrümanlar olduğu vurgulandı. Bu görüşleri toplantıya katılan Alman düşünce kuruluşu SWP temsilcisi Friedemann Müller 15 Aralık 1998 tarihinde Zaman Gazetesi'nde yayımlanan "Türkiye'nin Bakü-Ceyhan Yanlışı" başlıklı makalesinde tekrar dile getirdi. Yazar dışında Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Asimov ve Fransızca'dan tercüme imkanı bulunamadığı için son ana kadar konuşamayan Paris'teki Uluslararası Etüd ve Araştırmalar Merkezi'nden (CERI) Dr. Semih Vaner bu görüşlere karşı tezleri savundular. Bu toplantı Almanya ve AB'nin Bakü-Ceyhan projesini

desteklemeyeceğinin ortaya çıkması açısından faydalı oldu. Toplantının en havalı şahsiyeti ise o sırada Ukrayna parlamentosunda milletvekili olarak görev yapan ama daha sonra Başbakanlık koltuğuna oturacak olan Yuliya Timoshenko'ydü. Özel uçakla Bakü'ye gelen, tamamen beyaz bir kıyafet ve Ukrayna geleneklerine uygun örülerek taç halinde toplanan saçlarla konuşmasını yapan Timoshenko, konuşma sonrası tekrar Kiev'e uçtu. Toplantıda konuşan bazı Alman siyaset bilimcilerin petrolün, o sırada olduğu gibi, uzun yıllar boyunca 10\$'lar seviyesinde kalacağı ve yeni petrol yataklarına ihtiyaç olmadığı yönündeki kehanetleri, Club of Rome'un 1972'de yayımladığı kitapta dünya petrol rezervlerinin 1990'da tükeneceği yönündeki öngörüsüyle yarışır nitelikte idi.

1999 Yılı – Hızlanan Müzakereler ve BP Başrolde

1998 yılı sonunda Mesut Yılmaz başbakanlığındaki 55. Hükümet düştü. Ülkeyi Nisan ayında seçimlere götürmek üzere 11 Ocak'ta Bülent Ecevit başbakanlığında 56. Hükümet kuruldu. Seçimlerden DSP'nin önde çıkması üzerine Mayıs sonunda Ecevit, ANAP ve MHP ile 57. Hükümeti kurdu. Boru hattı müzakereleri, siyasi değişikliklerden etkilenmeden devam etti.

1998 yılının ikinci yarısından itibaren anlaşma taslakları müzakere edilirken, petrol şirketleri fizibilitedeki rakamları düşük bularak, sorgulamaya ve eğer Türkiye bu rakamlara güveniyorsa garanti versin demeye başladılar. Türk kamuoyunda ise tam tersine fizibilite raporundaki rakamların çok yüksek ve boru hattının çok daha ucuza yapılabileceğini savunan gazeteci ve eski bürokratlar vardı. Petrol sektöründen gelen ve alt çalışma grubu başkanı olarak görevlendirdiğimiz Müsteşar Yardımcısı Metin Eral ise başından itibaren şirketlerin bir garanti isteyebileceğini vurguladı ve müzakerelerde fizibilite rakamlarına sadık kalınması hususunda ısrarcı oldu. Gerçekten de AIOC 1999 yılı başlarından itibaren "Eğer boru hattı bu fiyata çıkacaksa Türkiye yapsın, daha pahalıya çıkarsa aradaki farkı ödesin" tezini dillendirmeye başladı. Türkiye olarak hukuki ve ticari altyapısı tamamen farklı olan Azerbaycan ve

Gürcistan'daki kamulaştırma ve inşaat maliyetlerini garanti etmeyeceğimizi ancak boru hattının en uzun kesimini oluşturan Türkiye sınırları içindeki bölüm için böyle bir mekanizma düşünülebileceğini belirttik. 4 Şubat'ta Enerji Bakanı Aktaş'ı ziyaret eden Özel Temsilci Morningstar "Türkiye 2,5, şirketler 3,7 milyar \$'dan bahsediyor" diyerek, maliyet için Türkiye'nin ne gibi garantiler verebileceğini sordu. Bu arada AIOC fizibilitede öngörülmeven hususları da kapsama sokmaya başladı. Türk tarafı ise her ilave talep için çalışma yaparak ek maliyetleri fizibilite rakamının üzerine ekledi. Bazı çevreler "Bu nasıl fizibilite, sürekli rakamları değişiyor" diyerek alay ettiler. Yukarıda bahsi geçen TDA hibe anlaşması ile hukuki, ekonomik ve finansman konularında danışmanlık hizmeti almak üzere seçilen C.C. PACE firması ile 13 Ocak'ta sözleşme imzalandı ve Türk tarafının benzer uluslararası projelerle ilgili bilgi eksikliğine bir çözüm gelmiş oldu. Zira AIOC müzakerelerde gündeme gelen konu başlıklarına göre uluslararası hukuk uzmanlarını veya vergi uzmanlarını dünyanın çeşitli ülkelerinden toplantılara getiriyordu.

Türkiye, Azerbaycan ve AIOC heyetleri, 11-18 Ocak tarihleri arasında "Geçiş Ülkesi Anlaşması" üzerindeki çalışmalarına önce Ankara'da sonra İstanbul'da devam ettiler. 19-23 Şubat'ta İstanbul'daki görüşmelerde anlaşmaların uygulanmasında sorumlulukların dağılımı, ihtilaf çözüm mekanizmaları, vergi ve muafiyetler ele alındı. 23 Şubat'ta yeniden Ankara'ya gelen Özel Temsilci Morningstar, Türkiye'nin verebileceği garantiler konusunda bilgi aldı ve ABD finans kuruluşları Eximbank, TDA ve OPIC'in siyasi risk garantileri konusunda yaptığı çalışmaları anlattı. 4-5 Mart'ta Ankara'ya gelen SOCAR-AIOC heyeti BOTAŞ'ın Türkiye bölümünü inşa etmeyi kabulü halinde imzalanacak "Sabit Fiyat Anahtar Teslim Anlaşması" ve "Hükümet Garantisi" hakkındaki görüşlerini sundular. Toplantılara Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı yetkilileri de katıldılar. BOTAŞ, fizibiliteyi hazırlayan PLE, danışmanlık şirketi C.C. Pace ve hukuk firması Ledingham Chalmers, Türk tarafının anlaşma taslaklarını tamamlamak üzere yoğun bir çalışmaya girdiler. 31 Mart'ta İstanbul'daki toplantıda Azerbaycan tarafı kendi Anahtar Teslim Anlaşması ve Hükümet Garantisi taslaklarını, ayrıca müzakerelerde sağlanan gelişmeleri içeren Hükümetlerarası Anlaşma ve Geçiş Ülkesi Anlaşma taslaklarını

verdi. 13 Nisan'da imzalanan "İstanbul Protokolü" ile taraflar yukarıda sözü geçen 4 anlaşmayı üç ay içinde tamamlamak ve BOTAŞ'ı müteahhit olarak görevlendirmek hususlarında mutabık kaldılar. 17 Nisan'da Bakü-Supsa Erken Petrol Boru Hattı ve Supsa Terminalinin açılışı münasebetiyle Müsteşar Yardımcısı Eral ve heyeti Gürcistan'ı ziyaret etti. Türk ve Azerbaycan çalışma grupları ve AIOC arasındaki müzakerelere 21-22 Nisan'da İstanbul'da devam edildi. BOTAŞ ve danışman şirketler "Anahtar Teslim Anlaşması" ve ekleri üzerindeki çalışmalarını tamamlayarak 18 Mayıs'ta Türk çalışma grubuna sunum yaptılar. Hazırlanan teklif 26-28 Mayıs tarihlerinde Müsteşar Yardımcısı Eral başkanlığındaki heyet tarafından Bakü'de Azerbaycan heyetine sunuldu.

Aynı günlerde Londra'da Caspoil'99 isimli bir konferansa katılan yazar "Hazar Petrol ve Gazının Taşınmasında Türkiye'nin Rolü" başlıklı bir sunum yaptı. İşin enteresan tarafı toplantıda İran'ın petrol ve doğalgaz yataklarını tanıtan ve İran'ın Hazar hidrokarbonlarının taşınması için ideal ülke olduğunu savunan sunumların olmasıydı. European Bank for Reconstruction and Development'den (EBRD) gelen bir uzman konuşmasında "Bakü-Ceyhan fizibilitesini inceledik, ekonomik değil, biz finanse etmeyeceğiz" dedi. Yazarın "Biz EBRD'ye fizibilite göndermedik, siz hangi verilere dayanarak konuşuyorsunuz?" sorusu üzerine bu uzman mazeret beyan ederek, kaçır gibi toplantıdan ayrıldı. Konferansa dinleyici olarak katılan ve o sırada Londra Büyükelçiliği'mizde görevli parlak diplomatımız Mithat Rende de söz alarak Türkiye aleyhine konuşmalara cevap verdi. O dönem eski Doğu Bloku ülkelerinin ekonomik entegrasyonuna öncelik vermesi ve finansman programında Türkiye'nin olmaması nedeniyle EBRD'nin Bakü-Ceyhan'a mali destek açıklaması beklenmezdi, fakat Bakü-Ceyhan'ı kötüleyerek başka projelere göz kırpması etik olarak kabul edilemez bir davranıştı. Yazar bunu karşılıksız bırakmamak için Almanya'nın EBRD nezdinde daimi temsilci yardımcısı olan arkadaşı Jörg Ranau'yu ziyarete gitti. Ranau'nun toplantı ayarlama çabasına rağmen EBRD uzmanı görüşmeyi kabul etmedi. İleriki yıllarda Büyükelçi olarak Singapur, Peru ve Suudi Arabistan'da görev yapan ve 2021 yılında emekli olan Ranau, yazara bir dost olarak Bakü-Ceyhan'ın yapılamayacağını ve bu nedenle çok fazla angaje olmamasını tavsiye

etti. Ranau enerji konusunda uzman olmadığı için yazar bu bilginin Berlin'den gelen notlarda yer aldığını tahmin etti.

1 Haziran'da Ankara'ya gelen AIOC temsilcileri Türk tarafının teklifi hakkındaki görüşlerini bildirdiler. 11 ve 18 Haziran'da taraflar müzakerelerin devamında görüşülmesini istedikleri ve henüz mutabakat sağlanamayan temel hususları (Key issues) birbirlerine sundular. 25 Haziran toplantısında iki tarafın Anahtar Teslim Anlaşması taslaklarındaki farklılıklar üzerinde çalışıldı.

Bir konferansa katılmak üzere İstanbul'a gelen ABD'nin yeni Hazar Koordinatörü Büyükelçi John Wolf 22 Haziran'da, yeniden Enerji Bakanlığı'na atanan ve aynı zamanda Başbakan Yardımcılığı görevini üstlenmiş olan Ersümer'le görüştüğten sonra, 26 Haziran'da Ankara'da, yazar ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Büyükelçi Balkan'ı ziyaret etti ve Cumhurbaşkanı Demirel tarafından kabul edildi. Wolf, Bakü ve Aşkabat'ta yaptığı temaslar, ABD'nin Arnavutluk-Makedonya-Bulgaristan by-pass boru hattı fizibilitesi için verdiği hibe, Supsa hattının kapasitesinin artırılması konusunda Azerbaycan'ın tutumu, Hazar Geçişli Doğalgaz boru hattı hakkındaki temasları ve ABD'nin Mavi Akım hattına bakışı hakkında bilgi verdi. Özel temsilci yardımcısı görevini yürüten başarılı diplomat Matthew Bryza ise bilgi birikimi ve sıcak kanlı tavrı ile ön plana çıktı.

Türk-Azerbaycan çalışma grupları 1-5 Temmuz tarihlerinde Ankara'da Anahtar Teslim Anlaşması üzerinde çalışarak iki taslaktaki birbirine yakın hususları tek metin haline getirdiler. Hükümet garantileri ve finansal konuları görüşen alt çalışma grupları 7-9 Temmuz'da Londra'da müzakereleri sürdürdüler. Yine bu günlerde Türk tarafı hükümet garantisi verilmesi konusunda hükümete yetki veren bir maddeyi 1999 yılı Bütçe Kanunu'na ekledi. Ankara'da 14-15 Temmuz'da hükümet garantisi ve diğer dökümanlar üzerindeki çalışmalar sonucu görevlendirilen iki tarafın danışmanları 23-25 Temmuz tarihlerinde İstanbul'da müzakerelere devam ettiler ve üzerinde mutabakat sağlanamayan hususları bir metin haline getirdiler. Gürcü heyetinin talebi üzerine boru hattının adı BTC yani Bakü-Tiflis-Ceyhan olarak değiştirildi.

Transit boru hatları konusunda Enerji Şartı müzakerelerinde Rusya'yı ikna edemeyen AB, 22 Temmuz'da Kiev'de hükümet başkanları düzeyinde INOGATE Şemsiye Anlaşması imza töreni düzenledi. Türkiye bu toplantıda yazar başkanlığındaki heyet tarafından temsil edildi. Türkiye'yi bypass eden çözümlere ilgisini kaybetmeyen AB, Hazar petrolünün Karadeniz'e çıkarılması ve deniz yoluyla Ukrayna'ya ulaştıktan sonra AB'ye taşınmasını sağlayacak Odesa-Brodi boru hattı için 5 milyon Euro hibe töreni düzenledi.

Her ne kadar Ağustos ayında Dünya Bankası, IFC, MIGA ve US Exim, OPIC'le risk paylaşımı ve sigorta konularını görüşmüş olsalar da 23-25 Temmuz toplantılarından sonra AIOC tarafının, üzerinde anlaşılabilen hususları müzakere etmek yerine müzakerelere ara verme ve ABD ve Türkiye'den daha fazla ödün bekleme yönünde bir eğilim içinde olduğunu görüyoruz. Amoco, BP tarafından satın alındıktan sonra konsorsiyum içindeki en büyük ABD şirketi Exxon, BTC karşıtı ve Bakü-Supsa'nın genişletilmesine yönelik faaliyetlerine hız verdi ve kendi hükümetinin projeyi destekleyen politikasını şiddetle eleştirdi. Çeşitli düşünce kuruluşlarında BTC aleyhine raporlar yayınlanmasını finanse etti. 2000 yılında başkanlık seçimlerine hazırlanan Başkan Yardımcısı Al Gore ve ekibi seçim öncesi bir başarısızlıktan çekinerek alternatifler üzerinde çalışmaya başladılar ve Hazar'ın doğusundan petrol getirilmesine dayanan bir B planı üzerinde çalışmamızı istediler. Afişe olmak istemediklerini belirten bazı ABD'li şirket temsilcileri (Texaco) ile yazar gizli toplantılar yaptı ve BTC konusunda ciddi olmadıklarını gördü. Bunların önerdiği ve ABD tarafından da makul bulunan çözüm "Türkiye, petrolümüzü kapasitesi artırılacak olan Bakü-Supsa üzerinden taşımamıza izin versin, biz de ileride BTC'a petrol vermeyi taahhüt edelim" şeklindeydi. Ağustos ayında ABD'li heyetin Bakü temasları sonrası SOCAR Başkanı Natig Aliyev "BTC birinci tercihimiz ama BTC'yi besleyecek kadar petrol üretilinceye değin Bakü-Supsa'yı genişletmek bir çözüm olabilir" ifadesini kullandı. Düşünülen, hem seçimlerden önce ABD yönetimini bir bozgun senaryosuyla karşı karşıya bırakmayan, hem de Türkiye tarafından zafer gibi takdim edilebilecek bir anlaşmaydı. 16 Ağustos'ta ABD Enerji Bakanı Richardson ve Büyükelçi Wolf Cumhurbaşkanı Demirel tarafından kabul edildi. Büyük Marmara depreminin olduğu 17 Ağustos

günü Bakan Ersümer ve yazar, Richardson ve heyetiyle İstanbul'da bir araya geldi. Bu toplantıda Richardson, "Önceliklerinin BTC olmasına ve Bakü-Supsa'da kapasite artışına karşı olmalarına rağmen özellikle Doğu Hazar'daki üreticilerin ileride projeye petrol vermesinin sağlanması amacıyla Bakü-Supsa'da kapasite artışına gidilebileceğini" belirtti. Bakan Ersümer ise "Hiçbir koşulda Bakü-Supsa'da kapasite artışının kabul edilmeyeceğini ve böyle bir adımın BTC'nin ölüm fermanı olacağını" vurguladı. 20 Ağustos'ta Ankara'ya gelen Büyükelçi Wolf ile İstanbul görüşmeleri değerlendirildi. Yazar, Wolf'a şirketlerin Türkiye'den tavizler koparabilmek için müzakere masasına gelmediklerini belirterek, ABD tarafından yapılacak bir açıklama ile bu beklentilerin sona erebileceğini belirtti. Büyükelçi Wolf böyle bir açıklama yapmayı kabul etti ve ayrılırken basın mensuplarına "Türkiye müzakerelerde üzerine düşeni yaptı ve her türlü temel finansal güvenceyi verdi, şimdi sıra petrol şirketlerinde" dedi. 17 Ağustos sonrası Amerikan yönetiminde oluşan "AIOC projeye karşı, Türkiye ise B planını kabul etmiyor" şeklindeki ümitsiz hava Başbakan Ecevit'in 27-28 Eylül'deki Washington ziyaretine kadar altı hafta daha devam etti.

Eylül ayında Ankara'ya gelen AIOC ve Azerbaycan çalışma grupları ile üzerinde anlaşma sağlanamamış maddeler üzerinde çok hızlı bir müzakere yürütülerek çoğunda çözüm sağlandı. Müzakere maratonuna 13 Ekim'de ara verildi ise de 25 Ekim'den itibaren tekrar Ankara'da devam edildi.

Başbakan Ecevit'in Washington ziyareti çerçevesinde yazar, 27 Eylül'de ABD Enerji Bakanlığı Müsteşarı Glauthier ile finansman ve 3. ülke riski konularını ele aldı, Bakan Ersümer ise Al Gore'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Leon Fuerth ile görüştü. 28 Eylül'de Başbakan Ecevit, önce Başkan Clinton'la Beyaz Saray'da bir araya geldi. Ecevit'in Başkan Yardımcısı Al Gore ile gerçekleştirdiği toplantıya yazar da katıldı. Askeri işbirliği, Marmara depremi, ikili ticaret gibi konulardan sonra Başbakan Ecevit, Bakü-Ceyhan müzakerelerinde gelinen noktayı anlatmak üzere yazara söz verdi. Yazar, üç madde haricinde müzakerelerde büyük ilerleme kaydedildiğini ve bu tempo ile devam edilmesi halinde Kasım ayında İstanbul'da düzenlenecek ve Başkan Clinton'ın da katılacağı AGİT zirvesinde imza töreni düzenlenebileceğini

belirtti. Al Gore için hazırlanan bilgi notunda yer almayan bu hususlar ABD heyetinde bir dalgalanma yarattı. Elden ele uzatılarak yazara uzatılan kağıtta görüşme sonrası Blair House'da toplantı teklif edildi. 19. yüzyılda Beyaz Saray'ın tam karşısında inşa edilen ve başkanın misafirhanesi olarak kullanılan Blair House'daki toplantı 1,5 saat sürdü ve ABD heyetinde büyük neşe yarattı. Toplantı sonunda İstanbul'daki imza töreni için mekan seçimi bile görüşüldü. ABD heyetinin tercihi imza töreninin İstanbul Boğazı'nda bir gemide düzenlenmesinden yana olmasına rağmen o tarihteki fırtınalı hava nedeniyle Fahri Korutürk gemisinde planlanan imza töreni karada gerçekleşecekti. Heyet 29 Eylül'de Washington temaslarına devam etti. Bakan Ersümer Eximbank Başkanı Harmon ile, yazar OPIC Başkan vekili Robinson ve Yahudi kuruluşları temsilcileri ile görüştü. 1 Ekim'de yazar ve Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Balkan, Büyükelçi Wolf'un katılımı ile Hazar'ın doğusunda arama yapan Texaco yetkilileri ile görüştüler.

Ekim ayında yürütülen müzakerelerdeki en önemli sorunlar "Geçiş ülkesi anlaşması kapsamında tarafların sorumluluklarının belirlenmesi" ve "Azerbaycan tarafının Anahtar Teslimi Müteahhit olarak BOTAŞ'ın Üçüncü ülke risklerini üstlenmesi talebi" idi. Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Yardımcısı Ersümer ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı ve alt çalışma grubu başkanı Eral ile 18 Ekim tarihinde Bakü'ye giderek Başkan Aliyev'i ziyaret etti ve Türk tarafının karşılaştığı zorlukları dile getirdi.

18-19 Kasım'daki AGİT zirvesine kadar süren yoğun müzakereler sonucu anlaşmalar hazır hale getirildi ve 18 Kasım'da Çırağan Sarayı'nda imza töreni düzenlendi. Tören günü İstanbul Deklarasyonu ve Azerbaycan-Gürcistan- Türkiye arasında Hükümetlerarası Anlaşma imzalandı, Türkiye'nin Hükümet Garantisi Anlaşması ve Türkiye bölümünün BOTAŞ tarafından inşası için Anahtar Teslimi Müteahhitlik Anlaşması paraflandı. Hükümet garantisi sadece boru hattının Türkiye içinde inşa edilecek 1,4 milyar \$ civarındaki bölümünde meydana gelebilecek maliyet artışlarının belli bir bölümünün karşılanmasına yönelikti. Hükümetlerarası Anlaşma üç ülke çalışma grubu başkanları Ersümer, Şerifov ve Chanturia ve arkasından Clinton'ın şahitliğinde üç ülke Cumhurbaşkanı Aliyev, Shervarnadze ve Demirel tarafından

imzalandı. AGİT zirvesi öncesinde Başkan Clinton ve eşi Hillary Clinton 15-16 Kasım'da Ankara'da resmi ziyaret gerçekleştirdiler. Çankaya Köşkü'nde başbaşa görüşmeden sonra heyetlerarası görüşmeye geçilirken oluşan kısa arada Cumhurbaşkanı Demirel, Clinton'u duvarda merkezinde Türkiye'nin yer aldığı büyük haritanın önüne davet etti ve yazarın da oraya gelmesini istedi. Demirel konuk başkana Hazar Bölgesi ve enerji hatları konusunda bilgi verdi. Clinton ise Ortadoğu Bölgesi'ni işaret ederek, bölgeye demokrasi getirme gerekliliğine ve Türkiye'nin bir model olabileceğine değindi. Takip eden yıllarda uygulamaya konulan Büyük Ortadoğu Projesi ve Cumhuriyetçi Parti şahinlerinin, projeyi geciktirdiği için Clinton'u suçlamaları bu resmi tamamladı. Demirel'in konuk Başkan ve eşi onuruna Çankaya Köşkü'nde verdiği yemekte meze tabağı, sıcak başlangıç olarak lağos şiş, ana yemek olarak beğendili kuzu sırtı ve kestane tatlısı yer aldı. Yemek eşliğindeki kültürel programda Yaylı Sazlar Dörtlüsü Mozart, Paganini, Verdi, J. Strauss ve diğer bestecilerden parçalar icra ettiler. TRT saz sanatçıları ise içinde III. Selim ve Tamburi Cemil Bey'in bestelerinin de yer aldığı 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Türk sanat müziğinden örnekler sundu.

Atılan imzalara rağmen takip eden gün ve aylarda bu anlaşmaların bir şov olduğu, boru hattı için gerekli petrolün olmadığı ve Mega proje ortaklarının Bakü-Ceyhan'a para yatırmayacakları yönündeki yayınlar devam etti. Aslında bu haberlerin projeye karşı olan ABD'li şirketler tarafından yayıldığını ve onların tutumunu yansıttığını söylemek gerekir. 1999 yılı Aralık ayı iki platformda yoğun mücadelelere sahne oldu. İstanbul'da imzalanan anlaşmalar çerçevesinde BTC'de Temel Mühendislik hizmetlerine harcanacak kaynağın onaylanması için BP-Amoco'nun sunduğu 3-4 karar taslağına ABD'li şirketler Exxon, Pennzoil ve Unocal Bakü-Supsa hattının genişletilmesinin hâlâ gündemde olduğu ve BTC hattı için kendilerini erken bağlamak istemediklerini belirterek, Lukoil ise gerekçe göstermeden karşı çıktı. Azerbaycan'ın BTC lehine tutumu ve içinde Bakü-Supsa geçen hiçbir karar metnini onaylamayacaklarını kesin şekilde vurgulaması sayesinde taraflar ilerleyen zaman içinde bir ortak metin üzerinde anlaşılabilir.

İstanbul'daki törende Gürcistan Geçiş Ülkesi Anlaşması tamamlanamadığı için imzalanmamış, onun yerine anlaşmanın 15 Aralık'a kadar tamamlanması için bir protokol imzalanmıştı. Uygulanacak çevre mevzuatı, boru hattı güzergahının kamulaştırması ve hattın güvenliğinin sağlanması ile Gürcistan'a ödenecek geçiş ücreti ana anlaşmazlık konularıydı. Gürcistan, öngörülen geçiş ücretinin çok düşük olmasından şikayet ediyor ve diğer konuları müzakere etmiyor, Azerbaycan ise ücretin Gürcistan kesiminin uzunluğu dikkate alınarak hesaplandığını ve adil olduğunu savunuyordu. 15 Aralık'a kadar bir neticeye varılamayınca Büyükelçi Wolf Gürcistan ve Azerbaycan heyet başkanları Chanturia ve Şerifov'a bir mektup gönderdi. Krizin devam etmesi üzerine Aralık sonunda Cumhurbaşkanı Demirel, her iki ülke Cumhurbaşkanı'na mektup yazarak sorunun çözülmesi konusunda desteklerini istedi. Anlaşmazlık bütün tarafların özverileri ile 2000 Nisan ayı ortalarında çözüldü ise de 3-4 aylık bir gecikmeye sebep oldu.

1999 yılının son haftalarında vizyona giren 19. James Bond filmi "Dünya Yetmez" dünya kamuoyunun Hazar petrolünün boru hattıyla batıya taşınması konusundaki hayal gücüne katkıda bulundu. Başrollerini Pierce Brosnan ve Sophie Marceau'nun paylaştığı filme sanat çevreleri düşük rating verirken, 362 milyon \$ ile Bond filmleri arasında o zamana kadarki en yüksek gişe gelirine ulaştı.

2000 yılı – ABD'li Şirketler Direniyor Ama Kervan Yürüyor

1999 yılının Aralık ayında yabancı gazeteler, dünyanın en büyük petrol şirketi ABD'li Exxon'un yine ABD'li Mobil'i 85,1 milyar \$'a satın almasına yönelik analizlerle doluydu. Türkiye'de yüzyıla yakın bir süredir faaliyet gösteren ve çok iyi bir marka imajına sahip olan Mobil, uzun süredir Aliağa'da kurulması planlanan bir sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) terminali için lobi yapıyor ve Türkiye'ye LNG satmak istiyordu. Karadeniz altından Rusya'dan Türkiye'ye yapılacak Mavi Akım doğalgaz boru hattının engellenmesi amacıyla ABD'li düşünce kuruluşları aracılığıyla kampanyalar düzenliyor, Mega proje ortağı olmamasına rağmen BTC hattını desteklediğine dair haberler yayıyordu. Türkiye'de önemli bir faaliyeti olmayan Exxon ise BTC'nin engellenmesi için her

türlü girişimde bulunuyordu. ExxonMobil 28 Ocak'ta şirketin doğalgaz faaliyetlerinin yöneticisi McGill başkanlığında bir heyetle yazarı ziyarete geldi. 1998 yılında Houston'da bir görüşme yaparak Exxon yetkililerinin görüşlerini ilk ağızdan öğrenen yazar, Büyükelçi Wolf'un 1999 ortasında Exxon'la yaptığı olumsuz görüşmeden de haberdardı. Yazar, Mobil'in Türkiye'de uzun yıllara dayanan iyi bir geçmişe sahip olduğunu, Exxon'un ise Alaska'da 2100 km uzunluğunda sahil şeridinin petrolle kaplandığı ExxonValdez tanker kazası ile anıldığını belirterek Türk Boğazları'ndan daha fazla tanker geçmesini istemediğimizi vurguladı. McGill, Türkiye'de LNG terminali konusuna ilgi duyduklarını, Boğazlar'dan ilave petrol taşınabileceğini ve bu konuda bir risk olmadığını, BTC için yeterli petrol bulunmadığını, projenin finansmanının mümkün olmadığını ve BTC'nin Temel ve Detay Mühendislik çalışmalarını finanse edecek Sponsor grubuna dahil olmayacaklarını belirterek en iyi çözümün Bakü-Supsa'da kapasite artırımı olduğunu savundu. Şimdi Mega projede iki zıt şirket kültürü karşı karşıya gelmişti. Bir tarafta hükümetlerin kendi işlerine karışması değil, tavsiyede bile bulunmasını kabullenmeyen, dünyanın en büyük şirketi olarak hükümetleri yönlendirme hakkını kendinde gören ve çevreye verilen zararı tali hasar (collateral damage) olarak gördüğü izlenimini uyandıran Exxon, öte yanda kurulduğu tarihten beri İngiliz hükümeti ile yakın temas halinde olan, Türkiye'nin gücünü ve kararlılığını tartabilen, satın almalar nedeniyle ABD hükümeti ile iyi ilişkiler içinde olmaya çabalayan ve daha önemlisi CEO'ları Lord Brown (o sırada Sir ünvanını taşıyordu) tarafından çevreci bir şirkete evrilmeye çalışan BP.

2000 yılının ilk aylarında Hükümetlerarası Anlaşma hükümlerinin uygulama esasları, Gürcistan Geçiş Ülkesi Anlaşması, BOTAŞ'ın Alman PLE şirketi ile yapmayı öngördüğü Temel Mühendislik çalışmaları için kurulacak organizasyon yapısı ile ilgili müzakereler yürütüldü.

3-8 Ocak tarihlerinde yazar, Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Balkan ve Dışişleri Enerji Dairesi Başkanı Sarıbaş'tan oluşan heyet, önce Tiflis'te Cumhurbaşkanı Shevardnadze'yi, sonra Bakü'de Cumhurbaşkanı Aliyev'i ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Demirel'in mektuplarını sundular ve her iki ülke heyetleriyle temas ederek Gürcistan Geçiş Ülkesi Anlaşması

müzakereleri hakkında görüş alışverişinde bulundular. Shevarnadze, ülkesindeki akaryakıt sıkıntısından ve hasat yapılamadığı takdirde ortaya çıkabilecek açlık tehlikesinden bahsetti. Ayrıca 30 Nisan'da yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Azerbaycan kökenli seçmenlerin kendisine oy vermeleri için Azerbaycan'ın desteğini talep etti. Gerçekten de o günlerde Gürcistan büyük ekonomik sıkıntılar içindeydi ve asayiş sağlanamıyordu. Devlet daireleri bile ısıtılamadığı için toplantılarda palto ile oturuluyordu. Havaalanını Tiflis'e bağlayan yolda bile otomobiller durdurulup, fidye koparmak için yolcuların rehin alındığı duyuluyordu. Bir Avusturya bankasının finansmanı ile Gürcistan'da elektrik üreterek Türkiye'ye satan özel şirketin, tellerin çalınmaması için hat boyunca silahlı korucular tuttuğu anlatılıyordu. Türkiye, Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği yıllarda ortaya çıkan açlık sırasında hububat yardımı yaparak ülkenin ayakta kalmasını sağlamıştı.

Yazar Ankara'ya döndükten sonra 14-15 Ocak tarihlerinde Cumhurbaşkanı Demirel'in Gürcistan'a yapacağı ziyaretle ilgili Köşk'teki hazırlık toplantısına katıldı ve işbirliği konuları tartışılırken mevcut sıkıntılı durumu anlattı ve Gürcistan'a akaryakıt yardımını gündeme getirdi. Cumhurbaşkanı Demirel konuyu önemseyerek Başbakan Ecevit'le görüştü ve tarım sektöründe kullanılmak üzere 5 milyon \$ tutarında akaryakıt hibesi kararlaştırıldı. Gürcistan'ın talebi üzerine ilerleyen aylarda yardımın bir kısmı Gürcistan Sahil Güvenlik kuvvetlerine tahsis edildi.

Cumhurbaşkanı gezisine, Başbakan Yardımcısı Ersümer ve yazar da katıldılar. Toplantılarda ikili ilişkiler yanında BTC anlaşmaları ele alındı. Müzakereleri hızlandırmak amacıyla Gürcistan Dışişleri Bakanı ve Azerbaycan Başbakan Yardımcısı başkanlığındaki heyetler Ankara'ya davet edildi. 20-21 Ocak tarihlerindeki müzakerelere Türk ve ABD heyetleri de arabulucu sıfatıyla katıldılar. Ankara toplantılarında sorunlu konuların bir kısmında çözüm sağlandı. Azerbaycan ve Gürcistan heyetleri arasındaki müzakerelere AIOC'nin de katılımıyla 12-21 Şubat tarihlerinde Bakü'de, 26 Şubat-1Mart tarihlerinde İstanbul'da devam edildi ve geçiş ücreti hariç ana konularda mutabakat sağlandı.

BTC projesinin başlaması için en büyük hissedar ve Mega Proje operatörü BP'nin üst düzey yönetiminin ikna edilmesi kilit önem taşıyordu. Yazar, 1999 yılı içinde İngiliz hükümetinden gelen bir daveti memnuniyetle kabul etmiş ancak üst düzey randevuların alınamamış olması nedeniyle seyahati iptal etmişti. İngiliz Dışişleri Bakanlığı 6-9 Mart 2000 tarihlerinde gerçekleşecek bir ziyaret için yeniden davet gönderdi. Bu sefer program, daha önce talep edilen üst düzey görüşmeleri içeriyordu. Yoğun program BP CEO'su Sir John Brown, İngiliz Dışişleri Daimi Müsteşarı Sir John Kerr, Rolls Royce, Shell, British Gas yetkilileri ile görüşme ve 595. Wilton Park konferansına katılımı içeriyordu. Yazar, varışı akabinde tahsis edilen bir resmi araç ve İngiliz Dışişlerinden mihmandar eşliğinde önce Büyükelçi Sanberk'i ziyaret ederek bilgi verdi, akşama doğru ilk defa bir Wilton Park konferansına katılmak üzere West Sussex'teki Wiston House malikanesine hareket etti. Yazarın ileriki yıllarda ve emekli olduktan sonra da birkaç kere katılacağı Wilton Park konferansları, Churchill'in talimatıyla 1946 yılında faaliyete geçerek ilk yıllarda üst düzey Alman'lara demokrasi eğitimi vermiş, 1948'den sonra Chatam House kuralları çerçevesinde uluslararası ilişkiler ve jeopolitik konularında toplantılar düzenlemeye başlamıştır. Ertesi sabah "Hazar Bölgesi'nin Siyasi ve Ekonomik Görünümü" adlı toplantıda yazar bir sunum yaparak Türkiye'nin Hazar politikası ve BTC boru hattını anlattı. Yazardan sonra söz alan Kazakistan Enerji Bakan Yardımcısı Nurlan Kapparov (ileriki yıllarda Çevre Bakanı olarak da görev yaptı), BTC'ın Kazak petrolü olmadan yapılamayacağını ve Kazakistan'ın da bu boru hattına verilebilecek petrolü olmadığı için projenin gerçekleşmeyeceğini iddia etti. 7 Mart günü öğle saatlerinde Londra'ya hareket edilerek saat 14.00 te BP binasında Sir John Brown ve bilahare diğer üst düzey yönetimle fikir alışverişinde bulunuldu. Yazar hazırlıkları esnasında Sir Brown'un son iki yılda yaptığı bütün konuşmaları okudu, değer verdiği hususları not etti ve buluşmada BTC anlatmak yerine Türkiye'nin bölgede oynadığı rol ve bundan sonraki nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak için genelde ve spesifik olarak rafineri sektöründe yaptığı çevre yatırımlarını anlattı. 8 Mart ve son gün olan 9 Mart'ta British Gas Başkan Yardımcısı Trafford, Shell Ortadoğu, Doğu Avrupa ve Güney Asya Direktörü Watson, Rolls-Royce Başkan Yardımcısı Carey ve Güç Sistemleri Direktörü Smith ile görüşüldü. Havaalanına hareket

etmeden öğle saatlerinde bu gezinin ikinci önemli aktörü İngiliz Dışişleri Bakanlığı Daimi Müsteşarı Sir John Kerr'le bir toplantı gerçekleşti. "Yes Minister, Yes Prime Minister" komedi dizilerinden biraz abartılı da olsa tanıdığımız daimi müsteşarlar, siyasetçiler değişse de göreve devam eder ve İngiliz bürokrasisinin bel kemiğini oluştururlar. Daha evvel görüştüğüm ABD Dışişleri Müsteşarı, hazırlanmış toplantı notlarını okur, bir soru geldiğinde ekibinden bilgi alarak cevap verirdi. Yaklaşık 45 dakika süren ve Güney Kafkasya'daki ekonomik durum, boru hatları ve BOTAS'ın doğalgaz talep tahminlerinin ele alındığı toplantıda Sir John Kerr hazırlanmış notlara bakmadan konuştu, sorular sordu ve sorulara cevap verdi. En fazla ilgilendiği konu 1999 yılında keşfedilen ve BP'nin büyük hissedar olduğu Şahdeniz gazına Türkiye'nin ne derece ihtiyaç duyacağıydı.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'in 22-23 Mart Tiflis ziyaretinde Gürcistan ile geçiş ücreti konusunda mutabakat sağlandı ve geriye detay konular kaldı. 29 Mart'ta Washington'da Türk ve ABD Enerji Bakanlığı Müsteşarları arasındaki toplantıda BTC projesinin hızla devreye girebilmesi için yapılması gereken işler ele alındı. 12-15 Nisan tarihlerinde Azerbaycan, Gürcistan, Türk ve ABD heyetlerinin katılımıyla Washington'da Gürcistan Geçiş Ülkesi Anlaşması'ndaki detay sorunlar üzerinde çalışıldı. Aynı heyetler 25-27 Nisan tarihlerinde yine Washington'da yaptıkları müzakerelerde geriye kalan sorunları da çözdüler ve Gürcistan Geçiş Ülkesi Anlaşması, 28 Nisan tarihinde Gürcistan ve Azerbaycan çalışma grupları tarafından paraflandı. Gürcistan Geçiş Ülkesi Anlaşması'nın getirdiği farklı hususların diğer ülke anlaşmalarına yansıtılmasına yönelik Değişiklik Protokolü 9 Mayıs tarihinde üç ülke yetkilileri tarafından İstanbul'da imzalandı. Tüm anlaşmaların imzalanması ile birlikte ana anlaşma olan Hükümetlerarası Anlaşma ve onun ekleri niteliğindeki diğer anlaşmalar üç ülke parlamentolarına sunuldu. Anlaşma 26 Mayıs'ta Azerbaycan, 31 Mayıs'ta Gürcistan meclisinde onaylandı. TBMM'nin onayının 24 Haziran'da Resmi Gazetede yayımlanması ile Anlaşmalar Türkiye'de de yürürlüğe girdi. Anlaşmaların onayı ile yaklaşık 1730 km uzunluğunda, 50 milyon ton/yıl kapasiteli ve 42 inç çaplı BTC boru hattı ve ilgili tesislerin gerçekleştirilmesi için gerekli hukuki altyapı oluştu. Hattın Azerbaycan ve Gürcistan bölümlerinin inşaatından ve maliyet

artışlarından yatırımcı şirketler sorumlu olacak, hattın Türkiye kesimini Anahtar Teslim Sabit Fiyat usulü ile 1,4 milyar \$'a BOTAŞ yaptıracak ve 300 milyon \$'a kadar ki fiyat artışlarından sorumlu olacaktı. Yapılan geçici termin programı, 1 Temmuz'da Temel Mühendislik başlayabilir, hemen akabinde Detay Mühendislik çalışmalarına geçilebilir ve 1 Şubat 2002'de nihai yatırım kararı alınabilirse inşaatın 1 Kasım 2004'te tamamlanmasını öngörüyordu. Önümüzdeki ay ve yıllarda hem karar alma sürecinde, hem de inşaat sürecinde önemli gecikmeler ortaya çıkacaktı.

Mayıs ve Haziran aylarında Azerbaycan Çalışma Grubu ve Mega proje operatörü BP'nin, anlaşmaları petrol şirketlerine tanıtmak ve mümkün olduğu kadar fazla şirketin Temel ve Detay Mühendislik çalışmalarını finanse edecek ve ileride Boru Hattı Şirketi'ni oluşturacak Sponsor gruba katılmasını temin etmek için yoğun çaba sarf ettiklerini görüyoruz. 29 Mayıs'ta Azerbaycan Çalışma Grubu, Hazar Bölgesi'nde faaliyet gösteren 30 şirkete brifing vererek onların sorularını cevapladı. Türkiye'nin de bu alanda yaptığı faaliyetler ileride etkili olacak ve Mega proje hissedarı olmayan ve ağırlıklı olarak Hazar'ın Kazakistan bölümünde faaliyet gösteren İtalyan Eni ve Fransız Total de boru hattına yatırımcı olarak dahil olmak isteyeceklerdir. BP, 17-18 Mayıs ve 23-24 Mayıs'ta Londra'da BTC boru hattına ilgi duyan Mega proje hissedarı şirketleri bilgilendirerek onların yatırımcı olarak boru hattına katılmaları yönünde önemli mesafe aldı. Görüşmeler sonucu Exxon ve Lukoil'in isteksiz olduğu, operatör olarak boru hattına büyük bir hisse ile katılmak isteyen BP ve yine büyük bir hisse ile kendi ortaklığını şart koşan Azerbaycan SOCAR dışında ABD'li Unocal ve Delta Hess, Japon Itochu, Norveçli Statoil, İngiliz Ramco ve TPAO'nun Sponsor gruba katılma istekleri kayda geçti. Sponsor grubun oluşturulması sırasında Temmuz ayında BP ve SOCAR arasında bir sürtüşme yaşandı. BP bazı AIOC şirketlerinin de isteklerini dikkate alarak, Ana İhraç Boru Hattının AIOC şirketlerine ait kârlı bir proje olmasını, en az %14 İç Kârlılık oranının öngörülmesini, tarifenin hissedarların arzusuna göre öngörülen 2,58 \$/varilden daha yüksek tespit edilebilmesini ve Temel Mühendislik aşaması ve sonrasında BTC dışındaki diğer alternatiflerin de gündemde olmasını talep etti. Azerbaycan alt çalışma grubu başkanı Valeh Aleskerov, bazı Azerbaycanlı yetkililerin de Azerbaycan'ın kârını

artıracağı için bu talebe karşı çıkmamaları üzerine yazardan yardım istedi ve konunun 16 Mayıs'ta göreve başlayan Cumhurbaşkanı Sezer aracılığı ile Cumhurbaşkanı Aliyev'e iletilmesini istirham etti. Yazar, 4 Ağustos'ta ve 17 Ağustos'ta BP ile üst düzey görüşmeler gerçekleştirerek, bu taleplerin imzalanan anlaşmaların yeniden müzakere edilmesine neden olacağını ve Anahtar Teslimi Anlaşmada Türkiye bölümü için belirlenen PLE yerine daha önce AIOC için hazırladığı fizibilitede BTC yatırım maliyetini 3,7 milyar \$ olarak hesaplayan Flour Daniel'in önerilmesinin kabul edilemez olduğunu vurguladı. Nihayet Cumhurbaşkanı Aliyev, 23 Ağustos tarihinde Cumhurbaşkanı Sezer'e gönderdiği mektupla bu taleplerin reddedildiğini belirtti.

Gerekli koordinasyonun sağlanması ve yeni gelişmelerin değerlendirilmesi amacıyla ABD ve Türkiye arasında 8 Haziran, 7 Temmuz, 15 Ağustos, 25 Ağustos, 9 Ekim, 19 Ekim ve 17 Kasım tarihlerinde görüşmeler gerçekleştirildi. 17 Kasım tarihli ziyarete Büyükelçi John Wolf'la birlikte onun yerine ABD Başkanı'nın Hazar Özel Danışmanı olarak atanan Büyükelçi Elisabeth Jones da katıldı. 6 Aralık'ta Washington'da BTC boru hattının güvenliği ile ilgili toplantıda Türk yetkililer yapılan hazırlıklar konusunda bilgi verdiler, Büyükelçi Jones ise Başkanlık seçimlerini Cumhuriyetçi Parti'den Bush'un kazanması nedeniyle ABD'nin BTC projesine verdiği önceliğin değişmeyeceğini vurgulayarak, Türkiye'nin boru hattı güvenliği alanındaki birikimlerini Azerbaycan ve Gürcistan'a aktarmasının önemine değindi. ABD Dışişleri'nde gerçekleşen bu görev değişikliği gibi 2000 yılı içinde Dışişleri Enerji Dairesi Başkanı Naci Sarıbaş Washington Büyükelçiliğimiz'e Müsteşar olarak atandı. Sarıbaş Washington'da da BTC projesi ile ilgilendi. Yeni Daire Başkanı Hakkı Akil büyük bir enerji ile görevi devraldı ve Ankara cenahında kurumsal işbirliği güçlenerek devam etti. Çok sosyal bir kişiliğe sahip olan Akil, ileride Büyükelçi olarak Türkmenistan, Katar, Roma ve Paris'te görev yapacaktı.

Enerji Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Türkoğlu başkanlığındaki Türk heyeti Kazakistan'ın projeye katılımının sağlanması için 21-25 Eylül tarihlerinde Kazakistan'da görüşmeler gerçekleştirdi. Kasım ayında

Kazakistan'da faaliyet gösteren petrol şirketleri ile Kazak yetkililer arasında BTC projesine katılmak isteyen şirketlerin belirlenmesi amacıyla bir toplantı yapıldı.

Sponsor grubun kurulmasının ve Temel Mühendislik çalışmalarının gecikmesi üzerine SOCAR ve TPAO 23 Ağustos'ta BOTAŞ'a, yapılacak masrafların karşılanacağını belirten bir niyet mektubu vererek, Temel Mühendislik çerçevesinde yapılması gerekli fakat mevsim şartlarına bağlı arazi ve çevre çalışmalarının ivedilikle başlatılmasını sağladılar. Böylece projede 3-4 aylık ilave bir gecikme önlenmiş oldu. Şirketler arasındaki yoğun müzakerelerden sonra 3 Ekim tarihinde Exxon, Lukoil ve Devon dışındaki Mega Proje hissedarlarının katılımı ile ileride Ana İhraç Boru Hattı şirketinin (MEPCO) ortakları olacak şirketler aşağıdaki paylarla Sponsor grubu oluşturular.

SOCAR	%50,00
BP	%25,41
Unocal	%7,48
Statoil	%6,37
TPAO	%5,02
Itochu	%2,92
Ramco	%1,55
Delta Hess	%1,25

SOCAR, Detay Mühendislik aşamasında projeye ortak olmak isteyen diğer şirketlere kendi hisselerinden verebilecekti. İleride MEPCO veya BTC şirketi olarak anılacak Sponsor grubun 8 hissedarı, daha evvel devletler tarafından imzalanan anlaşmalara taraf olmak üzere 17 Ekim'de Azerbaycan ve 18 Ekim'de Gürcistan ile Ev Sahibi Ülke Anlaşmaları'nı imzaladılar. 19 Ekim'de Ankara'da Türkiye Ev Sahibi Ülke Anlaşması, Hükümet Garantisi Anlaşması ve Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşmaları'nı imzalayarak taraf oldular. MEPCO, 3 Kasım'da BOTAŞ'a Temel Mühendislik çalışmalarına başlama bildirimini (Notice to Proceed) gönderdi. 14 Kasım tarihinde BOTAŞ, Alman PLE ile

Temel Mühendislik Anlaşması'nı imzaladı ve 6 ay sürecek ve 24 milyon \$ tutacak çalışma, BOTAŞ bünyesinde kurulan ve başına alt çalışma grubunda görev yapan Gökhan Bildacı'nın getirildiği BTC Direktörlüğü bünyesinde başlatıldı. Gürcistan-Azerbaycan bölümü Temel Mühendislik çalışmasını Fluor Daniel üstlendi. Temel Mühendislik çalışmaları yürütülürken aynı zamanda projenin bir sonraki adımı olan Detay Mühendislik fazı ile ilgili hazırlık çalışmaları da hızlandırıldı ve 12 Aralık'ta BOTAŞ, Detay Mühendislik çalışması için davet edilmesi düşünülen sekiz şirketin taslak listesini BP'ye gönderdi. Bu arada BP daha önce savunduğu modelden vazgeçerek BOTAŞ tarafından yaptırılacak Türkiye bölümü inşaatının tek firma yerine parçalara bölünerek ihale edilmesi gerektiğini bildirdi.

Yılın son aylarının gündemini Gürcistan'ın Güney Rustavi Bölgesi'ndeki asayiş sorunları nedeniyle boru hattının Türkiye'ye giriş noktasının Çıldır Gölü'nün doğusundan daha batıda bir noktaya Posof civarlarına kaydırılması ve dolayısıyla Allahüekber dağlarından geçirilmek zorunda kalınacak olması teşkil etti. BOTAŞ ortaya çıkacak maliyet artışının anlaşma tutarına eklenmesi gerektiğini savunurken, BP bu değişikliğin kapsam içinde kaldığını vurguladı.

Kazak petrolünün bir kısmının BTC projesine aktarılması konusundaki temaslar Aralık ayında birçok koldan yürütüldü. Bakan Ersümer BP CEO'su Brown'a bu konuda bir mektup yazdı. ABD Temsilcisi Büyükelçi Jones, Kazakistan seyahati öncesi 11 Aralık'ta İstanbul'da yazar ve Büyükelçi Balkan'la buluşarak Türk tarafının görüşlerini aldı. Yazar ve Büyükelçi Balkan aynı gece Cumhurbaşkanı Sezer'in özel temsilcisi olarak Tiflis'e uçarak 12 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Shevardnadze ve Gürcistan heyetiyle ve ertesi gün de Bakü'ye geçerek Cumhurbaşkanı Aliyev ve Azerbaycan heyetleriyle, Kazakistan'da faaliyet gösteren şirketlerin projeye katılımından yeni keşfedilen Şahdeniz gazının Türkiye'ye getirilmesine kadar bir dizi konuyu ele aldılar.

13-14 Aralık'ta Londra'da toplanan sponsor grup temsilcileri, kurulacak olan MEPCO'nun şirket yapısı, tarife modeli ve petrol taşıma anlaşmaları konularını müzakere ettiler. Bu arada BTC şirketine

katılmayacağını belirten Exxon'un ileride taşıyıcı olması halinde yüksek tarife uygulanması hususu gündeme geldi.

2000 yılının son aylarında Cumhuriyetçi Parti adayı Bush'un başkan seçilmesi ile BTC aleyhindeki lobi faaliyetleri devam etti. Cato Institute 31 Ekim tarihli raporunda Washington'un BTC'ye verdiği desteğin yanlış olduğunu savundu. Daha evvel de BTC karşıtı raporlarıyla adı duyulan Rice Üniversitesi araştırmacısı Amy Myers Jaffe 15 Kasım'da John Hopkins Üniversitesi'nin düzenlediği Hazar Bölgesi ile ilgili toplantıda BTC'ye destek veren geçmiş yönetimi topa tutarak, projenin ekonomik olmadığını ve petrolün hiçbir sıkıntı yaşanmadan Boğazlardan taşınabileceğini vurguladı. Carnegie Endowment Institute 7 Aralık'ta yayımladığı ABD-Rusya ilişkileri ile ilgili raporda yeni yönetimin BTC'ye verilen desteği kesmesini ve petrolün taşınması için Bakü-Supsa ve İran güzergahlarının kullanılmasını önerdi.

2001 Yılı ve Temel Mühendislik Tamamlanıyor

2001 yılı başlarında Türk tarafı Lukoil'in projeye dahil edilmesi için yeni bir girişimde bulundu. Müsteşar Yardımcısı Büyükelçi Balkan 12-13 Ocak'ta BOTAŞ Genel Müdürü Yardım'la Moskova'ya giderek Dışişleri Bakan Yardımcısı Ivanov, Dışişleri Müsteşarı Abdayev, Başkan Putin'in Hazar Özel Temsilcisi Kaluzny, Enerji Bakan Yardımcısı Stanev, Gazprom Başkanı Vyahirev ve Lukoil Başkanı Alekperov'la görüşmeler gerçekleştirdi. Alekperov Türk akaryakıt piyasasına ilgi duyduklarını, Lukoil'in petrolünü taşımak için BTC dışında alternatiflere sahip olduğunu, ancak yüksek tonajlı tankerler için Karadeniz limanlarının uygun olmadığını, Ceyhan'ın avantajlı olduğunu belirtti. Bu görüşme ve ileriki aylarda devam eden temaslarda Lukoil'un Türkiye'de akaryakıt dağıtım şirketi kurmak istediği ancak bu izni almak için mevzuatta öngörülen şartları yerine getiremediği anlaşıldı. Alekperov bu iznin özel kanunla verilebileceğini veya devlete ait iskele, boşaltma ve depolama tesislerinin kendilerine tahsis edilebileceğini düşünüyordu. Türk tarafı olarak bu konuda bir araştırma yapıldı ise de bir çözüm bulunamadı.

BP'nin BOTAŞ tarafından gönderilen taslak listeden onay verdiği 6 firma davet edilerek 24 Ocak'ta Detay Mühendislik ihalesine çıkıldı. Temel Mühendislik çalışmaları bir hafta gecikme ile devam ederken Gürcistan'ın Rustavi Bölgesi'nde talep ettiği güzergah değişikliğinin, hattı 15 km uzattığı ve 20 milyon \$ ilave yatırım gerektirdiği ortaya çıktı. Sponsor grup projeyi denetleyecek Bağımsız Mühendislik firmasını seçmek için 24 aday arasından 7 firmayı belirledi.

2000 yılı sonlarına kadar Türkiye Hazar Bölgesi'nden doğalgaz alımı için Türkmənistan'a ve Hazar geçişli boru hattına öncelik verirken, Azerbaycanlı yetkililer ve doğalgaz keşfi yapılan Şahdeniz konsorsiyumu kendi gazlarının %30-40 daha ucuz olacağını, talebin yüksek olduğu kış aylarında verilebileceğini ve iki boru hattının beraber yapılmasının yatırımı düşüreceğini iddia etmişlerdi. Hatta Şahdeniz projesinde hissedar olan TPAO'yu aracı olarak kullanmışlardı. Hazar Geçişli Boru Hattı projesindeki olumsuz gelişmeler üzerine, Türk tarafı Şahdeniz gazını almak üzere anlaşma yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Alınan cevaplarda sadece kış aylarında gaz vermenin mümkün olmadığı, gaz fiyatının %5 daha ucuz olabileceği, iki boru hattını aynı anda yapmanın teknik sakıncalar içerdiği belirtildi. Müzakerelerde Şahdeniz projesini Statoil ile birlikte yöneten BP nin veya BP Hazar bölümünün doğalgaz ticareti konusunda yeterli bilgi ve elemana sahip olmadıkları izlenimi doğdu. Bu anlaşmada ilerleme, SOCAR Dış Yatırımlar Direktörü Aleskerov'un BOTAŞ Genel Müdürü Yardım'la müzakereleri yürütmeye başlaması ile sağlandı ve Nisan ayında olumlu şekilde sonuçlandı.

2001 yılının ilk ayları, BP'nin kendi sorumluluğunda yapılacak olan Azerbaycan-Gürcistan kesiminin inşaat maliyetlerini düşürecek dizayn değişikliklerini dikte etme çabalarına sahne oldu. Türkiye kesiminin inşaat maliyeti ve süresini artıracak bu değişikliklere karşı BOTAŞ ve Türk heyeti yoğun bir mücadele verdi.

28 Şubat-1 Mart tarihlerinde ABD, Azerbaycan, Gürcistan ve Türk heyetleri Kazakistan'ın yeni başkenti Astana'ya giderek Kazakistan'da faaliyet gösteren petrol şirketlerinin BTC projesine katılımının sağlanması için görüşmelerde bulundular. Cumhurbaşkanı Nazarbayev

çeşitli vesilelerle projeye destek verdiğini açıklarken, başta Başbakan Kasım Cömert Tokayev (şimdiki Cumhurbaşkanı) ve diğer yetkililer kamuoyuna yaptıkları açıklamalarda yeni tamamlanan ve Kazakistan'ın Tengiz sahasından Rusya'nın Novorossiysk limanına uzanan CPC boru hattından sonra Çin, İran veya Türkiye'ye yapılacak boru hattı alternatiflerini değerlendirdiklerini ve İran hattını avantajlı gördüklerini belirttiler. Öte yandan şu anda BTC'ye verecek petrolü olmasa da uzun vadede bu avantajdan yararlanmak için projeye ortak olmak isteyen batılı şirketlere boru hattı şirketi KazTransOil'ın yardımcı olmadığı duyumları geliyordu. Yazar ve Büyükelçi Jones'un başkanlık ettiği Türk ve ABD heyetleri, Astana'daki temasların sembolik kalmasından çekiniyorlardı. Kazak tarafının gelen 4 heyete ayrı ayrı randevu vermesi üzerine ortak kaleme alınan bir yazıyı büyükelçilikleri kanalı ile acilen ev sahibi hükümete ulaştırdılar. Bunun üzerine program değişti ve ortak müzakereler başladı. KazTransOil'ün konuları alt kademelere havale etme ve ileride görüşme talebi üzerine, bütün karar mercilerinin salonda olduğu ve müzakerelerin burada sonuçlandırılabilceği cevabı verildi. Böylece 1 Mart tarihinde Aktau-Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Taşıma Sistemi Mutabakatı imzalandı. Mutabakat daha önce üç ülke tarafından imzalanan Hükümetlerarası Anlaşma ve Geçiş Ülkesi Anlaşmaları örnek alınarak Kazakistan'la da anlaşma metinleri müzakere edilmesini ve Kazakistan'da faaliyet gösteren şirketlerin Detay Mühendislik aşamasından itibaren projeye ortak olmalarına imkan verilmesini içeriyordu.

Şubat ayında Kazakistan'da faaliyet gösteren Chevron, Detay Mühendislik aşamasında projeye katılma niyetini Enerji Bakanlığı'na iletildi. Ardından 15 Mart'ta Kazakistan'ın Kaşagan sahasındaki OKIOC konsorsiyumunun operatörü seçilen ENI, yazarı ziyaret ederek BTC projesine katılım için zemin yokladı. 15 Nisan'da ise TOTAL grubu (o tarihte yeni gerçekleşen birleşme nedeniyle TotalFinaElf ismini taşıyordu) temsilcileri aynı maksatla yazarı ziyaret ettiler. Petrolünü CPC boru hattına taahhüt eden Chevron'un Boğazlar'dan geçişte sıkıntı yaşamamak için Türkiye'ye hoş görünme çabası içinde olduğu düşünülürken, ENI ve TOTAL'in bu konuda ciddi olduğu izlenimi edinildi.

21-24 Mart'ta Londra'da bulunan yazar, BP Hazar ve Ortadoğu Başkanı Panaguian, BP Upstream Başkanı Olver, BP Gaz ve Elektrik Grubu Başkanı Fitzsimmons ve Britanya Uluslararası Ticaret Ajansı'ndan Bob Greener ile görüşmeler gerçekleştirdi. Ağırlıklı olarak BTC finansmanı ve Azerbaycan gazının Türkiye'ye getirilmesi konuları üzerinde duruldu. BP üst düzey yetkililerinden zor bir ekonomik durumda olan Gürcistan'ın desteklenmesi konusunda katkıda bulunmalarını istedi. Şahdeniz doğalgazının bir kısmının Türkiye üzerinden diğer Avrupa ülkelerine taşınması konusunda BP'nin çok istekli olmadığını anladı.

26-30 Mart tarihlerinde Washington'da düzenlenen Amerikan-Türk Konseyi esnasında yazar, Büyükelçi Balkan ve eşlik eden heyet BTC ile ilgili bir dizi temaslarda bulundular. Görüşülenler arasında ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Kıdemli Direktörü Dan Fried, Dışişleri Bakanlığı'ndan Müsteşar Larson ve Müsteşar Yardımcısı Borg, Hazar Temsilcisi Büyükelçi Jones, Enerji Bakanlığı'ndan Hudome ve Wilkins ve OPIC Başkan V. Robertson'u sayabiliriz. 1998 başından itibaren yoğun bir temas trafiğinde olduğumuz ABD yönetiminde seçimlerden sonra makam sahipleri değişmiş olmasına rağmen BTC projesine verilen desteğin devam ettiği ve Türkiye'nin projede elde ettiği başarıların adeta efsaneleştiği izlenimini aldık.

BOTAŞ BTC Direktörlüğü, 8 Mart'ta alınan Detay Mühendislik tekliflerini değerlendirirken, Temel Mühendislik çalışmalarını zamanında bitirmek için yoğun bir çaba gösterdi. 25 Nisan'da taslak rapor, görüşler alındıktan sonra 11 Mayıs'ta Nihai Temel Mühendislik raporu olarak sponsor gruba teslim edildi ve 6 Haziran'da İş Bitirme Belgesi'ni teslim aldı. Böylece 15 Kasım'da başlayan Temel Mühendislik aşaması 15 Mayıs'ta resmen tamamlanmış oldu.

Sponsor grup bir aylık karar verme süreci ardından 19 Haziran'da bir yıl sürecek ve 150 milyon \$ tutacak Detay Mühendislik çalışmalarına başlama talimatı verdi. BOTAŞ 22 Haziran'da Detay Mühendislik çalışmalarını yürütecek Alman ILF (taşeronları Yüksel Proje ve Temelsu) ile sözleşme imzaladı. Çevre etüdlerini gerçekleştirmek üzere İngiliz ERM ve Türk ENVY görevlendirildi. Karayolu, demiryolu ve nehir

geçişlerini etüd etmek üzere Eser Mühendislik ile sözleşme yapıldı. Eser Mühendislik, bu çalışmaları Ağustos ayı ortasında tamamladı. Artan iş hacmi ve personel nedeniyle Bilkent'teki BOTAŞ binasının bir katında faaliyet gösteren BTC ekibine, detay mühendislik, arazi temini ve inşaat safhaları için Söğütözü caddesinde bir bina kiralandı. Temmuz ayında kamulaştırma çalışmalarında yer alacak firmaların seçimine başlandı. Ağustos ayında inşaatta kullanılacak teslim süresi uzun malzemelerin (Long Lead Items) temin edileceği firmaların tespiti amacıyla önyeterlilik ihale süreci başlatıldı. Yine Ağustos ayında Çevre ve Sosyal Etki Değerlendirme çalışmalarını yürütecek ekip 10 il ve 34 ilçede çalışmalara başladı. O güne kadar BOTAŞ'ın boru hattı projelerinde ve Türkiye genelindeki diğer projelerde Sosyal Etki Değerlendirmesi pek rol oynamıyor ve BP'nin bu işe ayırdığı bütçe ve verdiği önem biraz garipseniyordu. İleride uluslararası bazı STK'ların BTC projesini engellemek için başlattığı kampanyalar sırasında işin önemi daha iyi anlaşıldı.

Mayıs ayında yeni Enerji Bakanı olarak atanan Zeki Çakan ve yazar, 5-8 Haziran tarihlerinde Bakü'ye giderek Uluslararası Petrol Sergisi çerçevesinde Azerbaycanlı yetkililerle temas ve Büyükelçi Jones'un Avrupa ve Orta Asya'dan sorumlu Bakan Yardımcılığı'na atanması üzerine yeni ABD Hazar Danışmanı olan Büyükelçi Steven Mann ile tanışma imkanı buldular. Morningstar, Wolf, Jones'tan sonra Steven Mann ABD'nin 1998 başından beri Hazar diplomasisi alanında görevlendirdiği dördüncü büyükelçi oldu. 14 Haziran'da ABD Kongresi Ermenistan Dostluk Grubu Eşbaşkanı Knollenberg ve diğer üç kongre üyesinin sunduğu bir karar tasarısıyla Bakü'den Ceyhan'a inşası planlanan boru hatlarının Ermenistan'dan geçirilmesinin sağlanması, Ermenistan'dan geçmeyen boru hatlarına ABD'nin destek vermemesi talep edildi ise de tasarı yeterli sayıda destek olmadığı için gündeme alınmadı.

19-21 Haziran tarihlerinde İstanbul'da gerçekleşen CERA konferansında 2001 yılında Lordlar Kamarası'na atanan BP CEO'su Lord Brown bir konuşma yaparak BTC projesinin kendini ispatladığını ve hızla ilerlediğini vurguladı. ENI CEO'su Vittorio Mincato ise Detay Mühendislik aşamasında projeye dahil olacaklarını açıkladı. Yazar ve Lord Brown,

sponsorluğunu Borusan'ın yaptığı akşam yemeğinde yan yana oturdular ve sohbet etme imkanını buldular. Bu görüşmede yazar, 1995-2007 yılları arasında BP'yi başarıyla yöneterek başarıdan başarıya koşmasını sağlayan Brown'un vizyonundan etkilendi. Dünya iş çevrelerinde 1643-1715 yıllarında Fransa'yı yöneten 14. Louis'den esinlenerek Altın Kral lakabıyla anılan Brown 2007 yılında özel hayatıyla ilgili bir skandal nedeniyle CEO görevinden ayrılacaktı. Bu konferans çerçevesinde Bakan Çakan, Brown, Mincato ve Chevron Overseas Petroleum Başkanı Robertson'u ayrı ayrı kabul ederek faaliyetler hakkında bilgi aldı.

3 Temmuz'da Fransız TOTAL Grubu yetkilileri yazarı yeniden ziyaret ederek BTC projesi ile ilgili bilgi aldılar. Mega projede hissesi olmayan fakat hem Azerbaycan (Abşeron, Lenkoran-Taliş, Şahdeniz), hem de Kazakistan'da (Kaşagan) petrol sahaları olan şirketin açıkça söylemese de BTC projesine katılım için bir çalışma yaptığı ancak İran'daki yatırım planlarına olumsuz etki etmesinden çekindikleri anlaşılacaktı. Yaz ve sonbahar aylarında Kazakistan'da faaliyet gösteren şirketlerin BTC'ye katılımının sağlanması için çabalar devam etti. Kazakistan'da devlet tarafındaki çalışmalar KazTransOil Başkan Yardımcısı Hayırgeldi Kabildin yürütüyor, şirketler ise hukuki konularda Texaco tarafından temsil ediliyordu. Üst düzey koordinasyonu ise Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in danışmanı Maksad İdenov sağlıyordu.

Geçiş Ülkesi Anlaşması (madde 2.2) Türkiye'deki boru hatları yapım ve işletme faaliyetlerini koordine edecek ve bu konudaki sorunları çözecek bir devlet birimi (Designated State Authority) öngörmekteydi. Bu amaçla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı bünyesinde Transit Petrol Boru Hatları Dairesi kuruldu ve 27 Ağustos'ta MEPCO'ya bildirildi. Başkanlığına Tüpraş kökenli Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı danışmanı Nilgün Açıkalın'ın atandığı birim ileriki yıllarda Dr. Reha Muratoğlu tarafından yönetilecekti. Aynı anlaşmanın 2.4 maddesi uyarınca boru hattının Türkiye bölümünün işletilmesinden sorumlu bir devlet birimi (Designated State Operator) belirlenmesi gerekiyordu. Yine Ağustos ayında Jersey adalarında kurulu Botaş International Ltd. (BIL) şirketinin bu görevi üstlenebilmesi için gerekli çalışmalar başlatıldı ve 25 Eylül'de BIL şirketi devlet adına işletme şirketi olarak MEPCO'ya bildirildi.

30 Ağustos'ta Bakü'de düzenlenen törenle Azerbaycan hükümeti ve AIOC Ana İhraç Boru Hattı BTC ile taşınacak petrolün üretimi için Faz-1 anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşmayla şirketler 2005 yılının ilk çeyreğinde günde ortalama 375.000 varil üretmek için 3,4 milyar \$ yatırım yapmayı taahhüt ettiler.

ABD'li gazeteci Thomas Goltz liderliğinde bir grup, motorsikletleriyle 23 Ağustos'ta Bakü'den yola çıkarak 2 Eylül'de Ceyhan terminaline bir varil petrol getirdiler, Enerji Bakanı Çakan ve kalabalık bir gazeteci topluluğu tarafından karşılandılar. Türk tarafının 2001 yılı içinde BTC ve Doğu-Batı Enerji koridorunu tanıtmak ve destek sağlamak amacıyla yirminin üzerinde konferansta yaptığı konuşmalar yanında bu gösteri dünya kamuoyuna ulaşmakta faydalı oldu. Ancak 11 Eylül terör saldırıları sonrasında BP'nin uluslararası projelerde yer alan yetkililerine bir süreliğine seyahat yasağı koyması bazı toplantıların ertelenmesine neden oldu.

Azerbaycan ve Kazakistan Hükümetlerarası Anlaşma müzakerelerinde fazla bir yol alınamamasının nedeni konusunda birbirlerini suçluyorlardı. 16 Eylül'de yazar ve ABD'nin Hazar Havzası Enerji Danışmanı Büyükelçi Mann, Ceyhan'da Kabildin'le görüşerek çalışmaların yıl sonuna kadar neticelendirilmesini talep ettiler. Kazak tarafının bir an önce anlaşma taslağı ile ilgili görüş bildirmesi, Azerbaycan tarafı ve sponsor grubun ise projede gelinen durum hakkında Kazakistan ve orada faaliyet gösteren şirketlere brifing vermesi kararlaştırıldı. ABD heyeti bilahare Bakü'ye giderek Kazak tarafının şikayetlerine konu olan hususları Azerbaycanlı yetkililerle görüştü. 25 Eylül'de BP, Kazak yetkililere gönderdiği faksla 8 Ekim veya takip eden günlerde tamamlanan Temel Mühendislik çalışmaları hakkında bir sunum yapmayı teklif etti.

27 Eylül'de BP, Rusya'nın Hazar Enerji Temsilcisi Andrei Urnov'u Moskova'da ziyaret ederek BTC hakkında bilgi verdi ve Rus şirketlerin projeye katılımı konusunda hükümetin tutumunu anlamaya çalıştı. Urnov, projeye düşmanca yaklaşmadıklarını, hissedar olma konusunun şirketleri ilgilendirdiğini ancak jeopolitik hususların bazı çevrelerce ön plana çıkarıldığını, Rus Dışişleri Bakanlığı'nın da projeye şüpheyle

yaklaştığını belirtti. Bu arada Rus petrol şirketi YUKOS'un proje hakkında bilgi almak üzere Ekim başında Bakü'ye gideceği öğrenildi. Nitekim 4 Ekim'de YUKOS CEO'su Khordokovsky, Lord Brown'u Londra'da ziyaret ederek BTC konusunda bilgi alacaktı.

2 Ekim gece saatlerinde ENI'nin Detay Mühendislik aşamasında projeye % 5 hisse ile katılım konusunda SOCAR'la anlaşmaları haberi geldi. 3 Ekim günü ENI Roma'da ve SOCAR Bakü'de yayınladıkları ortak basın bildirisi ile haberi dünya kamuoyuna duyurdular. Böylece ilk defa Azerbaycan Mega Proje hissedarı olmayan bir şirket, BTC projesine katılmış oldu.

Sponsor grubun oluşumu sırasında %1,55 oranında hissedar olan RAMCO şirketi daha sonra bu hisselerini Delta Hess, Unocal ve Devon'a devretmişti. Detay Mühendislik öncesi Devon'un sponsor gruptan ayrılması üzerine hissesi diğer ortaklar tarafından paylaşıldı. ENI'nin projeye katılımı ile aşağıdaki hisse durumu oluştu:

SOCAR	%45,00
BP	%25,72
Unocal	%7,74
Statoil	%6,45
TPAO	%5,08
ENI	%5,00
Itochu	%2,96
Delta Hess	%2,05

15 Ekim'de BP, Gürcistan Enerji Bakanı'na yazdığı mektupla yaklaşan kış ayları için ülkeye 250.000 \$'lık mazot yardımı yapacaklarını açıkladı. Böylece Azerbaycan, Türkiye ve ABD'den sonra BP de zor durumda olan Gürcistan'a destek oldu.

Dünya çapında sayılı büyük projelerden biri olan BTC'nin yürütülmesi ve anlaşma hükümlerinin uygulanması sadece MEPCO ve BOTAS değil geçiş ülkeleri yetkililerinin de yoğun mesai yapmalarına,

gerekli izin ve destekleri zamanında vermelerine bağlıydı. Bu çerçevede 16 Ekim'de Viyana'da Hükümetlerarası Anlaşma ve Geçiş Ülkesi Anlaşmalarının uygulanması ile ilgili geniş bir toplantı Parkring Caddesi üzerindeki eski Radisson Oteli'nde gerçekleştirildi. Toplantıda BTC projesinin son durumu ve ülkelerin anlaşmalar kapsamındaki görevleri ele alındı. Üç ülkede boru hattı güvenliğini sağlayacak birimler arasında bir haberleşme sistemi kurulması, BTC ve Şahdeniz'den gaz getirecek boru hattı yapımı için bir koordinasyon mekanizmasının kurulması ve Kazakistan'da faaliyet gösteren şirketlerle yapılan müzakereler ele alındı. BTC maliyetinin devam eden Detay Mühendislik aşamasında da 2,875 milyar \$ civarında oynadığını öğrendik. BP bu toplantıda, ENI ve Total'in projeye katılmaya ikna edilmesinde önemli rol oynayan Türk heyetine teşekkür etti.

Kasım ayı içinde BTC'ye yeni şirketlerin katılımını sağlamak için gösterilen faaliyetlere yenileri eklendi. Gerek Kazak hükümeti gerekse projeye ilgi duyduğunu belirten petrol şirketlerinin (bilhassa Chevron) ilave bilgi talepleri yerine getirilirken bir gelişme sağlanamaması can sıkıcıydı. BP ve Azerbaycan temsilcisi Aleskerov 7 Kasım'da Almaata'da bir sunum yaparak soruları cevaplandırıdılar ve bize artık Kazak tarafı ile bir süre yeni temasta bulunmayacaklarını belirttiler. Şubat ayında BTC projesine katılacağını açıklayan ve 9 Ekim'de Texaco'yu satın alan Chevron'un vakit kazanma taktiği uyguladığı izlenimi ortaya çıktı. Kasım ayında yazarın duruma açıklık kazandırmak için görüşme teklifine, yoğun takvim nedeniyle Ocak ayında icabet edilebileceği cevabı geldi.

Yine 7 Kasım'da İstanbul Çırağan Oteli'nde Lukoil CEO'su Alekperov ve Yardımcısı Maganov, Gökhan Yardım'ın yerine BOTAŞ Genel Müdürü olarak atanan Gökhan Bildacı ile görüştüler. Ancak bir ilerleme sağlanamadı. Lukoil'in katılmaması halinde BTC projesi için gerekli petrolün sağlanamayacağını, Boğazlardan geçişin sınırlanması halinde bir yıl içinde Burgaz-Dedeağaç boru hattını inşa edeceklerini belirterek, BTC'ye karşı olan Rusya yönetimini sadece kendilerinin ikna edebileceğini, bunun için Türk hükümetinin, şirketlerine Türk akaryakıt dağıtım pazarına girişte imtiyazlar sağlaması gerektiğini belirttiler. Türk tarafı, Azerbaycan kökenli CEO Alekperov'a bir Türk üniversitesi tarafından fahri doktora verilmesi konusunda hazırlığa

başlasa da daha sonra Rus hükümet çevrelerinde Alekperov'a karşı olanlara koz vermemek için bundan vazgeçildi. Alekperov, 23 Kasım tarihli The Moscow Times Gazetesi'ne verdiği demeçte eğer Rus hükümeti izin verirse BTC'ye ortak olmak istediklerini açıkladı.

Lukoil'in 10. kuruluş yıldönümü vasıtası ile 24 Kasım'da hem Türk tarafı, hem de Azerbaycan ve BP heyetleri Moskova'ya giderek görüşmeler gerçekleştirdiler. Lukoil, Türk heyeti ile yapılan görüşmede CPC boru hattı açıldıktan sonra BTC projesine %2 hisse ile dahil olmak istediklerini, ancak hükümetin karşı çıktığını, Rusya-Türkiye arasında yapılacak bir anlaşma çerçevesinde kendilerine akaryakıt dağıtım şirketi kurma müsaadesi ve bazı imtiyazlar sağlandığı takdirde hükümetlerini ikna edebileceklerini belirttiler. Türk tarafı akaryakıt şirketi kurmak için gerekli döküman ve bilgileri kendilerine verdi ve BTC'ye girdikleri takdirde mevzuat çerçevesinde her türlü desteğin verileceğini belirtti. Aynı tarihlerde BP, Moskova'da Lukoil, Yukos, Rosneft, Transneft ve hükümet yetkililerine BTC projesi ile ilgili brifing verdi. İkili görüşmelerde Yukos'un Mega projeden, Lukoil'ün de Alov ve Şahdeniz'den hisse istediğini öğrendik. 11 Aralık'ta Putin'in Atina ziyareti esnasında, Yunan tarafının Burgaz-Dedeağaç boru hattı konusundaki talebi üzerine Alekperov, hattın Dedeağaç yerine Selanik'e yapılmasının daha iyi olacağını ve bunun için bir fizibilite çalışması gerektiğini belirtti. 13 Aralık'ta Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nde Lukoil temsilcilerine akaryakıt dağıtım şirketi kurmak için gerekli işlemler anlatıldı ve Lukoil'ün depolama tesisleri kurmak istediği yerleri bildirmesi halinde Milli Emlak Genel Müdürlüğü ile temasa geçileceği ifade edildi. 24 Aralık'ta Bakü'de SOCAR'la görüşen Alekperov, Interfaks Haber Ajansı'na verdiği mülakatta birkaç aydır BTC projesini incelediklerini fakat kesin karar vermediklerini, 2002 yılının ilk üç ayında kararlarını açıklayacaklarını belirtti.

MEPCO, Aralık ayında BTC finansmanı konusunda yaptığı çalışmalarda ideal çözüm olarak inşaat süreci için SOCAR hissesinin %25 olmasını ve diğer ortakların kalan payları almalarını ve şirkete yeni katılımlarda hisselerini oransal olarak devretmelerini önerdi. SOCAR'ın BTC şirketine koyacağı özkaynak için, IMF teşvikiyle kurulmaya

başlayan “Azerbaycan Petrol Fonu'ndan kaynak kullanma planına” IMF'nin karşı çıktığı, bu durumda Azerbaycan'ın Petrol Fonu kurmaktan tamamen vazgeçebileceği belirtildi. Türkiye'nin ABD yönetimi ve IMF nezdinde girişimlerde bulunması rica edildi.

Geriye bakıp 2001 yılındaki gelişmelere göz attığımızda mühendislik çalışmalarının başarılı şekilde yürüdüğünü, Türkiye'nin yoğun çabaları sonucu ENI'nin ortaklar arasına dahil olduğunu, BTC'ye katılma kararlarını en önce dile getiren Chevron ve Texaco'nun birleşmeye rağmen hâlâ bir adım atmadıklarını, Rus şirketleri ve bilhassa Lukoil'un projeye katılmak istediklerini fakat Rus hükümetinden yeşil ışık beklediklerini görüyoruz. Kazakistan'ın Hükümetlerarası Anlaşmaya taraf olarak Aktau-Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Taşıma sistemine dahil olması konusunun da sonuçlanmadığını görüyoruz. Her kademedeki Kazak yetkililerin basın organlarına verdikleri demeçlerde BTC projesinin diğer rotalar arasında sadece bir seçenek teşkil ettiğini tekrarlamaya devam ettiklerini okuyoruz. Kazakların, Rus ve İran yönetimlerini karşılığın almamak için bu şekilde hareket ettikleri, Kazakistan'da faaliyet gösteren şirketlerin projeye katılmalarına karşı çıkmamakla birlikte teşvik eder durumda olmak istemedikleri anlaşılıyordu.

Yazar, yılın uluslararası son temasını 28 Aralık'ta, Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Hazar politikalarından sorumlu koordinatör olarak görevlendirdiği danışmanı Maksad İdenov'la yaptığı bir saat civarında bir telefon görüşmesi ile gerçekleştirdi ve anlaşma taslağı ile ilgili Kazak görüşlerinin biran evvel Azerbaycan'a iletilmesini gündeme getirdi. İdenov, Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in ABD ziyaretinde gerçekleştirdiği temaslar ve ABD Dışişleri Bakanı Powell'in Kazakistan ziyareti konusunda bilgi verdi. Kazakistan'ın 18 Aralık 1999 tarihli İstanbul Deklarasyonu'na bağlı kaldığını belirtti. Hükümetlerarası Anlaşma taslağını petrol şirketlerine gönderdiklerini, 15 Ocak'a kadar görüşleri almayı planladıklarını anlattı. Nazarbayev'in koruyucu kanatları altında iyi yetiştirilmiş bir petrol uzmanı olan İdenov ileride önemli bir talihlilik yaşayacak ve ailesiyle birlikte Rusya'ya kaçmak zorunda kalacaktı. Türk ve çoğu ülkelerin Hariciye teşkilatlarından farklı olarak ABD diplomatları muhataplarının ağzından çıkan resmi veya özel her

kelimeyi, jest ve mimikleri kayda alarak Washington'a gönderirler. İdenov'un Astana'daki ABD Büyükelçisi'ne üst düzey Kazak yöneticileri ile ilgili verdiği detaylı bilgiler 2006 yılından itibaren WikiLeaks'in yayımladığı dosyalar arasında yer aldı ve istikbal vadeden teknokratın kariyerine son verdi.

2002 Yılı – Detay Mühendislik Devam Ederken İnşaat İhaleleri Başlıyor

Yeni yılın ilk günlerinde, % 7,5 hisse ile BTC projesine dahil olmak istediğini açıklayan Lukoil'den sonra bir başka Rus petrol şirketi Yukos'da BTC projesinden % 12,5 hisse almak istediğini açıkladı. Daha evvel de değindiğimiz üzere hem Lukoil hem de Yukos'un Azerbaycan petrol sahalarından hisse alma talepleri vardı. 14 Ocak'ta Ankara'ya gelen ExxonMobil Hazar Bölgesi petrol taşıma yetkilileri, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve BOTAŞ yetkilileri ile bakanlıkta biraraya geldiler ve daha sonra Detay Mühendislik çalışmalarının yürütüldüğü ve 185 uzmanın çalıştığı Söğütözü BTC direktörlüğü ofisini ziyaret ettiler. Yürütülen çalışmalardan çok etkilendikleri anlaşılan heyet Boğazlar konusunda da geçmişin aksine Türk tezini anladıklarını ifade ettiler. Hazar'ın Kazakistan sektöründeki Kaşagan sahasında da hissedar olan ExxonMobil çıkaracağı petrolü BTC üzerinden taşımak için zemin yokluyordu. SOCAR müzakerecisi Aleskerov'un BTC'ye ortak olmadan petrol taşımak isteyenlere varil başına 10 \$ tarife uygulanacağı açıklaması bir panik havası yaratmış görünüyordu. Exxon heyetine başkanlık eden Coleman'ın projeye olumlu baktığı ancak BTC'ye savaş açan Houston'daki üst yönetimi ikna edecek bir ağırlığı olmadığı anlaşılıyordu. Geçmişte, ekonomik olmayan bir projenin devletler tarafından dayatıldığını söyleyerek BTC'ye karşı çıkan Houston, şimdi de BP'nin ana hissedar olarak yürüttüğü bu projede junior partner olarak yer alamayacağını savunuyordu.

Yazar, 14-19 Ocak 2002 tarihlerinde Başbakan Ecevit'in ABD'ye yaptığı resmi ziyaret heyetinde yer alarak ABD Enerji Bakan Yardımcısı Bailey, Eximbank Başkan Yardımcısı, TDA Bölge direktörü, Hazar koordinatörü Büyükelçi Mann, ABD Milli Güvenlik Konseyi'ne atanan Bryza ve Dünya Bankası bölge direktörü Thompson ve OPIC'le görüştü,

BTC finansmanı konusunda ortaya çıkan pürüzleri ele aldı. Biri hariç bütün muhataplarında olumlu bir yaklaşım gördü. Örneğin OPIC mevzuat gereği ABD'li şirketlerin en az %25 hisseye sahip olduğu projelere politik risk garantisi verebiliyorken, bu oranın altında kalan BTC için çözüm üretmek için canla başla çalışıyordu. Ancak TETAŞ'ın (Türkiye Elektrik Ticaret A.Ş) OPIC garantili YID santrallerinden aldığı elektriğin parasını ödemekte gecikmesi bir süre daha sorun yaratmaya devam edecekti. Dünya Bankası Başkanı Wolfenson desteğini açıklarken, projeye baştan itibaren menfi bakan Dünya Bankası bölge direktörü Thompson, Azerbaycan Petrol Fonu'nun proje için kullanılmasına müsaade etmeyeceklerini, eğer yine de kullanılırsa, IFC'nin projeye kredi vermeyeceğini ifade etti. Dünya Bankası'ndaki bu menfi hava ileriki aylarda Ermeni lobisi ve NGO'ların olumsuz propagandası ile 2003 yılında da devam edecekti. Aynı günlerde TPAO, projenin müstakbel finansörleri IFC ve EBRD ile yaptığı görüşmelerde olumlu sinyaller aldı. BTC ortaklarının koyacakları özkaynak dışında kredi olarak kullanmayı planladıkları 2,6 milyar \$'ın 600 milyon \$'ını bu iki kuruluşun temin edebilecekleri anlaşıldı. Çeşitli ülke ihracat kredi kuruluşlarının (US Exim, Japon JBIC, İngiliz ECGD, Fransız COFACE gibi) bu ülkelerden satın alınacak mal ve hizmet miktarı ile sınırlı olarak 800 milyon - 1 milyar \$ civarında bir finansman sağlayabilecekleri düşünülüyordu. OPIC, MIGA gibi yatırım garanti kuruluşlarının ve bazı özel sigorta şirketlerinin 400 milyon \$ kredi sağlaması muhtemel görülüyordu. Geriye kalan miktarın ise ticari bankalar tarafından veya BP, Statoil gibi nakit zengini hissedarlar tarafından projeye kredi olarak verilmesi mümkündü. Şubat ayında BP, BTC'nin müstakbel ortaklık yapısı üzerinde birçok senaryolar geliştirdi. Bu senaryolarda Lukoil, ChevronTexaco ve TotalFinaElf şirketlerinin ortaklığa katılıp katılmama durumlarında diğer ortakların ne kadar hisse almaları gerekeceği hesaplandı.

Mart ayında BTC inşaatı Türkiye bölümü için kalifiye olan şirket ve konsorsiyumların listeleri İngilizce bir basın bildirisi ile dünya kamuoyuna duyuruldu. Üç bölüm halinde gerçekleşecek boru hattı inşaatının Gürcistan sınırında başlayan 274 km lik bölümü Lot A için altı, Erzurum yakınlarında başlayan 439 km lik ikinci bölümü Lot B için onbir, Ceyhan'da son bulan 336 km lik güney bölümü Lot C için altı şirket

veya konsorsiyum yeterlilik aldı. Türkiye bölümünde yer alan dört pompa istasyonu yapımı için yedi, Ceyhan Terminali kara kısmı için altı, Ceyhan Terminali deniz inşaatları için beş şirket veya konsorsiyum, ihaleye teklif vermeye hak kazandılar. BOTAŞ, teklifleri teslim aldıktan 10 gün sonra 19 Mayıs'a kadar bir değerlendirme raporu eşliğinde en iyi 3-4 teklifi BP'ye bildirecek, 18 Haziran'a kadar da en iyi teklif sayısını ikiye düşürerek BTC ortaklarına sunacak ve onay alacak ve nihayet en iyi teklifleri onay için gönderecekti. Uzun vadeli temin süresi olan makina ve teçhizat için sözleşmeler 29 Nisan'da imzaya hazır hale getirilecekti. BOTAŞ'ın 20 Nisan'da Detay Mühendislik taslak raporunu, 3 Haziran'da da nihai raporu sunması ve BTC ortaklarının 18 Haziran'a kadar rapora onay vermeleri ve birkaç gün içinde Arazi Temin Aşaması için düğmeye basmaları bekleniyordu. Nisan ayı başında Detay Mühendislik çalışmaları programa uygun şekilde sürerken, satınalma ve ihale işlerinde bir ay, 5 Haziran'da onaya sunulması gereken Çevre Etki Değerlendirme raporunda 3 ay bir gecikme sözkonusu idi. ÇED raporu tesliminin Detay Mühendislik fazı dışına taşması bütün projeyi geciktirebilecek bir husustu. Bu arada BOTAŞ, alınacak kararlara onay veren BP teknik ekibinin çalışmalarının yavaşlığından şikayetçi idi.

8 Nisan'da Bakü'de bir basın açıklaması yapan SOCAR Dış Yatırımlar Direktörü Aleskerov, BTC finansmanında SOCAR'ın %25 paya sahip olacağını ve gerekli özkaynağı Petrol Fonundan temin edeceğini, %12,5 payın projeye katılabilecek başka şirketler için ayrılacağını, başka şirketlerin projeye katılmaması halinde bu hissenin BP, Statoil ve TPAO tarafından üstlenileceğini açıkladı.

10 Nisan'da Lukoil Başkan Yardımcısı Maganov, BP'ye gönderdiği mektupta Mart başında BTC'ye katılım için Rus hükümetine başvurduklarını ancak henüz bir cevap alamadıklarını belirterek, projeye ilgilerinin devam ettiğini vurguluyordu.

26 Nisan'da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nda gerçekleşen toplantıda BP, BOTAŞ'ın yürüttüğü çalışmalardan memnun olduklarını, proje teknik yönetiminin Londra'dan Bakü'ye taşındığını, Türkiye'deki proje yöneticisinin görevden alınarak yerine bir Kıdemli Proje Yöneticisi, Yardımcısı ve Mühendislik Yöneticisi atandığını duyurdu. Bu

grup içerisinde Proje Yönetici Yardımcısı ve hissedarlar temsilcisi olarak atanan Yaşar Latifov, bilgisi ve proje ekibi ile kurduğu başarılı diyalog ile öne çıktı.

BOTAŞ BTC Direktörlüğü, Detay Mühendislik sonrasında Arazi Temini Fazına gecikmeden başlayabilmek için taşeron firmalar aracılığı ile gereken arazilerin ve bu araziler üzerinde hak sahibi olanların tespitine devam ediyordu. BOTAŞ, bu çalışmalarda Türk hukuku ve bilhassa Kamulaştırma Kanunu'nu esas alıyordu. BP, 18 Mayıs tarihli yazısı ile Arazi Temini Etüdü'nün Türk Hukuku'nun yanısıra Dünya Bankası standartlarına uygun olarak hazırlanmasını, imzalanan anlaşmaların ve "Petrolün Boru Hatları ile Transit Geçişine Dair Kanun"un buna cevaz verdiğini belirtiyordu. Buna göre Hazine arazisini kullanan veya kullandıkları araziler için tapu kaydı bulunmayanların da bu standartlara uygun olarak tazmin edilmesi gerekmektedir. BOTAŞ ise aldığı hukuki görüş çerçevesinde tapu sahibi veya 20 yıldır araziye kullanan zilyetlere tazminat ödeneceğini, hukuka aykırı olarak araziye el koyanlara ödeme yapamayacağını, ancak böyle bir ödemenin BP tarafından yapılabileceğini savundu. Kamulaştırma prosedüründe gösterilen esneklikler ve Sosyal Etki Değerlendirmesi çerçevesinde yürütülen projeler boru hattının geçtiği yörelerde yerel halkın projeyi benimsemesine büyük katkıda bulundu ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin BTC'yi engelleme çabalarına malzeme vermedi.

20 Mayıs'ta BP'nin Total ile yaptığı görüşmelerde ilerleme kaydettiğini fakat nihai anlaşma imzalanana kadar Total'in konunun gizli tutulmasını talep ettiğini öğrendik. 12 Haziran'da yapılan bir basın açıklamasıyla TotalFinaElf'in (Total grubu) %5 hisse ile BTC hissedarları arasına katıldığı duyuruldu. Böylece İtalyan Eni'den sonra Mega Proje'de hissesi bulunmayan ikinci bir şirket Fransız Total de BTC'ye katılmış oldu.

Haziran ayı içerisinde BOTAŞ tarafından hazırlatılan ÇED ve BP tarafından hazırlatılan Sosyal Etki Değerlendirmesi'ni içeren rapor incelenmek üzere başta Çevre Bakanlığı olmak üzere bütün mercilere gönderildi. Özet ÇED raporu da sivil toplum örgütlerine ulaştırıldı ve 9,

11 Temmuz'da İstanbul ve Ankara'da yapılacak değerlendirme toplantıları duyuruldu.

Bu arada daha önce Ilısu Barajı'nın yapımını engellemiş olan NGO grupları BTC'ye karşı kampanya başlattılar ve finansmanın engellenmesi için Dünya Bankası, IFC, MIGA, Avrupa Yatırım Bankası (EIB), EBRD, US Eximbank, OPIC ve Japon JBIC Başkanları'na mektuplar gönderdiler. Arazi temin ve inşaat fazına geçildikten sonra bu faaliyetlerin arttığını ilerde göreceğiz.

Temmuz ayına gelindiğinde projeye katılacağını defalarca açıklayan ChevronTexaco'nun hâlâ kararını vermediğini ve başlangıçta AB ülkeleri tarafından ekonomik olmayan bir ABD projesi olarak tenkit edilen BTC'nin giderek Avrupalı şirketler tarafından cazip bulunduğunu görüyoruz. Bu ay içinde Sponsor grubun yerini almak üzere yeni kurulacak BTC şirketi ile ilgili hazırlıklar tamamlandı. Boru hattının güvenliği konusunda BOTAŞ ve Jandarma arasındaki çalışmalar hızlandırıldı ve dökümanlar hazırlandı. Türkiye, boru hattı güvenliği konusunda geniş bir tecrübeye sahipti. Güney Doğu Anadolu'da terör olaylarının sık rastlandığı bir bölgeden geçen Irak-Türkiye Ham Petrol Boru hattında petrol akışı terör saldırıları nedeniyle nadiren durmuş, buna karşılık ABD için hayati öneme sahip Kolombiya'daki bir boru hattı son bir yılda 200 defa terör saldırısına maruz kalmıştı. Türkiye bu konudaki bilgi birikimi ve tecrübelerini Azerbaycan ve Gürcistan ile de paylaştı.

Dışişleri Bakanlığı Ekonomik İşlerden Sorumlu Müsteşar Yardımcılığı görevine, Viyana'ya Büyükelçi olarak atanan Mithat Balkan'ın yerine, Avrupa Konseyi nezdinde Daimi Temsilci görevinden dönen Büyükelçi Alev Kılıç atandı ve bu kritik dönemde Türk Dışişleri'nin enerji siyasetini yönetti. Büyükelçi Kılıç'ın ekibinde Genel Müdür Yardımcısı olarak Hakkı Akil ve 2. Katip olarak Berris Ekinci görev yapmaktaydı.

Cumhurbaşkanı Aliyev 30 Temmuz'da, SOCAR'ın %25 hisseyle BTC şirketine katılımı ve bu katılımın finansmanı konusunda bir kararname yayımladı. Buna göre SOCAR, yatırımın %30'unu özkaynaktan

karşılacak, %70'ini karşılamak üzere de finans kuruluşlarından kredi kullanacaktı. Kredi için BP, Statoil ve Unocal bankalara garanti verecek ve buna karşılık ileride SOCAR'ın payından iki milyon ton petrol alacaklardı. Petrol gelirlerinin artmasından sonra Türkiye'de 20 milyar \$ civarında yatırım yapacak olan SOCAR'ın o tarihlerde %30 özkaynağı karşılama imkânı olmadığından bu miktarı Azerbaycan Devlet Petrol Fonu karşılayacak, henüz yeteri kadar kaynağa sahip olmayan Fon'a Azerbaycan Merkez Bankası petrol anlaşmaları çerçevesinde, yabancı petrol şirketlerinden tahsil edilen bonus ödemelerinden 118 milyon ABD doları aktaracaktı. Böylece uzun süredir tartışma konusu olan SOCAR hissesinin finansmanı bir çözüme kavuşmuş oluyordu.

1 Ağustos'ta Londra'da Sponsor grup hissedarları hattın inşaatını yaptıracak, boru hattının sahibi olacak BTC şirketinin kuruluş dökümanlarını imzaladılar (2). Basın bildirisinde hattın Azerbaycan, Gürcistan bölümünü sabit fiyatla inşa etmek üzere seçilen şirketler ve Türkiye bölümünü yapacak BOTAŞ'a yer verildi ve inşaatın 2005 yılının ilk aylarında tamamlanmasının hedeflendiği belirtildi. İmza töreninden sonra gerçekleştirilen ilk yönetim kurulu toplantısında SOCAR Başkanı Natig Aliyev Yönetim Kurulu Başkanı, BP'den M. Townshend CEO olarak görevlendirildi ve BP'den üç yönetici ticari, teknik ve finans direktörleri olarak atandı. Proje bütçesi 2,985 milyar \$, 2002 yılı bütçesi 536 milyon \$ olarak onaylandı. Takip eden günlerde BTC temel atma törenlerinin düzenlenebileceği tarihler konusunda yazışmalar hızlandı. BTC Yönetim Kurulu Başkanlığı'na bütün müzakereleri yürüten SOCAR Dış Yatırımlar Direktörü Aleskerov'un atanması beklenmekteydi. Gerçekleşmeyen atama, Aleskerov'un yetkilerinin kısıtlandığı işaretini verdi.

Öte yandan BOTAŞ'ın yaklaşık bir ay önce teslim ettiği Detay Mühendislik Fazı dökümanlarının incelenmesi, yapılan değişikliklerin onaylanma işlemleri devam ediyordu. Nihayet 28 Ağustos'ta Detay Mühendislik Tamamlama Sertifikası BOTAŞ'a ulaştı. 29 Ağustos'ta BTC şirketi BOTAŞ'a, 32 ay sürecek Arazi Temini ve İnşaat Fazı'na 10 Eylül'de başlanması için talimat (Notice to Proceed) gönderdi.

Daha evvel İlısu Barajı'na karşı kampanyasıyla tanınan The Guardian gazetesi 31 Ağustos'ta yayımladığı makale ile BTC projesine

savaş açtı. Yazıda projenin insan haklarına darbe vuracağı iddia edilerek, bir NGO yetkilisinin ağzından “Türkiye şimdi üçe bölünüyor: Türk kanunlarının uygulandığı bölge, askeri yönetim altındaki Kürt bölgeleri ve BP'nin hükümranlığı altındaki bölge” denilmektedir.

BTC şirketi, 16 Eylül'de projeye katılmak isteyen ve Kazakistan'da faaliyet gösteren Japon Inpex şirketine %2,5 hisse satışını onayladı. Yine Kazakistan'da faaliyet gösteren ConocoPhillips'in de %2,5 hisse alımı için görüştüğü öğrenildi.

BTC temel atma töreni 18 Eylül'de Bakü yakınlarındaki Sangaçal Terminali'nde gerçekleşti. Törende üç ülke Cumhurbaşkanı Aliyev, Şevardnadze ve Sezer hazır bulundular (3). Ceyhan terminalindeki temel atma töreni ise 26 Eylül 2002 tarihinde gerçekleştirildi. Böylece çok güçlü çevrelerce hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir hayal (Pipedream) olarak adlandırılan BTC projesinin son fazına girildiğini bütün dünya öğrendi. Projenin hızlı yürümesi için finansman sağlanana kadar yatırım masraflarının BTC ortakları tarafından karşılanması kararı çok faydalı oldu. Temel atılırken dünyada birçok firmanın üretim hatlarında BTC projesinin ihtiyaç duyduğu makina ve ekipmanlar üretime girmişti.

Türkiye bölümü ve Azerbaycan bölümü ÇED raporları 18 Ekim ve 29 Ekim'de onaylandı. Kasım ayı içinde nihai ÇED raporlarının finansörlere gönderilmesi hedeflendi. Uluslararası finans kuruluşları raporları inceledikten sonra yayınlarken 120 gün boyunca kamuoyundan gelecek itiraz ve iyileştirme önerilerine açık tutarlar. Bu üç aylık süre projenin finansmanının engellenmesi için biraraya gelen NGO'ların yoğun çaba göstereceği bir dönemdi.

Ekim ayı, projeyi engellemek isteyen NGO girişimine karşı, strateji geliştirme çalışmalarına sahne oldu. NGO girişimi 28 Ekim'de Londra'da hem Lordlar Kamarası'nda, hem de bir tiyatrodaki toplantılar düzenleyerek projenin durdurulmasını talep etti (5). Uluslararası finans kuruluşları nezdinde yürütülen kampanyanın başarılı olabilmesi için yerel halkın projeye karşı çıktığını göstermek önemliydi. Türkiye ve Azerbaycan'da destek bulamayan kampanya, zincirin zayıf halkası

olarak Gürcistan'ı seçti ve yılın son ayları ve 2003 yılı başlarında Gürcistan kamuoyu BTC karşıtı argümanları tartıştı. Gürcistan'daki olaylara ayrı bir bölümde tekrar değineceğiz.

29 Ekim'de Tiflis'te yapılan BTC Yönetim Kurulu toplantısında Total ve Inpex'ten sonra %2.5 hisseyle projeye katılmak isteyen ConocoPhilips'in ortaklığı onaylandı. Böylece Kazakistan hükümetinin imzalayacağı Hükümetlerarası Anlaşma'da hâlâ bir ilerleme sağlanamamasına rağmen, Kazakistan'da faaliyet gösteren uluslararası petrol şirketlerinin BTC şirketindeki payı %15'e ulaşmış oldu.

Kasım ayında BP, dünya çapında tanınmış şahsiyetlerden oluşacak, BTC şirketine ve finansörlere proje hakkında önerilerde bulunacak bağımsız bir komisyon kurma kararı aldı.

3 Kasım seçimleri ile Türkiye'de siyasi sahne değişmiş ve ilk defa seçime giren AKP parlamentoda tek başına çoğunluğu sağlamıştı. Başbakan Abdullah Gül'ün kurduğu 58. Hükümet, 18 Kasım'da güvenoyu aldı. Yeni kabinenin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler oldu. BP-BTC'nin yetkilileri Woodward ve Townshend 12-13 Aralık tarihlerinde Ankara seyahatleri çerçevesinde yeni bakanı tebrik ettiler ve projenin gelişimi hakkında bilgi verdiler.

27 Kasım tarihinde BP, Ankara'da düzenlenen bir toplantıda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, AB Genel Sekreterliği, Dünya Bankası, BM Kalkınma Örgütü (UNDP), Alman Teknik İşbirliği (GTZ) temsilcilerine boru hattı güzergâhında uygulanacak 18 milyon \$ tutarında bir Sosyal Yatırım Programı'nı tanıttı. İş imkânını ve bölge halkının gelirini artırıcı küçük yatırımlar, içme suyu temini, sulama kanalları, halk sağlığı ve sivil toplum kapasitesinin artırılması, desteklenecek projeler arasında yer alıyordu. 17 Aralık tarihinde İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) İdaresi, Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) da katılımı ile yapılan ikinci toplantıda uygulanacak program ile ilgili çok faydalı fikirler ortaya çıktı. DPT, Sosyal Yatırım Teşvik Fonu Genel Müdürlüğü'nün, Dünya Bankası ile 931 ilçede yürüttüğü 500 milyon \$

tutarındaki projelerle ilgili bilgi verdi ve aynı projelerin tekrarlanmaması için mutabık kalındı.

Beş NGO BTC'ye Savaş Açıyor

Bakü-Ceyhan'ın stratejik önemi nedeniyle çevre ülkelerin siyasi açıdan projeye karşı çıkmaları anlaşılabilir bir husustur. Türkiye'nin doğu komşusu İran, Hazar petrolünü kendi toprakları üzerinden Basra Körfezi'ndeki Harg Limanı'na ulaştırmayı hedeflemekteydi. İran bu nedenle BTC projesine karşı olduğunu her fırsatta dünya kamuoyuna açıklamıştır. İran'daki siyasal istikrarsızlık Avrupalı şirketlerin, Amerikan ambargosu (Iran and Libya Sanctions Act) ise ABD'li şirketlerin İran'da büyük yatırımlara girmesine engel oluşturmuştur. Ancak İran, Hazar Denizi'ndeki Neka Limanı üzerinden swap (değiş tokuş) yöntemi ile yaptığı petrol taşımacılığını hatırı sayılı ölçüde geliştirmiştir (4). Türkiye'nin kuzey komşusu Rusya, siyasi açıdan; dağılan Sovyetler Birliği'nin parçası olan ülkelerdeki etkinliğinin azalacağını düşünerek kendi topraklarından geçmeyen BTC boru hattına karşı çıkmış, ancak dünya kamuoyuna ekonomik nedenlerle karşı olduğunu duyurmuştur. Rusya'nın petrol boru hatlarını işleten taşıma tekeli Transneft ise Hazar petrolüne tatbik ettiği keyfi tarifelerin rekabete açılacak olması nedeniyle BTC'ye karşı çıkmıştır. Benzer nedenlerle Kazakistan devlet petrol taşımacılığı şirketi KazTransOil de projeye karşı çıkmamakla birlikte Kazakistan petrolünün BTC'ye ulaştırılmasında şeffaf bir hukuki ve ticari altyapıyı oluşturacak Hükümetlerarası Anlaşma ve Geçiş Ülkesi Anlaşmalarının müzakerelerinde hızlandırıcı bir rol oynamamıştır. Ermenistan, 1993 yılında Azerbaycan topraklarını işgal ettikten sonra boru hattı güzergâhının Gürcistan'dan geçmesini engellemeye çalışmış ve bu konuda ABD'deki Ermeni lobbisinden destek almıştır. Kendi topraklarından geçecek by-pass boru hatlarını desteklemek amacıyla Ukrayna, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya da BTC'ye karşı çıkmışlarsa da etkili olamamışlardır.

Projeye karşı olan ülkelerde ekonomik çıkarları olan bazı petrol şirketleri de bu çıkarları korumak amacıyla BTC'ye karşı olduklarını

açıklamışlardır. Ancak BTC'ye karşı muhalefet en etkin şekilde bazı danışmanlık şirketleri ve düşünce kuruluşları tarafından yürütülmüştür. Bu kuruluşlar müşterilerini memnun edecek şekilde hazırladıkları raporları kamuoyunda taraf oldukları izlenimini yaratmadan açıklamışlar ve her platformda savunmuşlardır. Türk basınında da yer bulan bu “bilimsel” görüşler Türk müzakere heyetine zorluklar yaşatmıştır. Böylece 1990'lı yılların ortalarında Bakü-Supsa'nın Türkiye tarafından “Erken Petrol” güzergâhı olarak benimsenmesi ve desteklenmesi sürecinde etkin olan dezenformasyon kampanyası bu sefer de BTC'nin engellenmesi amacıyla yürütülmüştür. Boğazların kapasitesinin çok daha fazla petrol taşınmasına imkân vereceği, Karadeniz'e ulaşan Hazar petrolünün Karadeniz kıyısındaki ülkeler tarafından tüketilebileceği, BTC boru hattının 4.5 milyar \$'dan aşağı çıkmayacağı, BTC boru hattını dolduracak yeterli petrolün olmadığı, Türkiye'nin doğusunda iç savaş boyutlarına ulaşan bir silahlı mücadele olduğu gibi argümanlar, bu çerçevede yaygın olarak kullanılmıştır.

1993 yılından 2002 yılına kadar yani BTC projesinde yatırım kararının alındığı tarihe kadar projeye uluslararası NGO'lar (Non-governmental organizations) yani sivil toplum örgütleri pek ilgi göstermediler. Türk Boğazları'nda meydana gelebilecek çevre felaketlerini önlemek için alınacak en iyi tedbirlerden birisi olan BTC projesine çevrenin korunması alanında faaliyet gösteren uluslararası sivil toplum örgütlerinin destek vermeleri bekleniyordu. Ancak böyle bir destek gelmedi. 2002 yılının bahar aylarından itibaren yani BTC Detay Mühendislik çalışmalarının sonuna yaklaşıldığı, inşaat ve malzeme temini ihalelerinde tekliflerin alındığı ve değerlendirildiği süreçte uluslararası bazı NGO'lar yoğun şekilde projeye ilgilenmeye başladılar. BTC Türkiye bölümünün Çevresel Etki Değerlendirmesi raporunun tamamlanarak, incelenmek üzere tüm mercilere gönderildiği 25 Haziran 2002 tarihinde, bazı yerel ve uluslararası sivil toplum örgütleri yaptıkları ortak basın açıklamasında sanayileşmiş ülkelere ait ihracat kredi bankalarının ve uluslararası finans kuruluşlarının BTC'nin finansmanına katılmasına karşı çıktılar. Toplantıda; “Güzergâhta yaşayan insanlar geçim kaynaklarını kaybedecekler”, “Boru hattının taşıyacağı petrol iklim değişikliğine sebep olacak”, “Boru hattı geçtiği

bölgeleri militarize edecek, Türkiye'nin Kürt bölgelerinden geçen boru hattı PKK'nın ilan ettiği üç yıllık ateşkesi bozabilir" gibi ifadeler kullanıldı. Aynı gruplar Dünya Bankası, Avrupa Kalkınma Bankası, EBRD, US Exim Bank, OPIC, JBIC, IFC ve MIGA'nın Başkanları'na gönderdikleri mektupta da BTC'nin finanse edilmemesi talebinde bulundular. Kampanyaya 37 ülkeden 64 sivil toplum örgütünün katıldığı iddia edilmekle birlikte bunların büyük çoğunluğunun aşağıda tanıtacağımız bazı NGO'ların o ülkelerdeki temsilcileri olduğu görülmekteydi. Enteresan bir husus da BTC boru hattının üçte ikisinin geçtiği Türkiye'den hiçbir sivil toplum örgütünün bu kampanyaya katılmamış olmasıydı. Bu kampanyayı merak edip internet sitelerinden inceleyenler bir sürprizle karşılaştılar; kampanyayı yöneten beş örgütten biri Georgia Greens (Gürcistan Yeşilleri) hariç diğerleri Türkiye'nin güney doğusunda Dicle nehri üzerinde yapılacak son büyük baraj olan Ilısu Barajı'na karşı kampanyayı yürütmüşler ve finansmanını engellemişlerdi. İngiltere'de yürütülen Ilısu kampanyasında barajın bölgedeki Kürt halkını göçe zorlamak için geliştirildiği, baraj enerji amaçlı olmasına rağmen Türkiye'nin güney komşularına verilen suyun azalacağı gibi argümanlar yaygın olarak kullanıldı. Türkiye'de ise Hasankeyf'in sular altında kalmaması için çok safiyane duygularla Ilısu Barajı'na karşı çıkanlar asıl kampanyanın hangi amaçla yürütüldüğünü öğrenemediler. Türk medyası da haberi "Yaşasın Hasankeyf kurtuldu" başlığı altında kamuoyuna duyururken, Mehmet Ali Kışlalı gibi bir iki gazeteci haricinde olayın siyasi yönü ile ilgilenen olmadı. Aynı sivil toplum örgütleri bir süre sonra Türkiye'nin kuzey doğusunda Çoruh Nehri üzerinde yapılacak Yusufeli Barajı'na karşı da başarılı bir kampanya yürüttüler. Bu ikinci kampanyada da; "Gürcü azınlık evlerinden edilecek, Gürcü kültürüne ait tarihi eserler sular altında kalacak" gibi Ilısu'dakine benzer argümanlar kullanıldı. Yusufeli Projesi Türk kamuoyunda daha çok "Rafting cenneti elden gidiyor" başlığı altında tanındı. Ilısu Barajı, 15 yıllık bir gecikme ile 2019 yılında su tutmaya başlayarak, 2021 yılında tamamen devreye girdi. Yusufeli Barajı ise Kasım 2022'de açıldı.

BTC'ye karşı yürütülen kampanyada Friends of the Earth International(FoEI), CEE Bankwatch Network, Kurdish Human Rights Project, The Corner House ve Georgia Greens isimli örgütler yer aldı.

Sekreteryası Hollanda'da olan Friends of the Earth International, kampanyalarında, daha çok İngiliz medyası aracılığıyla kamuoyuna ulaştı. FoEI'nin yürütme organı, o tarihte başkanlığını Tony Juniper'in üstlendiği İcra Komitesiydi. 1996 yılında kurulan FoEI Destekleyiciler Konseyinde dünyaca tanınmış siyasetçi, bilim adamı ve akademisyenler, isimler yer almakla birlikte üyeler sadece isimlerinin kullanılmasına müsaade ediyorlardı ve faaliyetlerden sorumlu değillerdi. FoEI, Green Peace tarafından terkedilen marjinal alanlarda faaliyet göstererek popüler oldu. "BTC'yi Durdurun" kampanyasını ilk başlatan örgüt olan FoEI'nin parasal kaynaklarının iyi olduğu ve dünyanın çok sayıda ülkesindeki küçük NGO gruplarını harekete geçirebildiği biliniyor.

Central and Eastern European Bankwatch Network eski doğu bloğuna dahil 14 ülkede üye örgütleri olan bir uluslararası sivil toplum örgütüdür. 1995 yılında kurulan CEE Bankwatch Network'ün merkezi o yıllarda önce Budapeşte idi (şimdi Prag). Bilhassa kısa süre içinde 50'ye yakın Avrupalı NGO'yu harekete geçirebilme, kampanya konularını uluslararası basın ve politik arenada etkin şekilde gündeme getirebilme özellikleri ile tanınıyor. Örgütün ana hedefi uluslararası finans kuruluşlarının faaliyetlerini izlemek ve alternatif politika ve projeler oluşturmaktır.

Kurdish Human Rights Project (KHRP) 1992 yılında İngiltere'de kurulan, 2011 yılından itibaren bir faaliyetine rastlanmayan ve Kürtlerin yaygın yaşadığı ülkelerde insan haklarını izlediğini ifade eden bir örgüttür. Örgütün Onursal Başkanı, PKK lideri Öcalan'la Suriye'de buluşması basına yansıyan ve 2016 yılında vefat eden Lord Avebury, örgütün İcra Direktörü ise İlısu Barajı'na karşı kampanyayı yönetmiş olan Kerim Yıldız'dı. KHRP kampanyalarını çok sayıda kuruluştan küçük miktarlarda kaynak toplayarak finanse ederdi. Örgüt, Türkiye'de Çağdaş Gazeteciler Derneği, Çağdaş Hukukçular Derneği, İnsan Hakları Derneği, İnsan Hakları Vakfı, Mazlum-Der ve TOHAV'la işbirliği yaptığını belirtirdi.

1997 yılında İngiltere'de kurulan The Corner House kendi ifadesine göre çevre ve sosyal adalet alanında demokratik girişimleri ve toplum hareketlerini desteklemektedir. Bunlar arasında toprak ve su hakları

veya daha iyi sağlık hizmetleri için hareketler olduğu gibi madencilik, baraj ve ormancılık projelerine veya ırk ayrımına karşı kampanyalar da mevcuttur. The Corner House'un basınla ilişkileri çok güçlüdür. İlsu ve BTC kampanyalarında gazetelere veya bankalara gönderilecek yazıların kaleme alınması ve halkla ilişkiler konularında etkin rol oynamıştır. İyi parasal kaynağa sahip olduğu bilinmektedir.

Georgia Greens veya Green Alternative çok küçük bir örgüt olup, boru hattı güzergâhı üzerindeki üç ülkeden BTC aleyhtarı kampanyaya katılan tek sivil toplum kuruluşuydu. CEE Bankwatch Network'ten Manana Kochladze tarafından 2000 yılında kurulmuştur.

İngiliz The Guardian Gazetesi 1999 yılı Mart ayından itibaren İlsu ve Yusufeli Barajları'na karşı NGO gruplarının argümanlarından oluşan birçok haber ve makale yayımlayarak finansmanın engellenmesinde ve İngiliz şirketi Balfour Beatty'nin projeden çekilmesinde etken oldu. Bunlardan bazı başlıklara beraberce göz atalım; 1 Temmuz, 1999, Perşembe: *Baraj Küstahlığı*, 17 Kasım 1999, Çarşamba: *Cehennem Mahkum - Nicholas Hilyard bölgeyi ziyaret etti ve bir felaketin hazırlanışını gördü*, 19 Şubat 2000, Cumartesi: *Tufandan Önce*, 5 Nisan 2001, Perşembe: *İnsan Hakları Ticareti*, 12 Temmuz 2001, Perşembe: *Baraj Finansmanı Savunmasında Öfke* (Yusufeli ile ilgili), 14 Kasım 2001, Çarşamba: *Balfour Çekilince İlsu Barajı Tehlikede - Kürtlerin Memleketini Sular Altında Bırakacak 1.25 Milyar Pound'luk Tartışmalı Projeye Ölümcül Rüzgar*, 26 Şubat 2002, Salı: *Hepsi Lanetli - Britanya Kürtlerin Evlerini Su Altında Bırakacak Projenin Finansmanını Tekrar Deniyor*. Haber başlıklarında İngilizce Baraj anlamına gelen "dam" kelimesiyle, lanetli anlamına gelen "damned" in benzerliği ustaca kullanılmıştı.

BTC projesi için de benzer haberler yayımlandı. Ancak BP'nin uluslararası projelerdeki tecrübesi, Çevre ve Sosyal Etki Değerlendirme çalışmalarında izlediği mükemmeliyetçi tutum olumlu etki yaptı. Tanıtmaya çalıştığımız bu beş örgütün kampanyası projeyi çevre ve sosyal etkileri açısından daha iyi hale getirmek değil, sadece engelleme amaçlıydı. Ancak bütün sivil toplum örgütlerinin bu şekilde çalıştıklarını varsaymak haksızlık olur. Bu beş örgüt dışında kalan birçok sivil toplum

kuruluşu yaptıkları öneriler çerçevesinde projenin çevresel ve sosyal etkilerinin daha iyi hale getirilmesi için çaba sarfettiler. Böylece bir yılı aşan bir sürede dünyanın bu bölgesinde hazırlanmış en kapsamlı çevresel ve sosyal etki değerlendirme raporu uygulamaya kondu.

BTC projesinde Arazi Temin ve İnşaat fazına geçilmesiyle, proje lideri BP ve projeye finansman sağlaması düşünülen kuruluşlara karşı kampanya yoğunlaştı. The Guardian, 31 Ağustos 2002 Cumartesi sayısında kampanyayı "*BP'nin Türk Boru Hattını Döşeme Planı Üzerinde İnsan Hakları Kavgası*" başlığı ile duyurdu. 28 Ekim 2002 tarihinde Lordlar Kamarası'nda Lord Avebury başkanlığında "*BP'nin Yeni Hazar Boru Hattı Kamu Kaynaklarının Kullanımına Uygun mu?*" konulu bir seminer düzenlendi. FoEI'den Tony Juniper, KHRD'den Kerim Yıldız, İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi'nden Metin Kılavuz'un da aralarında bulunduğu yedi konuşmacının genelde BTC aleyhine konuştukları toplantı sonunda İngiliz İhracat Kredi Garanti Kuruluşu ECGD'nin projeye ilişkisinin araştırılması ve BP başkanına mektup gönderilmesi kararlaştırıldı. Aynı gün Londra'da bir tiyatrodaki FoEI, KHRP, CEE Bankwatch ve The Corner House tarafından hazırlanan "*BP'nin Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Boru Hattı Hakkında Ortak Kaygılar*" adlı bir kitabın tanıtımı yapıldı.

Bu arada Gürcistan'da dışı yönelik olarak çevreci ama gerçekte siyasi bir mücadele yürütülüyordu. Gürcistan hükümeti güzergâhı onaylarken güneyde Ermeni azınlığın yaşadığı ve Rus üslerinin bulunduğu Ahılkelek yerine, boru hattının daha kuzeyden Borjomi Vadisi civarından geçmesini tercih etmişti. İçinde Borjomi maden sularının sahipleri ve muhalefet milletvekillerinin de olduğu bir grup, boru hattının Borjomi maden sularına zarar vereceği söylemiyle, güzergâhın tekrar güneye, o sırada merkezi hükümetten otonomi isteyeceği söylentileri dolaşan, Ahılkelek bölgesine kaydırılması için kampanya başlattılar. Gürcistan Çevre Bakanı Nino Chkobodze'nin kararsız kalması üzerine Cumhurbaşkanı Şevardnadze 2 Aralık 2002 tarihli basın toplantısında güzergâhla ilgili bütün çevresel tedbirlerin alındığını ve boru hattı inşaatına yönelik kısıtlamaların kaldırıldığını açıkladı. Ancak Borjomi konusu, proje finansmanının önündeki engellerden biri olarak kalmaya devam etti.

2003 Yılı – Finansman Savaşları

16 Ocak'ta Yeni Şafak Gazetesi'nde "Bakü-Ceyhan'a İnceleme" başlığı ile bir haber yayımlandı. Haberde Enerji Bakanlığı bünyesinde enerji yolsuzluk ve usulsüzlüklerinin yanında, Bakü-Ceyhan'ı mercek altına alan bir komisyon kurulduğu ve bu komisyonun incelediği konular arasında 57. Hükümetin son döneminde gerçekleşen Bakü-Ceyhan ihalelerinin de yer aldığı belirtiliyordu. İhaleleri her aşamada denetleyen BP proje yönetimi aynı gün gönderdiği e-mail ile bu tip haberlerin Türkiye sınırları dışında da projenin itibarını zedeleyeceğini ve bankalarda projeye ilgili soru işaretleri yaratacağını belirterek proje ortakları olarak bu konuda ne yapabileceklerini sordu.

2002 Kasım ayından itibaren BP proje karşıtı gelişmeleri de dikkate alarak BTC projesinin çevresel, sosyal ve ekonomik etkilerini değerlendirebilecek bağımsız bir komisyon kurulması için girişimlerde bulunmaya başladı. Bu komisyonda görev yapacakların uluslararası itibara sahip, dürüstlükleri tartışma götürmez, liderlik özelliklerine sahip, tarafsız, pragmatik, açık fikirli akil adamlar olması gerekiyordu. 14 Ocak 2003 tarihinde BTC projesi ve BP'nin Hazar'daki diğer projelerinin çevresel, sosyal ve ekonomik etkileri hakkında objektif tespitlerini bildirmek üzere "Hazar Kalkınma İstişari Paneli" isimli komisyonun kurulduğu başta Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Cumhurbaşkanları olmak üzere yetkililere duyuruldu. Başkanlığını Care Capital'ın CEO'su Jan Leschly'nin üstlendiği heyette Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (Brundtland Komisyonu) eski Genel Sekreteri Jim MacNeill, ABD Ticaret ve Dışişleri eski Müsteşarı ve Hazine eski Bakan Yardımcısı Stuart Eizenstatt ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Özel Temsilcisi ve Brundtland Komisyonu üyesi Mohamed Sahnoun yer aldılar. Panel, öncelikle Çevre ve Sosyal Etki Değerlendirme raporlarını inceleyerek, yatırımcılara birçok yapıcı tenkit ve önerilerde bulundu. Ayrıca Arazi Temini ve İnşaat sürecindeki faaliyetleri takip ederek bazı hususların iyileştirilmesini sağladı.

10 Şubat'ta BTC şirketi CEO'su Townshend, Bakan Güler'e yazdığı mektupta BOTAŞ Genel Müdürü ve BOTAŞ BTC Direktörlüğüne gerekli harcama yetkileri verilmemesi halinde projede gecikmeler ortaya

çıkmasının muhtemel olduğunu ve ortaya çıkacak ilave maliyetin anlaşmalar gereği Türkiye tarafından karşılanacağını belirterek yardımını istedi.

Boru hattı inşaatında kullanılacak borular Şubat ayından itibaren İskenderun Limanı'na indirilmeye başlandı.

Gürcistan boru hattı güzergâhı tartışmalarının, uluslararası finansman kuruluşlarının da gündemine gelmesi üzerine Cumhurbaşkanı Şevardnadze 2003 yılı Şubat ayı ortasında Dünya Bankası ve EBRD Başkanları ile IFC Başkan Yardımcısına bir mektup göndererek boru hattının neden Ahılkelek bölgesinden geçmediğini izah etti.

Projeye karşı kampanyanın artarak devam etmesi üzerine Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev 24-27 Şubat 2003 tarihleri arasında yapacağı Washington ziyaretinde, finans kuruluşları ile yapılacak görüşmelere, Gürcü ve Türk yetkililerin de katılmasını iki ülke Cumhurbaşkanı'ndan istedi. Bu seyahat aynı zamanda Cumhurbaşkanı Aliyev'in vefatından önce gerçekleştirdiği son ABD temasları oldu. Aliyev 21 Nisan'da Bakü'de halka hitap ederken fenalaştı. 3 Mayıs'ta Ankara GATA Hastanesi'ne getirilen ve burada bir by-pass ameliyatı geçiren Aliyev, 6 Ağustos günü bir ambulans uçakla ABD Cleveland Kliniği'ne sevk edildi. 15 Ekim'de Azerbaycan'da gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçiminden iki hafta önce oğlu lehine adaylıktan çekildi. Aliyev, 12 Aralık'ta 80 yaşında Cleveland'da vefat etti.

Cumhurbaşkanı Sezer'in talimatıyla Türkiye'yi temsilen yazarın ve Dışişleri Bakanlığı'ndan Berris Ekinci'nin katıldığı Washington toplantıları zorlu geçmesine rağmen üç geçiş ülkesinin ortak ve kararlı tutumunun sergilenmesi açısından çok olumlu netice verdi. Gündemde Gürcistan güzergâhı ile ilgili yaratılan negatif kamuoyu, Azerbaycan Petrol Fonu'nun BTC projesinde kullanılması ve daha evvel değinmediğimiz fakat iki yıldır gündemde olan TPAO'ya Olumsuz Rehin Hükümü (Negative Pledge Clause) uygulanması konuları vardı.

24 Şubat Pazartesi sabahı üç ülke ve BP temsilcilerinin hazırlık toplantısından sonra Overseas Private Investment Corporation (OPIC)

ziyaret edildi. Bilindiği üzere OPIC, ABD şirketlerinin yabancı ülkelerdeki yatırımlarını ve ABD bankalarının projeye vereceği kredileri garanti altına almaktadır. Burada OPIC'in her türlü hazırlığı tamamladığını ve finansman için pürüz kalmadığını öğrendik. Öğle saatlerinde Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Johannes Linn ve ekibiyle görüşüldü. Dünya Bankası projeye kredi vermemekle birlikte, özel sektör yatırımlarını finanse eden yan kuruluşu IFC'nin (International Finance Corporation) kararlarını yönetim kurulunda onaylamaktadır. Burada en büyük engel IMF'in (International Monetary Fund) Azerbaycan ve Türkiye ile ilgili kuralları idi. IMF, Azerbaycan Petrol Fonu'nun BTC'deki SOCAR hissesinin finansmanı için kullanılmasına karşı çıkıyor ve sosyal projeler için kullanılmasını şart koşuyordu. Johannes Linn bu konuda olumsuz bir yorum yapmadı ve Azerbaycan ile IMF arasındaki görüşmelerin devam etmesi gerektiğini vurguladı. IMF, TPAO'nun diğer petrol şirketleri gibi uzun vadeli ve düşük faizli kredi kullanmak için, projeden ileride elde edeceği petrol gelirlerini teminat olarak göstermesine karşı çıkıyordu. Gerekçe olarak da Türkiye Cumhuriyeti ile imzalanan stand-by anlaşmaları çerçevesinde kamu kuruluşlarının tüm gelirleri üzerinde IMF'in öncelik hakkı bulunmasını gösteriyordu. Hazine bu konuda çalışmalar yapmış ve istenen bütün bilgi ve belgeleri 1,5 ay önce göndermişti. Yazar, Başkan Yardımcısı Linn'e ilave bilgi ve belgeye ihtiyaç olup olmadığını sordu ve gerek olmadığını ve kararın kısa süre içinde açıklanacağını öğrendi.

Öğleden sonra US Eximbank Başkanı ile yapılan toplantıda finansman hazırlıklarının iyi gittiğini, kredi anlaşmalarını yaz aylarında onay için kongreye göndereceklerini ve kongre onayının 30 gün sürdüğünü öğrendik. Ancak projedeki ABD'den ekipman ve hizmet alımının düşüklüğünden şikayet ettiler. BP ise Mega Proje petrol arama ve üretim yatırımlarında ABD payının çok yüksek olduğunu ve bu iki projenin birbirini tamamladığını vurguladı.

24 Şubat akşamüstü IFC Başkanı Peter Woicke ile toplantı Gürcistan ağırlıklı geçti. Woicke, Borjomi Vadisi ile ilgili tartışmaların kendilerini rahatsız ettiğini belirterek neden diğer güzergâh alternatiflerinin seçilmediğini sordu. Gürcistan heyeti, Cumhurbaşkanı Shevardnadze'nin daha evvel göndermiş olduğu mektubu sundu,

Ahılkelek güzergâhının bölgedeki Rus üsleri nedeniyle terk edildiğini, Borjomi Vadisi'nde çevre ile ilgili her türlü tedbirin alındığını belirtti. Yazar söz alarak, projenin Güney Kafkasya'nın kalkınmasında tetikleyici rol oynayacağını ve bölgeye başka yatırımların gelmesini sağlayacağını vurguladı. Woicke, sivil toplum örgütlerinin itirazlarını değerlendireceklerini ve bunlarla ilgili hükümetler ve BP'den izahat isteyeceklerini, cevapları makul buldukları takdirde projeyi onaylayacaklarını söyleyerek, projeye karşı çıkanların resmi itirazlarını yapmaları için öngörülen 120 günlük süreyi Mayıs ayı içinde başlatacaklarını belirtti. Herşey yolunda giderse IFC kredilerinin Ekim-Kasım ayları içinde onaylanabilecek olması gelen heyetleri memnun etti.

25 Şubat Salı günü sabah saatlerinde Mayflower Oteli'nde Azerbaycan-ABD ve Türkiye-ABD iş konseyleri tarafından Cumhurbaşkanı Aliyev onuruna düzenlenen ve 500 civarında davetlinin katıldığı toplantı gerçekleşti. Türk, Gürcü, Azerbaycan ve ABD temsilcileri olarak Cumhurbaşkanı'nı kapıda karşılayarak salona getirdik. ABD adına Büyükelçi Mann, Gürcistan adına Chanturia ve Türkiye'yi temsilen yazar, Aliyev'le birlikte panelde yer aldık. Türk-ABD İş Konseyi Başkanı emekli General Scowcroft (baba Bush yönetiminin Ulusal Güvenlik Danışmanı) Aliyev'i takdim ederek kürsüye davet etti. Aliyev, Azerbaycan'ın 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya petrol sanayiinde oynadığı rol ve Doğu-Batı Enerji Koridoru'nda gelinen noktayı anlatarak, Karabağ ve Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgal altında olduğunu vurguladı. Chanturia'dan sonra konuşan yazar, diğer konuşmacılardan farklı olarak BTC projesine değinmekle birlikte ağırlıklı olarak Hazar doğalgazının Türkiye'ye ve Avrupa'ya taşınması ve Şahdeniz projesini anlattı ve Türkiye'nin hedefinin bölge ülkelerinin bağımsızlığı ve refahı olduğunu belirtti. Panelden sonra Aliyev, doğalgaz konusuna ağırlık verdiği için yazara teşekkür etti ve Cumhurbaşkanı Sezer'e iyi dileklerini iletmesini istedi.

Aynı gün öğleden sonra BTC anlaşmalarına taraf ülkelerin temsilcilerinin bir arada olmasından faydalanarak belli aralıklarla yapılan Hükümetlerarası Anlaşma Değerlendirme toplantısı gerçekleşti. Toplantıda boru hattı güzergâhı, kamulaştırma

çalışmalarında geline aşama, BOTAŞ'ın performansı, finansman, vergi uygulamaları ve Irak krizi ele alındı. Kamulaştırmada en büyük sorunun, sahibi belli olmayan (Türkiye güzergâhında 2000) ve hukuksuz olarak işgal edilen araziler olduğu anlaşıldı. BOTAŞ'ın bir müteahhit gibi çalışmadığı, harcama limitlerinin düşük olduğu, gerekli personeli işe almakta geciktiği belirtildi. BTC hissedarlarının özkaynaktan günde 4 milyon \$ harcadıkları, finansmanın gecikmesi durumunda iki buçuk yıla dağılacak olan özkaynak harcamalarının bir yılda yapılacağı, bunun da Azerbaycan'ı sıkıntıya sokacağı anlaşıldı.

Aynı gün akşamüstü Zeyno Baran'ın, düşünce kuruluşu Nixon Center'de düzenlediği basına kapalı toplantıda, BTC projesinde geline son durum değerlendirildi ve Gürcistan'ın güvenliği ele alındı. İleriki yıllarda Türkiye'ye yerleşecek ve Büyükelçi Matt Bryza ile evlenecek olan Baran, projeye verdiği destek ve Gürcistan konusundaki derin bilgisi ile önemli bir rol oynadı.

Akşam yemeğinde Büyükelçi Mann ve yazar bir araya gelerek yapılacak işleri değerlendirdiler. Yemekten sonra ABD Milli Güvenlik Konseyi Direktörü Matt Bryza ile buluşan yazar ona IFC veya Dünya Bankası görüşmeleri ile ilgili bilgi verdi.

26 Şubat Çarşamba sabahı ABD Dışişleri Bakanlığı'nda düzenlenen ve konuyla ilgili diğer bakanlık ve kuruluşların da davetli olduğu dört saatlik toplantıda BTC ve Gürcistan'ın güvenlik sorunları ele alındı. Yazar, Hazar gazının Avrupa'ya götürülmesi konusunda Türkiye'nin son beş ayda yaptığı çalışmaları anlattı ve bir ortak strateji önerdi. Bu toplantı ile üç ülke temsilcilerininin Washington temasları sona erdi. Cumhurbaşkanı Aliyev ise öğleden sonra Başkan Bush ve diğer yetkililer ile görüşerek temaslarını tamamladı.

Mart ayı içinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarlığı görevinden ayrılan ve emekliliğini isteyen yazar, bu tarihten sonra katıldığı toplantılar, karar vericilerle yaptığı görüşmeler ve yazdığı makaleler ile projeye destek olmaya devam etti.

Nisan 2003'te kamulaştırma çalışmalarında sona yaklaşıldığı sırada boru hattı inşaatı başlatıldı. Toplam uzunluğu 1767 km olan 50 milyon,

t/yıl kapasiteli hattın 443 km'si Azerbaycan, 248 km'lik kısmı Gürcistan ve 1076 km'si Türkiye sınırları içinde kalmaktadır. Hat boyunca inşa edilen 8 pompa istasyonunun dördü Türkiye bölümündedir. Türkiye'ye Geçiş Vergisi ve İşletmecilik Hizmetleri için ödenecek tutar taşınacak petrol miktarına bağlı olarak ilk 16 yıl için 140-200 milyon \$, 17'nci yıldan sonra 200-300 milyon \$ olacaktır.

IFC ve EBRD uzmanlarının çevresel ve sosyal etki raporunu onaylamalarını müteakip, yani 2003 yılının ortalarında proje her iki banka tarafından 120 gün süreyle kamuoyunun incelemesine açıldı. Bu süre zarfında gelen yorum ve kritikler değerlendirildi. Aralık ayında, İlisu ve Yusufeli projelerinde hedef haline gelen İngiliz İhracat Kredi Garanti Kurumu (ECGD) ile ilgili olumlu haber geldi. İlgili Bakan Mike O'Brien tarafından 17.12.2003 tarihinde parlamentoya yapılan yazılı açıklamada ECGD'nin BTC projesine 150 milyon \$ ihracat kredi garantisine yönelik teklifi kabul ettiğini bildirdi. Diğer ülkelerin ihracat kredi kurumları ve uluslararası finans kuruluşlarından da olumlu haberler gelmeye devam etti.

2004 Yılı - Finansman Paketi Tamamlanıyor, İnşaat Gecikiyor

Kredi paketinin tamamlanması 2004 yılının ilk aylarında gerçekleşecekti. 3 Şubat 2004 tarihinde Bakü'de düzenlenen bir törenle 15 ticari bankanın oluşturduğu bir grupta 1 milyar \$'lık sendikasyon kredisi imzalandı. Böylece son güncellemelerle 2,6 milyar \$'a ulaşan BTC finansman paketi tamamlanmış oldu ve boru hattının 2005 yılında devreye girmesinin önü açılmış oldu. Sonuçlandırılan paket 208 döküman ve 17.000 imzadan oluşuyordu. AB'nin başlangıçta karşı çıktığı bu projenin finansmanında yer alan ticari bankaların ikisi hariç hepsinin AB ülkelerinden olması işin enteresan yanı idi. Törende konuşan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, BTC inşaatının hızla ilerlediğini ve yakında doğalgazla ilgili projelerin de gerçekleşeceğini söyledi. Türkiye adına Bakan Güler, Gürcistan adına Chanturia ve Azerbaycan adına Başbakan Yardımcısı Şerifov anlaşmalara imza attılar. Bakan Güler konuşmasında, BTC inşaatının zamanında tamamlanacağını açıkladı. BP'den yapılan açıklamada boru hattı inşaatının %56'sının

tamamlandığı ve halihazırda hat boyunca faaliyet gösteren 17 şantiyede 12.000 işçinin çalıştığı belirtiliyordu.

Nisan 2004 sonunda yazarın bir konferansta karşılaştığı Bakanlık ve BOTAŞ yetkilileri, inşaatta altı ayla onbir ay arasında bir gecikmeden söz ettiler. 5 Mayıs'ta Uluslararası Enerji Ajansı'nın İstanbul'da düzenlediği Avrupa'ya Gaz Nakli konulu konferansta BTC Proje Direktör Yardımcılığı'na yeni atanan Gökmen Çoloğlu ve yazar yanyana oturdular. Kıymetli bir mühendis olan Çoloğlu, Lot A ve o bölümdeki pompa istasyonunda çok büyük gecikmeler olduğunu, 2004 yazında inşaat hızını artırarak bir kısım gecikmeyi kapatmayı hedeflediklerini söyledi. BOTAŞ BTC ekibi işi hızlandıracak birçok tedbirler alarak kötü gidişatı kontrol altına aldı.

Bir süre sonra BTC'nin Gürcistan ve Türkiye kesimlerinde önemli gecikmeler olduğuna dair haberler uluslararası basında yer almaya başladı. Daha evvel bitiş tarihi olarak 2005 yılının ilk çeyreğini işaret eden BP yetkilileri de 2005 ikinci yarısını hedef olarak göstermeye başladılar. Hidrokarbon sektöründe önemli bilgi birikimine sahip gazeteci John Roberts Londra'da mukim Newsdesk'e yazdığı 6 Mayıs tarihli haberde birkaç aydan altı aya kadar bir gecikme olduğunu yazdı. Türkiye'de, Gürcistan sınırından başlayarak Allahuekber dağlarından geçen ve Tepe İnşaat konsorsiyumunun hem boru hattı, hem de pompa istasyonu inşaatını üstlendiği Lot A bölümünde zor şartlar nedeniyle önemli gecikmeler yaşandığı, takip eden Lot B bölümünde de bazı gecikmeler olduğu, güneydeki Lot C ve Ceyhan Kara ve Deniz Terminali inşaatlarının programa uygun yürüdüğü belirtiliyordu. Türk yetkililer, Türkiye bölümündeki gecikmelerin 2003 inşaat sezonunun kaybedilmesi nedeniyle oluştuğunu ve asıl endişe duydukları hususun Gürcistan'la ilgili sorunlar olduğunu gizlemiyorlardı.

Gürcistan'da tartışmalı bazı arazilerin kamulaştırma işleminin henüz tamamlanamamış olması ve Kasım 2003'te Gül Devrimi ile iktidarı ele geçiren Saakaşvili yönetiminin anlaşma şartlarını yeniden gözden geçirmesi nedeniyle zaman kaybı yaşandığı belirtiliyordu. İleriki aylarda Saakaşvili hükümeti projenin Gürcistan için önemini ön plana çıkararak kuvvetli destek verdi.

Haziran - Temmuz aylarında projeyi engellemeye çalışan ve daha evvel tanıttığımız NGO'lar, gecikmeler ve olası maliyet artışlarından cesaret bularak kampanyalarını yeniden canlandırdılar. İnşaat firmaları tarafından işçi haklarının ayaklar altına alındığını iddia ettiler, Gürcistan ve Azerbaycan'da kamulaştırma esnasında ortaya çıkan birkaç olumsuz uygulamayı ön plana çıkarttılar. 26 Haziran'da Friends of the Earth, Kurdish Human Rights Project ve The Corner House ortak bir basın açıklamasıyla "Çevresel Zaman Ayarlı Bomba" başlığı altında BTC inşaatının acilen durdurulmasını talep ettiler. İnşaatın Türkiye kesiminde çalışırken işten ayrılmış veya atılmış ismi açıklanmayan dört uzmanın ifadesine dayanarak, dizayn spesifikasyonlarına uyulmadığı, uygun olmayan malzeme kullanıldığı, sağlık - emniyet kurallarına uyulmadığı, konunun uzmanı olmayan ve gerekli eğitimi almamış personel çalıştırıldığı gibi iddialar gündeme getirildi. Ayrıca güzergâh boyundaki yerleşim birimlerinde yaşayanların boru hattının tehlikeleri konusunda uyarılmadıkları belirtildi.

23 Temmuz'da BP, Gürcistan hükümetinin talebi üzerine Borjomi bölgesindeki 17 km'lik bölümde inşaatı 2 Ağustos'a kadar ara verildiğini açıkladı. Hükümetin bölgede ekolojik bir değerlendirme yapma isteğinin anlayışla karşılandığı belirtilen açıklamada, inşaatı vazgeçilmesi veya alternatif bir rota seçilmesinin gündemde olmadığı belirtildi. 29 Temmuz'da Gürcistan Çevre Bakanı Lebnidze boru hattı inşaatına bir hafta içinde tekrar başlanabileceğini ve ekolojik güvenlik normlarını titizlikle izleyeceklerini vurguladı. 30 Eylül tarihinde ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Elisabeth Jones, boru hattı inşaatında en son teknolojilerin kullanıldığını, BP ve inşaat müteahhitlerinin anlaşmalar çerçevesinde hareket ettiğinden ABD yönetiminin emin olduğunu ve inşaatı devam edilmesini arzu ettiklerini açıkladı. Cumhurbaşkanı Saakaşvili 5 Ağustos'da Washington'da ABD Dışişleri Bakanı Powell'la görüşmesinden sonra, BP ile alınacak tedbirler konusunda mutabakat sağlandığını ve inşaatın yeniden başlayacağını açıkladı.

12 Ağustos'ta Tiflis'te Başkan Saakaşvili ile görüşen Başbakan Erdoğan, BTC'nin daha fazla gecikmemesi gerektiğini vurguladı.

9 Eylül'de Gürcistan Uluslararası Petrol Şirketi ve aynı zamanda boru hatları müzakere heyeti Başkanı Gia Chanturia, Cumhurbaşkanı Saakaşvili tarafından görevden alındı.

19 Eylül'de Gürcistan'da faaliyet gösteren bazı sivil toplum örgütü temsilcileri EBRD, IFC ve Dünya Bankası'na gönderdikleri bir basın açıklamasıyla Borjomi Vadisi'nin korunması için gerekli tedbirlerin alınmadığını ve finans kuruluşlarının duruma el koymaları gerektiğini savundular.

22 Eylül'de Kurdish Human Rights Project, Ferhat Kaya isimli insan hakları savunucusunun BTC projesinden etkilenen insanlarla 5 Mayıs tarihinde yaptığı toplantı sırasında polis tarafından tutuklanarak dövüldüğünü ve davanın delil yetersizliği nedeniyle reddedildiğini duyurdu. NGO Direktörü Kerim Yıldız, konunun İngiliz hükümeti tarafından takip edilmesi gerektiğini savundu.

26 Kasım'da SOCAR Başkanı Natig Aliyev, proje maliyetinde 350-400 milyon \$ arasında bir artış beklendiğini duyurdu.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 13 Aralık'ta Londra'da, bazı gecikmelere rağmen projenin başarılı şekilde yürüdüğünü açıkladı.

2005 yılı BOTAŞ'ın Türkiye'de, BTC şirketinin de Gürcistan'da meydana gelen büyük gecikmeleri telafi etme çabalarına sahne oldu.

2006 Yılı - Açılış

Mayıs ayında Azerbaycan'da başlayan petrol pompalama işlemi sonucunda ilk hampetrol 28 Mayıs'ta Ceyhan Terminali'ne ulaştı. Haziran ayında tankerlere yükleme işine başlandı ve 13 Temmuz'daki resmi açılış törenine kadar yedi tankere yükleme yapıldı.

Yazarın da davetli olduğu kutlamalar, 12 Temmuz akşamı Cumhurbaşkanı Sezer'in, BTC Boru Hattının açılışı nedeniyle 19.30'da Çırağan Sarayı'nda verdiği yemek ile başladı.

13 Temmuz'da Ceyhan tarihi bir gün yaşadı. Üç ülke Cumhurbaşkanı özel uçaklarıyla İncirlik üssüne gelirken, diğer konuklar kiralanan yolcu uçaklarıyla Adana Havalimanı'na ve oradan Ceyhan tesislerine geçtiler. Hattın açılış töreni, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ev sahipliğinde, Gürcistan Cumhurbaşkanı Mikhaıl Saakaşvili, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, KKTC Başbakanı Ferdi Sabit Soyer, İngiltere Başbakan Yardımcısı John Prescott, BP CEO'su Lord Brown ve 32 ülkeden bakan veya bakan yardımcılarının katılımıyla gerçekleştirildi. Yurt dışından özel olarak getirilmiş olan dev çadırda önce BTC'nin hikâyesini anlatan üç dakikalık bir film gösterildi. BTC CEO'su Townshend'in konukları selamlamasının ardından sırasıyla BP Başkanı Lord Brown, BP Hazar Bölge CEO'su Woodward, Başbakan Erdoğan, Cumhurbaşkanı Saakaşvili, Cumhurbaşkanı Aliyev ve Cumhurbaşkanı Sezer konuşmalarını yaptılar. Üç Cumhurbaşkanı ve Lord Brown sembolik boru döşeme seremonisini gerçekleştirdikten sonra Tekfen Orkestrası'nın üç ülkeden müzisyenlerle icra ettiği parçalar dinlendi ve tören sona erdi.

2006 Sonrası

BTC, Hazar petrolünü başarıyla Akdeniz'e taşımaya devam etti. Ancak hattın Türkiye bölümünü işleten BIL'in (Botaş International Ltd.) kontratla ilgili şikayetleri artmaya başladı. Başlangıçta Türkiye'deki dört pompa istasyonunun motorlarının yakıt olarak ham petrol kullanması öngörülmüştü. Bu ham petrol sabit fiyatla BTC'den temin edilecekti. Fakat daha sonra BP emisyonları azaltmak ve boru hattını daha çevreci yapmak amacıyla projenin değiştirilmesi ve yakıt olarak doğalgaz kullanan pompa istasyonlarına dönülmesi kararını alarak uygulattı. Bu aşamada BOTAŞ doğalgazın pompa istasyonlarına nasıl ulaştırılacağı konusunu müzakere etmekle birlikte, doğalgazın nasıl fiyatlandırılacağını atlamış olabilir. Doğalgaz fiyatının aşırı artması üzerine BIL BTC operasyonundan zarar etmeye başladı. BTC şirketi, BOTAŞ'ın taleplerine olumlu bakmayınca BIL konuyu 2008 Ekim ayında uluslararası tahkime götürdü. 12 Nisan 2011 tarihinde Hürriyet Gazetesi'nde yayımlanan haberde BIL Genel Müdürü Palaz, Hattın

işletmesinden 2010 yılı sonuna kadar 31 milyon \$ zarar ettiklerini açıklayarak, anlaşmadaki hükümler nedeniyle kendinden önceki yönetimleri suçladı. Yazarın da eski BOTAŞ Genel Müdürü Yardım ile birlikte BOTAŞ lehine şahitlik yaptıkları tahkim duruşmaları, Londra'da Uluslararası Ticaret Odası'nın Tahkim mahkemesinde görüldü. BTC tarafı, Türkiye'nin boru hattını ne pahasına olursa olsun istediğini ve bu nedenle zarar edebileceği anlaşmalara imza koyduğunu savundu. Türk tarafı olarak, başından itibaren Dünya Bankası tarafından karşılanan fizibilite raporundaki verileri kullanarak ticari teklif verildiğini, bu tekliflerin hiçbirisinde Türkiye'nin zarar etmesinin öngörülmediğini anlattık ve zararın projede kapsam değişikliği nedeniyle ortaya çıktığını belirttik. İlerleyen dönemde Hükümetlerarası bir anlaşmayla pompa istasyonları için sabit fiyatla 150 milyon metreküp doğalgaz sağlanması üzerine tahkim geri çekildi.

Sonuçlar

BTC projesi öncelikle Azerbaycan ve Gürcistan'ın bağımsızlıklarını perçinledi. BTC ham petrol boru hattı, daha sonra karar verilen Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı projesinin önünü açtı. Gürcistan bu sayede yabancı sermaye yatırımları için güvenilir ülke oldu. Petrol gelirlerini hızla artıran Azerbaycan büyük ekonomik gelişme kaydetti. Türkiye'nin stratejik önemi daha da artarken, Azerbaycan elde ettiği petrol gelirleri ile Türkiye'de Petkim, Star rafinerisi ve TANAP gibi büyük yatırımlara imza attı.

Kaynakça

1. Lale Sarıbrahimoğlu, *Kurt Kapanında Kısır Siyaset – Gizli Belgelerle Boru Hattı Bozgunu*, İmge Kitabevi, Kasım 1997, 1. Baskı.
2. Doç. Dr. H. Yurdakul Yiğitgüden, "Doğu-Batı Enerji Koridoru ve Avrupa Arz Güvenliği", *Dünya Enerji*, Sayı 22, Ağustos 2002, S. 46-47.
3. "Bakü-Ceyhan'ın Temeli Atıldı", *Dünya Enerji*, Sayı 24, Ekim 2002, S. 14-17.
4. Doç. Dr. H. Yurdakul Yiğitgüden, "Hazar'ın yeni yıldızı: Kaşagan", *Dünya Enerji*, Sayı 45, Temmuz 2004, S. 56-58.
5. Doç. Dr. H. Yurdakul Yiğitgüden, "Bakü-Tiflis-Ceyhan ve NGO Talepleri", *Dünya Enerji*, Eylül 2004, Sayı 47, S. 50-53.

Hükümetlerarası Anlaşma imza töreni, Cumhurbaşkanı Aliyev, Clinton, Demirel, ayakta Naci Saribaş, 18 Kasım 1999 Çırağan Sarayı

Hükümetlerarası Anlaşma imza töreni, Cumhurbaşkanı Aliyev, Clinton, Demirel, ayakta Naci Saribaş ve Valeh Aleskerov, 18 Kasım 1999 Çırağan Sarayı

| BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN BORU HATTININ YAŞANAN TARİHİ |

BTC ortaklarının Türkiye ile Ev Sahibi Ülke Anlaşması, Hükümet Garantisi Anlaşması ve Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması imza töreni, 19 Ekim 2000 Ankara Palas.

BTC ortaklarının Türkiye ile Ev Sahibi Ülke Anlaşması, Hükümet Garantisi Anlaşması ve Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması imza töreni, 19 Ekim 2000 Ankara Palas.

BTC açılış töreni, Cumhurbaşkanları Sezer, Saakaşvili, Aliyev, Başbakan Erdoğan ve Lord Brown, 13 Temmuz 2006 Ceyhan

Halil Yurdakul Yiğitgüden

Dr. Halil Yurdakul Yiğitgüden, Aachen Teknik Üniversitesinden Maden Yüksek Mühendisi olarak mezun olmuştur. Aynı üniversitede doktora yapmış ve asistan olarak çalışmıştır.

1984-1987 yılları arasında Etibank Genel Müdürlüğünde Proje Mühendisi ve Başmühendis olarak görev yapmıştır. 1987-1989 döneminde Devlet Planlama Teşkilatında Uzman ve Grup Başkanı olarak çalışmıştır. 1989 yılında Etibank Genel Müdür Yardımcılığı ve Yönetim Kurulu üyeliğine atanmıştır.

1991 yılında Ulaştırma Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığına atanan Yiğitgüden, 1992-1994 yılları arasında Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdür ve Yönetim Kurulu Başkanı olarak görev yapmıştır.

1995 yılında özel sektöre geçti ve Feniş Holding Genel Koordinatörü olarak çalışmıştır. 1997 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarlığına atanan Yiğitgüden, Hazar enerji politikası ve enerji piyasalarının serbestleştirilmesi konularına ağırlık vermiş ve 2003 yılına kadar bu görevi yürütmüştür.

Eisenhower Fellow olan Doç. Dr. Yiğitgüden, bu tarihten sonra Uluslararası Enerji Danışmanı olarak çalışmıştır. 2006-2009 yılları arasında Avrupa Birliği'nin Akdeniz ülkelerine yönelik Enerji Verimliliği ve Yenilenebilir Enerji Projesi MED-ENEC'te Kıdemli Politika Uzmanı, 2007-2013 yıllarında BorusanMannesman ve 2008-2012 yıllarında BorusanEnBW yönetim kurulu üyesi olarak görev yapmıştır. 2013 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Ekonomi ve Çevre Faaliyetleri Koordinatörlüğüne getirilmiştir. Yiğitgüden, 4 yıl süreyle bu görevde bulunmuştur.

Yiğitgüden'in enerji politikaları alanında kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • Fax: +90 (312) 438 50 26

avasyaincelemelerimerkezi

@avimorgtr
@avimorgtrEN

avimorgtr

avimorgtr

www.avim.org.tr